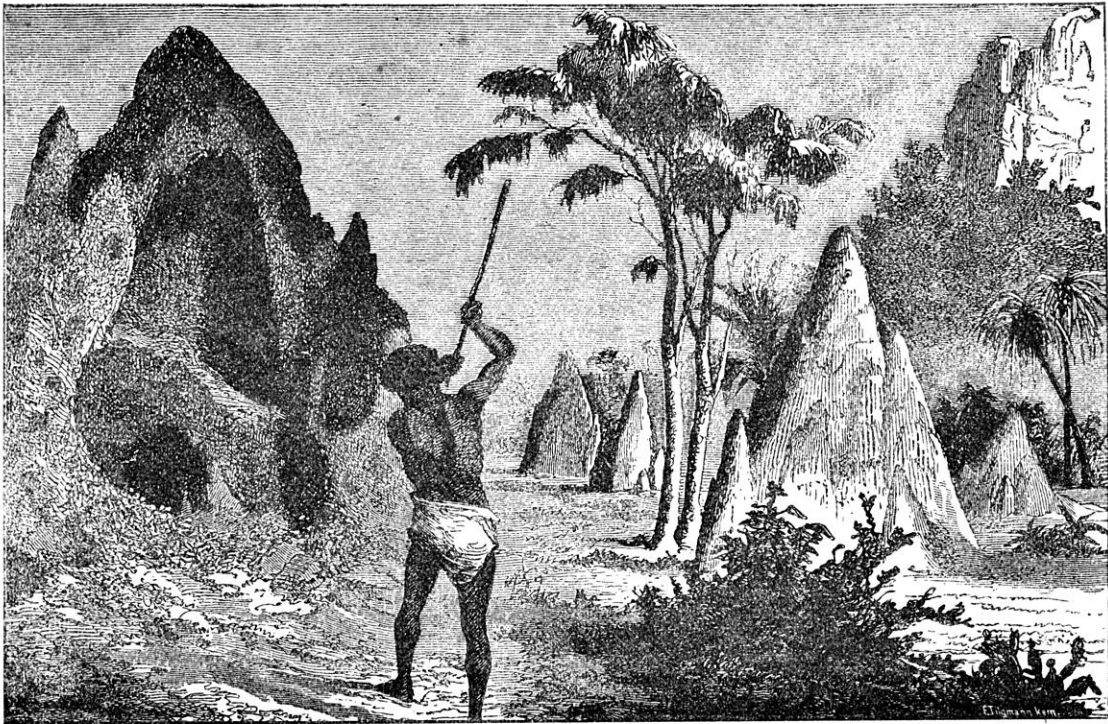

KESKI-AFRIKKA.

Valkomuurahaisten kekoja.

PROFESSORI HENRY DRUMMOND.

KESKI-AFRIKKA.

RUOTSISTA SUOMENSI

K. A. P.

HELSINGISSÄ 1893.

G. W. EDLUND'IN KUSTANNUKSELLA.

HELSINGISSÄ,

J. C. FRENCKELL JA POIKA, 1893.

SISÄLLYS.

I.

Siv.

Vesitie Afrikan sydämeen: Sambesi ja Shiré	1
--	---

II.

Itä-Afrikan järvimaa: Shirwa ja Njassa	17
--	----

III.

Sisä-Afrikka: Maa ja kansa	30
--------------------------------------	----

IV.

Afrikan syöpä. Sen tautioppi ja parannuskeinot. Kartta .	41
--	----

V.

Matkustuksia Njassa-Tanganyikan ylängöllä. Kolme kuvaa	53
--	----

VI.

Valkomuurahainen: Eräs teoriiä. Kuusi kuvaa	80
---	----

VII.

Jäljittelemistä. Afrikan hyönteisten omituisuuksia	104
--	-----

VIII.

Eräs geoloogillinen suunnitelma	117
---	-----

IX.

Eräs valtiollinen varoitus	131
--------------------------------------	-----

X.

Muutama meteorologinen muistoonpano	144
---	-----

I.

Vesitie Afrikan sydämeen.

Sambesi ja Shiré.

Nyky aika jakaa Afrikan kolmeen pääosaan: Pohjais-Afrikkaan, jonne mennään terveyttä hakemaan; Etelä-Afrikkaan, josta toivotaan rikkauksia ja Keski-Afrikkaan, jossa voi saada seikkailuhalunsa tyydytteksi. Ensimmäisen, Augustiinuksen ja Kartaagon vanhan Afrikan, tunnemme kaikki ihmiskunnan historiasta. Kaksi yleisopettajaa, sota ja vekselipankki, ovat opettaneet meille toisen osan, Suulujen ja timanttien Afrikan maantieteen; mutta tietojamme kolmannesta, Livingstonen ja Stanley'n Afrikasta, osottaa kartoillamme puhdas paikka, joka näyttää, kuinka kauvan tämä salaperäinen maa on ollut meille tuntematonna.

Tämän viimeksimainitun sydämeen minä tahdon saattaa lukijani. Sallittakoon minun jo heti alussa sanoa, että se on ihmeellinen nähtävä. Outoa on suoraan Euroopan sivistyksestä eroten kulkea näitä mahdavia virtoja ylös ja pyrkiä tuntemattomaan maahan; astuen jalkaisin aivan yksinään peninkulmia, kuukausia yhtämittaa kummallisten lintujen ja eläinten, kasvien ja hyönteisten keskellä; kohdaten nimettömiin kansoihin kuuluvia ihmisiä, jotka puhuvat kieltä, jota ei kukaan

ymmärrä, kunnes on saapunut sisimpään osaan, jota ei vielä kenenkään valkoihoisen jalka ole polkenut. Tuntuu kummalliselta nähdä tämä aavemaailma, jonka muodostavat puoleksi lapselliset, mutta täydellisesti ke-syttömät pakanalliset ihmisolennot, ja sitten kääntyä takaisin ja palata sivistyneisiin oloihin, ennenkuin sen vaikutukset ovat ehtineet haihtua, tuon kummallisen näytelmän moninaisten arvoitusten vielä mieltä viehät-täessä. Opettavaista on nähdä tätä, opettavaista ihmi-sen tarkoitukseen ja historiaan katsoen. Ken on ollut täällä, voi kuvitella eläneensä ennen Menestä; hän on saanut nähdä kehityksen alun. Hänen käsityksellensä elämän suuret siveelliset ja yhteiskunnalliset kysymyk-set yhtä hyvin kuin antropologiaa, etnologiaa, vieläpä jumaluusoppikin ovat esiytyneet uudessa ja hämmästy-tävässä valossa.

Sydänkesän aikaan — siis kuumen vyöhykkeen sydäntalvella — läksin Lontoosta. Päivän tai parin rautatiematkalla pääsee Ranskan, Sveitsin ja Italian kautta Välimerelle. Kun on kuljettu tämän yli ja noustu maalle Aleksandriassa, matkustetaan Egyptin kautta Nii-lin yli ja Tel-el-Kebir'in luona olevan tappelukentän halki Punaiselle merelle, jota pitkin kuljetaan hyöry-veneellä Adeniin, vaihdetaan siellä laivaa, ja niin päät-tyy kahden vaivaloisen päivämatkan perästä tämä mat-kan-osa Sansibarissa.

Sansibar on kaikkien Itä-Afrikassa tehtävien tut-kimusmatkain keskipiste. Aikoipa minne hyvänsä sisä-maahan päin, niin täytyy lähteä Sansibarista. Itämaa-laisena näköjään, uskonnoltaan muhamettilaisena ja ta-voiltaan araapialaisena sopii tämä pahuuden pesäpaikka hyvin pääkaupungiksi tuolle mustain mantereelle.

Mutta Sansibar on Sansibar aivan yksinkertaisesti sen takia, että se on ainoa kaupungintapainen koko rannikolla. Tavattomia varustuksia tarvitsee, ken mie-lii tunkeutua sisälle maahan, jossa ei löydy mitään kauppapuoteja, ja tämä on ainoa paikka, josta voi saada mitä tarvitsee. Norsunluu- ja orjakauppa ovat tehneet

karavaanien varustamisen ammatiksi, ja kaikki mitä tutkimusmatkoilla-olija tarvitsee, sardiinilaatikoista lähien repeterkivääreihin asti, löytää hän täältä puotiryhmistä. Tänne kokoutuu palkattaviksi noita musta-ihaisia kantajia, orjalaumojen heittiöitä taikka karaneita vankeja, jotka saattavat matkustavaisen epätoivoon; mutta joita paitsi hän ei kuitenkaan voisi tulla toimeen. Kaikki Afrikassa matkustajat vakuuttavat yhtäpitävästi, ettei näille miehille laiskuudessa, rumuudessa, tyhmyydessä eikä ilkeydessä missään tunnetussa maassa ole vertoja. Heidän hartain halunsa on, että heidät palkattaisiin retkelle Viktoria Njansaan taikka vielä paremmin pitemmälle retkelle Tanganyikaan, vain ensi tilassa, kun matkalla sopii, paetakseen tiehensä. Vaikkapa vaan päästäksensä käyttämästä noita herroja ja kuukausittain yhtä perää joka ainoa päivä pitämästä heitä ainoana seuranansa, nähden heidän julkisesti rikokovan jokaisen käskyn, kykenemättä hillitä heitä mil-lään muulla tavalla kuin viidettä käskyä vastaan rikkomalla, maksaisi kyllä vaivan hakea toinen tie Afrikan sydämeen.

Tärkeämpiäkin syitä voidaan toki tuoda esiin Sansibarin kautta matkustamista vastaan. Sieltä läksi Stanley kahden valkoisen miehen seurassa Livingstonea etsimään. Hän palasi yksinänsä. Cameron läksi samaa tietä kahden seuralaisen kanssa. Ennenkuin hän oli joutunut Tanganyikaan, oli hänetkin jätetty yksinänsä. Maantieteellisen seuran viimeinen retkikunta herra Keith Johnstonin johdolla läksi Sansibarista, kaksi eurooppalaista mukanaan. Kahdessa kuukaudessa oli tuo karaistu ja kokenut johtaja sortunut. Sanalla sanoen, ne retkikunnat, jotka ovat kulkeneet tätä kovan onnen tietä, ovat saaneet pitkin matkaa kätkeä multa- vaintaan joka toisen retkeläisensä. Tähän saakka ei ole voinut olla toisin. Tuosta leveästä epäterveellisestä rannikonkaistaleesta on kuljettava halki ja muutta mutkitta täytyy vaan jättää henkensä onnensa nojaan ja lähteä matkalle.

Mutta nykyjään käy se päinsä toisinkin. Löytyy jokitie, josta, vaikka silläkin on varjopuolensa, todennäköisesti kerran on tuleva valtatie Itä-Afrikasta Keski-Afrikkaan. Sallittakoon minun lyhykäisesti neuvoa se.

Afrikka on, ylimalkaisesti puhuen, iso epämuotoinen kolmio. Siinä ei ole ollenkaan niemimaita ja saaria; lahtia ja vuonojakin siltä melkein kokonaan puuttuu. Tätä palkitaksensa on luonnon äidinhuoli antanut sille kolme isoa, maan sisään vievää tietä, kolme mahdollista jokea, jotka tulevat sen sydäimestä ja laskevat kukin omalle puolelleen kolmiota. Pohjaispuolelle juoksee menneen ajan joki, joka virtaa Egyptin halki ja Leigh Huntin mukaan on „kuin vakava syvämielinen unelmasta syntynyt ajatus“; lännen puolelle tulevaisuuden joki, tuo yhtä merkillinen Kongo, ja itäpuolelle aivan vähän tunnettu Sambesi.

Tämän äärettömän mantereen luonnon piirteet saa helposti kuvatuiksi. Rannikolta ulottuu kamalan yksitoikkoinen epäterveellinen, kuumehöyryjen täyttämä, alava tasanko kaksi tai kolme penikulmaa sisämaahan päin.

Tämän tasangon takana alkaa vuoria, jotka luisusti kohoavat kahden tai kolmen tuhannen jalan korkeudeksi ylängöksi, joka muutamien satojen penikulmien laajuksena on aluksena vielä korkeammalle ylängölle. Tätä jälkimäistä, joka kohoaa neljän, jopa viiden tuhannen jalan *) korkeudeksi, voidaan pitää varsinaisena Keski-Afrikkana. Kuitenkin voi näitä ylänköjä ainoastaan koko maanosaan verraten sanoa ylätasangoiksi. Kun kerran on siellä ylhäällä, niin ei näe mitään muuta kuin vuoria ja laaksoja ja tavallisia, enimmäkseen metsäisiä tasamaita.

Edellä on mainittu, että luonto on varustanut Afrikan kolmella isolla joella. Kulkemalla rannikkoa pitkin muutamia satoja penikulmia etelään päin Sansibarista joutuu Sambesin suulle. Livingstone purjehti ker-

*) Engl. jlk. = 30,5 centim.

ran tätä jokea ylös ja löysi silloin, sadan peninkulman päässä sen suusta, toisen joen, joka kierteli pohjaista kohti vuorten välissä. Tuo suuri tutkija ei ollut sellainen mies, joka olisi tuollaisen tilaisuuden maan sisustaan pääsemiseen jättänyt käyttämättä. Hän seurasi äsken löytämänsä jokea ja huomasi pitkien ja vaivaloisten matkustusten perästä olevansa melkoisen järven rannalla. Virran nimi on Shiré ja järvi, jota ei tähän asti ollenkaan tiedetty löytyvänsäkään, on Njassa. Njassa-järvi on 350 engl. peninkulmaa pitkä ja on yhdessä Shirén ja Sambesin kanssa juuri sinä, mitä tarvitaan itäisen Keski-Afrikan keskusliikkeelle avaamiseksi, s. o. vesitienä maan sydämeen. Mutta tässä ei ole kaikki. Kahden sadan peninkulman päässä Njassan pohjaispäästä jatkaa vielä isompi järvi tähän keskeytynyttä kulkuyhdistystä. Tanganyika-järvi on 450 peninkulmaa pitkä. Näiden molempien järvien välillä on lauhkeailmainen, terveellinen, helppopääsyinen ylätasanko, joka ei ollenkaan vaikeuta tutkijan matkaa. Tätä tietä pääsee lähestymään Viktoria Njansaa ja Albert Njansaa paljoa mukavammin, turvallisemmin eikä ollenkaan hitaammin kuin maata myöten jalkaisin Sansibarista. Huomattava on myöskin, että eräs kohta tätä tietä on aivan lähellä sitä suurta kulkuväylää, jota aina on pidettävä Afrikan valtaväylänä. Kongon vesisäiliö on Njassa — Tanganyikan ylängöllä. Tämä on se suurenmoinen kulkutie, josta itäisen Keski-Afrikan tulevaisuuden vielä suuressa määrin täytyy riippua.

Kymmenen vuorokautta kestävä, hidas matkustus höyrylaivalla vie matkustajan Sambesin suulle. Sataman suu ei ole erittäin hyvässä huudossa, ja itse satamana on erään pienen joen suu, joka joki juoksee Intian valtameren pohjaispuolella Sambesia, mutta jonka yläjuoksu lyhyen välimatkan päässä rannikolta melkein yhtyy tämän juoksuun. Tämä satama kuuluu portugalilaiselle Quilimane-nimiselle uudisasutukselle, ja täällä jätin höyrylaivoille ja sivistykselle jäähyväiset. Vähän matkan päässä sisämaassa on yksinäisenä etuvarustuk-

sena eräs skotlantilaisen kirkon lähetysasema ja etempänä sisämaassa toinen eräälle toiselle lähetysseuralle kuuluva samanlainen. Tieni vei minut näiden molempien asemien sivuitse, ja minulle sattui se täällä harvinainen onni, että sain tavata muutamia nuoria maanmiehiäni, jotka menivät sinne lähetysvoimain lisäykseksi. Loppumatkallani olin vallan yksinäni. Afrikassa saa melkein aina yksinänsä ryhtyä työhönsä. Ei ole aina helppoa tällaisiin yrityksiin saada toveria, ja ilmanala on niin rutontapaista, että jos kaksi matkustaa yhdessä, niin ei heillä tavallisesti ole aikaa muuhun kuin toistensa hoitamiseen, ja retken tarkoitus tulee laiminlyödyksi. Ylimalkaan ei kuitenkaan yksinäisyyttä käy suosittaminen. Sanomaton turvattomuuden tunne valtaa joskus mielen noissa syvissä hiljaisissa metsissä; ja afrikkalaiseen kuumeeseen sairastunut — kuume täytyy näet jokaisen pitää — joutuu kerran sellaiseen tilaan, jossa ystävän vaaliva käsi voi olla ratkaisijana elämän ja kuoleman välillä.

Sittenkuin olimme jättäneet jälkeemme Quilimanen, oli meidän matkamme ensimmäisen viikon ajan Quaquáta ylös huvimatkaa vain. Meillä oli kaksi pientä soutuvenettä, perältä peitetyt auringonsäteitä läpilaskemattomilla telttivaatteilla, joiden suojassa me päivät päästänsä puhelimme, luimme, teimme suunnitelmia ja söimme ateriamme. Kumpaakin venettä kuljetti seitsemän tai kahdeksan maanasukasta — vahvoja miehiä, joilla ei pukunansa ollut muuta kuin nenäliina, hiukan palmuöljyä ja muutamia sääskiä. Lukuunottamatta sen alajuoksua oli joki ainoastaan muutamia syliä leveä ja vaihtoi joka tunti luonnettansa. Milloin virtasi se maassa, jossa kasvoi kookospalmu, Afrikan merkillisin ja kaunein puu; milloin vieritteli se vitkalleen laineitansa hetteisen pensaikkolammen halki, mikä oli pesäpaikkana krokodiileilla ja virtahevoilla, joiden limaiset ruumiit loiskahtivat veteen meidän veneittemme kulkiessa ohitse. Sen jälkeen tulivat rannat taas miellyttävämmiksi, olivat aina vesirajaan asti pitkän liepehtivän

heinän peitossa ja yhtenä ainoana äärettömänä linnunhakkina. Alhaalla riippuvilta oksilta näkyi valkoinen Ibis, iso kalakotka ja tuo erinomaisen kaunis sinisen- ja keltaisenpunainen jäälintu vaanivan saalista. Viimeksimainitun ammattiryhti tuntuu suorastaan naurettavalta ja näyttää huonosti soveltuvan hänen loistavaan pukuunsa. Veneen lähestyessä odottaa saavansa nähdä hänen lehahtavan lentoon, levittävän koreat siipensä ja mielyttävästi lentimiänsä liekutellen häviävän päivänpaisteeseen. Mutta sen sijaan istuu hän paikoillaan, tyynenä ja liikkumattomana, pitämättä kutsumatonta rauhanhäiritsijää pienintäkään huomiota ansaitsevana ja yksin silmiänsäkin räpähyttämättä, vaikka vettä airoista pirskaa nokalle. Hänen isompi toverinsa, tuo mustanvalkoinen jäälintu, on vähemmin kaunis, mutta paljoa vilkkaampi. Se juoksentelee alinomaa rannalla, leikkii kiekailleen veneen kanssa; mutta näyttäytyy harvoin siksi lähellä, että voisi tarkastaa sen täplikästä pukua.

Kaikki tämä vetää huomion puoleensa, kun taas itse ympäristö tarjoaa tuskin mitään huvittavaa. Kymmenen, jopa kahdenkymmenenkin jalan korkuiset hiekkaharjanteet sulkevat näköalan, niin että suurenmoisia ja vaihtelevia näköaloja puuttuu. Rannoilla kasvaa tiheässä puita ja vesikasveja, ja siellä yhteenpalttaantuneiden runkojen välissä taistelevat monenlaisiset loikero-kasvitkin olemassaolonsa puolesta. Täällä näimme krokotiileja niin suurissa määrin, että oli mahdotonta saada niistä lukua. Niitä oli kaikensuuruisia, alkaen sikiöstä, jonka olisi voinut viedä mukaansa tavallisessa pullossa, aina tuohon tavattomaan, haavoittamattomaan petoon asti, joka on iso kuin 80-naulainen kanuuna. Nämä hirveät eläimet lepäävät enimmäkseen päivän helteen ajan, loikoen rannalla, suippo pää veteen päin käännettynä. Jos niitä häiritään, syöksyvät ne salaman nopeudella siihen. Mainitsemista ansaitsee se yhtäläisyys ympäristön kanssa, mikä täysikasvuisella krokotiilillä on värissänsä. Pennut ovat vaaleankeltaiset ja sen-

tähden helpot huomata; mutta on tarpeen pari hyviä harjautuneita silmiä lahonneitten kantojen joukosta erottamaan täysikasvuisen nystyräistä ja limaista ruumista. Afrikkalainen krokotiili eroaa alligaattorista sangen vähän, vaikka kyllä pitempi pää, suomujen asento, he tuleiset, uimakalvolla varustetut jalat, tasaset hampaat ja tuo iso eteenpäin ulkoneva kulmahammas erottavat hänet hänen amerikkalaisesta serkustansa.

Matkalla ammuin minä koko joukon ibis-lintuja ravinnoksi venemiehelleni, jotka oikeina afrikkalaisina panivat suuren arvon lihalle minkälaatuisena hyvänsä. Itse söimme muutamia laihoja lintuja ja säilytettyjä lihavaroja, jotka keitimme rannalla, kun vene laskettiin rantaan. Maanasukkaat eivät koskaan syö munia ja jos haluatte ostaa sellaisia, tuovat he muutamia parhaillaan hautovan kanan alta, vakuuttaen niiden olevan samanpäiväisiä. Monta kertaa sain sisämaassa tutkia näitä vakuutuksia ja aina ne huomasin valheellisiksi. Kerran kun olin nälkään nääntymäisilläni ja kaukana leiripaikasta, annettiin minulle muutamia munia, joiden eräs päällikkö väitti olevan ainoastaan tunninikäisiä. Sydämeistäni toivoen hänen totta puhuneen käskin mieheni keittää pari kappaletta niitä. Kun sitten nälkäännäntyvän koko innolla avasin ne, huomasin ne kukoksi ja kanaksi.

Joka ateria on Afrikassa samanlainen. Siellä ei löydy härän eikä lampaanlihaa, ei myöskään leipää, jauhoa, sokeria tai suolaa taikka kerrassa mitään, lukuun ottamatta joitakuita lintuja, jota englantilainen voi syödä. Sentähden täytyy hänen viedä mukansa tavattoman paljon ruokavaroja. Ei kukaan voi kuvitella mielessänsä, kuinka monenlaista ruokatavaraa voi säilyttää läkkirasioissa, ennenkuin hän on muuttanut majansa kaukaisiin maihin. Kaikkia ruokaneuvoja, joita voi ajatella, sulavia ja sulamattomia, voi pitää säilyssä: lihaa, kalaa, lintua ja metsän otuksia, vihanneksia ja hedelmiä, makeisia ja putinkeja. Parin kolmen kuu-kauden perästä tuntuu kuitenkin siltä, kuin koko tämä

houkutteleva laatujen paljous olisi kaikki vain samaa suurta petosta ja kuin ruokalajien eron, samaten kuin Reinin viinien, huomaisi vaan etiketistä. Rusinaputinki ja savustettu silli maistavat aivan samalle; eikä ole suurta väliä, vaikka alkaisikin päivällisensä hilloksi keitetyllä inkiväärillä ja päättäisi sen keitetyllä lohella. Puolen vuoden kuluttua ainoastaan jonkunmoinen kovan-tunne estää syömästä tyhjiksi jääneet läkkirasiatkin.

Viikon perästä, joka oli kulunut liiankin nopeasti, jätimme veneet. Muutamista rannalla olevista hökkeleistä palkkasimme joukon ujoja maanasukkaita ja läksimme niin matkalle alavan niemekkeen poikitse. Tunnin verran kuljettuamme olimme taas äkkiarvaamatta Sambesin rannalla. Aivan lähellä keksimme yksinäisen „bungalovin“ ja vastapäätä tätä Afrikan Järviyhtiön pienen höyryveneen, jonka piti viedä meitä ylöspäin Shiré-jokea pitkin. Matkustaessa tällä joella, jota ei tähän asti ole kuljettu, viehättävät matkustajaa enemmän mielikuvitelmat kuin itse maisemat. Me olemme viidenkymmenen peninkulman päässä virran suusta, peninkulmia laaja vesi on matalaa ja tummaa; matalat hiekkaharjanteet täynnä alligaattoreita ja kesyttömiä lintuja; iso suistotasanko kellastuneitten päivänkuivaimien ruokojen peittämänä ja harvametsäisenä leviää joka suunnalle; aurinko paahtaa kuumasti; taivaana on yktitoikkoinen sininen laki ja sellaisena se kuukausittain tulee pysymään, ei puhdas kirkkaansininen niinkuin Kanadan taivas, vaan samean-, epäterveellisen-, epäilyttävänkarvainen, joka täytyy osaksi lukea alituksen kuuman päivänsavun, osaksi kuvitusvoiman syyksi; sillä koko tämä seutu on täynnä mieltämasentavia muistoja.

Outoa mielentilaa kohotti vielä se seikka, että meidän piti viettää yömmä aivan lähellä sitä huoneusta, jossa Livingstonen puoliso kuoli. Myöhään illalla saavuimme paikalle, matalaan rappeutuneeseen majaan, sata syltä joen rannalta. Leveä pylväskatos varjosti rakoutuneita seiniä, ruohottunut polku vei ovelle ja tuoreet virtahevon jäljet osottivat, kuinka yksinäinen

paikka oli. Sysättyämme auki oven tulimme pitkään pimeään huoneeseen, jossa oli halkeillut savilattia. Maanasukkaiden tulien jätteet osottivat, ketä siinä viimeksi oli ollut. Siitä oikealle oli pienempi huone paljaine seinineen; siinä oli kaksi lasitonta ikkunaa joelle päin. Ilta-aurinko, joka juuri meni maillensa etäisten Morumballa-vuorien taakse, täytti huoneen lempeällä paisteellansa ja johti ajatuksemme kaksikymmentä vuotta taakseppäin siihen hetkeen, jolloin Livingstone samassa huoneessa, samalla hetkellä lankesi polvilleen kuolevan puolisonsa viereen ja katseli elämänsä suurta aurin-gonlaskua.

Suuren baobab-puun (apinain leipäpuun) alla, joka on kasvuvoimaltansa ja lehtevyydeltänsä oikea mallipuu, on Livingstonen vaimon hauta. Livingstonen kirjaan tehty kuva näyttää paikan hyvin hoidettuna ja puuistutusten ympäröimänä. Nyt se on vallan metsistynyt, heinittynyt ja petoeläinten tallaama. Nähdessäni tuon hyljätyn haudan ja verratessani sitä hänen miehensä Westminster Abbeyssa olevaan hautaan, tulin ajatelleeksi, että se vaimo, jonka rakkaus oli vienyt hänet sellaiseen paikkaan kuin tämä, kentiesi yhtä hyvin ansaitsi kuolemattomuuden.

Sambesi on Itä-Afrikan pääjoki ja lähinnä Kongoa, Niiliä ja Nigeriä koko mantereen tärkein. Saaden alkunsa Dilolos-järven sisimmästä hetteiköistä, saa se lisävesiä siltä ylängöltä, joka yhdistää Njassan pohjaisen osan sisempään Angolaan. Tuhannen peninkulman pituisena juoksee se sitten halki maan venytetyn S:n muodossa ja se on, neljällä suuhaaralla laskiessaan Intian-mereen, kastellut yli puolen miljoonan neliöpeninkulman suuruisen maa-alan. Alaspäin mennessä keskeyttävät sen tavallisesti tyyntä juoksua ahtaat salmet, virran pyörteet ynnä isommat ja pienemmät vedenpu-toukset, vastaten maan asteettaista alenemista, niin että sillä, samate kuin kaikilla Afrikan virroilla, voi purjehtia ainoastaan paikka paikoin sadan tai parin sadan peninkulman pituisia matkoja. Rannikolta lähtien aina

Kebrabasan virranpyörteille asti voi sitä kulkea höyrylaivalla; ja kohta yläpuolella tätä paikkaa saattaa sitä kulkea aina Viktoria-putousten läpipääsemättömään sulkuun asti. Näiden yläpuolella on virran pyörteitä ja vedenputouksia kappaleen matkaa ylöspäin, kunnes niiden sijaan taas tulee yhtäperää joukko syrjäjokia, jotka yhteensä muodostavat tuhannen peninkulman pituisen vesitien. Samate kuin Niilin, joutuvat tämänkin ripeän joen molemmilla puolilla olevat laajat lakeudet jokavuotisen tulvan alle, joka tuo mukanaan rajattoman hedelmällisyyden. Sambesin suupuolella kasvaa ylenmäärin indigoa, lichen orcella *)-kasvia ja columba-juurta. Ricinus communis **) -puuta ja sokeriruokoa voitaisiin viljellä riittävästi koko Euroopan tarpeeksi. Hallituksen unteluuden ja välinpitämättömyyden tähden ei nykyjään näitä runsaita ansionlähteitä melkein ollenkaan ole käytetty.

Seuraavana iltana erosi pieni höyrylaivamme Sambesista ja laski, mikäli meistä näytti, kauniiseen järveen, joka ei kuitenkaan ollut mikään muu kuin Shirén suu. Tuo kapeampi ja syvämpi sivujoki soveltuu paremmin veneellä kuljettavaksi kuin Sambesi. Sitä ympäröivä seutu on myöskin kauniimpi, erittäinkin ylämaan vuoria lähestyttäessä, jolloin mieltä lakkaamatta kiinnittävät ne kummalliset ihmiset ja eläimet, joita näkyy rannoilla. Korskuvat virtahevot, jotka pyssynkantomatkalla kuljeksivat veneen ympärillä, pitivät meitä hereillä yöllä, ja päivällä näimme elefanteja, puhveleja, metsävuohia ynnä muita arvokkaita metsäntuoksia kuljeksivan rannoilla. Kun näkee elefantin vapaudessaan, niin näkee jotakin, jota kannattaa katsoa. Eläintarhan eläimen raskas kömpelyys häviää kokonaan, kun hänet näkee hänen kotimaassaan. Täällä on hän yhtä leikkisä kuin kissanpoikanen, ja täällä oivaltaa, että tämä liikkuva möhkäle on kokonaan sopusoinnussa

*) Väalea jäkälälaji, josta saadaan kaunista purppuraväriä.

**) Kristuksen palmu, eräs öljypuu.

ympäristönsä kanssa ja että tämä hirviö todella soveltuu yhtä hyvin näiden tavattoman suurten ruohokasvien joukkoon kuin kaniini englantilaiseen puistoon. Me pidimme itseämme onnellisina, kun saimme nähdä edes muutamia elefanteja tässä seudussa ja hyvin voikin epäillä, tokko löytyy toista Afrikan osaa, jossa mukavasti ja täydellisesti turvassa ollen voi saada katsella näitä eläimiä kuuden viikon poissaolon ajalla Lontoosta. Livingstone-retkellä oli Stanley kymmenen kuukautta tässä maassa, ennenkuin sai nähdä yhtään elefanttia; ja pitkällä retkellä Tanganyika-järvelle ja sieltä takaisin ei Mr Joseph Thomson nähnyt ainoatakaan. Sitä valaskalaa, jonka kaikki Atlantin yli matkustajat saavat nähdä, sanotaan höyrylaiva-yhtiöiden ylläpitävän, mutta minä uskallan vakuuttaa, että Shirén jokilaaksossa elävät elefantit ovat kaikista apuvaroista riippumattomia.

Elefantin häviäminen tästä ja kaikista muista Afrikan seuduista on, niinkuin jokainen tietää, varma; aika vain, milloin se tapahtuu, on epätietoinen. Vaikeaa on monen ymmärtää, minkätähden tämä hyväluontoinen, viisas eläin on sukupuuttoon hävitettävä; minkätähden niin suuri määrä animaalista voimaa, jota hyvin voitaisiin käyttää sivistyksen palveluksessa, on hukkaan heitettävä. Mutta syyt ovat helposti ymmärrettävissä. Afrikkalaista elefanttia ei ole koskaan menestyksellä voitu kesyttää. Voimaan katsoen ei hän siis ole minkään arvoinen, mutta sitä vastoin sitä arvokkaampi norsunluun tähden. Sitä maksaa nykyään noin 14 markkaa naula. Keskipokoinen torahammas painaa 20—30 naulaa. Jokaisella eläimellä on niitä kaksi ja Afrikassa on sekä uroksella että naaraksella torahampaat. Täysikasvuista elefanttia arvostellaan sentähden torahampaiden ko'on mukaan. Olen usein nähnyt torahampaita, jotka ovat painaneet 90 naulaa, ja silloin on parilla pidetty 2,520 markkaa, niin että yksi elefanttilauma on todellinen kultakaivos. Kovin on sentähden houkuttelevaa kaataa eläin torahampaiden takia; ja kuta har-

vinaisemmaksi se käy, sitä innokkaammin sitä ajetaan. Totta on kuitenkin, surkeata kyllä, että kuta ennen viimeinen elefantti metsästäjän luodin lävistämänä kaa-tuu, sitä parempi se on Afrikalle. Norsunluun takia syntyy siellä nykyjään luonnottomia olosuhteita. Tälle kauppatavaralle yksistään pannaan niin suuri hinta, että Afrikan muut tuotteet sen rinnalla ovat aivan vähänarvoisia. Ei huoli myöskään kukaan sisämaan asukas ottaa vaivakseen maan kätkeytyjen rikkauksien etsimistä eikä sen luonnonomaisen teollisuuden vaurastuttamista, niinkauvan kuin on jäljellä ainoatakaan hammasta. Tähän vielä lisättäköön, että norsunluu on alkusyynä toiseen puoleen Afrikassa vallitsevasta kurjuudesta. Tämä ei ole ymmärrettävä ainoastaan niin, että missä hyvänsä löytyy kauppatavaraa, jonka hinnan voi mielivaltaisesti määrätä, se turmelee tavarantuottajaa; ei myöskään niin, että missä hyvänsä rahoja löytyy, siellä löytyy myöskin kiusauksia, himoja ja taisteluita; vaan niin, että tunnottomat ihmiset, ja erittäinkin arapialaiset, joutuvat tekemisiin maanasukkaiden kanssa, synnyttävät heissä pahennusta ja jättävät poislähtiesänsä heidät pahemmiksi, kuin olivat heidät ensin tavatessaan — pahemmiksi ahneudessa, konnamaisuudessa, ihmisyyden ja sivistyksen epäilemisessä. Sitä paitsi täytyy myöskin arapialaisen kauppiaan joka hammasta kohti, jonka hankkii, myöskin ostaa, lainata taikka varastaa orja, joka voi sen kantaa rannikolle. Kotiorjuus on kyllä surkea; mutta nyt alkaa tuo pitkä orjainmatkustus sanomattomine kärsimyksineen, jotka ovat syntyneet ja jatkuvat melkein yksinomaan norsunluu-kaupan takia. Elefantin hävittäminen on sentähden ainakin osottava jotakin ajanjaksoa orjuuden poistamisessa. Elefantti on tehnyt paljon Afrikan hyväksi; nyt se ei enää voi tehdä mitään parempaa kuin hävitä ikuisiksi ajoiksi.

Matkakertomuksissa nimitetään suuria päälliköitä aina kuninkaiksi, heidän vaimojansa kuningattariksi ja heidän savihökkeleitänsä palatseiksi. Mutta nähtyäni ensimmäisen afrikkalaisen päällikön, tulin siihen huo-

mioon, että minun on muutettava joko kuninkaan- taikka kirjailijan-käsitettä. Chipitulan hovin kuninkaallista kometta — ja Chipitula oli tosiaankin suuri päällikkö, jonka valtikka ulottui yli koko Shiré-alueen — voi arvostella siitä, että minun käydessäni hänen luonansa kunniatervehdyksellä koko hänen hovipukunansa oli yksi henkselipari. Minä ilahdutin suuresti hänen mieltänsä lahjoittamalla hänelle tulipunaisen urheilulakin ja muutamia nappia. Mutta Chipitula parka ei saanut kauvan nauttia aarteitansa, — ja minä mainitsen tämän ainoastaan näyttääkseni, mitenkä vielä meidän päivinämme Afrikassa menetellään. Paluumatkallani kävin häntä tervehtimässä saadakseni erään leopaardin-vuodan, jonka hän oli luvannut minulle hankkia, ja hänen piti sijaan saada muutamia minun käytetyistä vaatteistani. — Me vaihdoimmekin molemminpuolisia lahjojamme ja erosimme. Muutamia päiviä sen jälkeen kulki eräs toinen valkoihoinen mies samaa tietä. Hän oli kauppias ja ensimmäinen, joka oli koettanut harjoittaa tätä vaaranalaista ammattia itäisessä Keski-Afrikassa. Hän riitautui Chipitulan kanssa eräästä kaupasta, veti vihanpurkauksessa esiin revolverinsa ja surmasi hänet yhdellä ainoalla laukauksella. Tietysti surmasivat Chipitulan miehet hänet itsensä heti paikalla, ja kaikki hänen mustat kantajansa teurastettiin maan tavan mukaan yhdessä herransa kanssa. Afrikassa ei ole mitään lakeja. Kuka tahansa voi tappaa teidät ja te voitte lyödä kuoliaaksi kenen haluatte, kenenkään siitä kannetta nostamatta.

Seuraava kerta — tässä surullisessa seudussa — pysähdyttiin toisen valkoisen miehen haudalla. Muutamia vuosia takaperin lähettivät Englannin yliopistot piispa Mackenzien ja muutamia muita lähetyssaarnaajia Afrikkaan Livingstonen teille perustamaan lähetystointia. He tulivat tänne eivätkä sietäneet ilmanalaa, vaan sairastuivat ja kuolivat toinen toisensa perästä. Piispan kuoleman jälkeen hyljättiin paikka ja ne muutamat, jotka jäivät eloon, palasivat kotiin. Noiden virtahepo-

jen. tallaamain meriruokojen keskessä, kömpelötekoisen rautaristin alla, lepää ensimmäinen niitä sankarimieliä piispoja, joiden haudat on tehty Afrikan multa.

Olen edellä kutsunut Shiré-jokea Afrikan suureksi vesitieksi. Siinä on kuitenkin sellaiseksi melkoinen vika. Viisi, kuusi päivää matkustettuamme tulimme virtapaikoille, joissa ei millään aluksella voi kulkea. Livingstone on nimittänyt ne Murchisonin putouksiksi ja niitä on seitsemänkymmenen peninkulman pituisella alalla. Nyt täytyy siis matkustaa maata myöten. Puolitiehen päästyään tapaa melkoisen matkan päässä virrasta ensimmäisen Keski-Afrikassa olevan valkoisten uudisasutuksen, Blantyre-nimisen lähetysaseman. Sittemmin, luvattuamme 6 jalkaa pummulikangasta mieheen, olimme saaneet satakunnan maanasukasta kantamaan säilyjämme, läksimme jalkaisin kulkemaan sinne. Meidän matkueemme vahvasti täydellisesti todeksi kaiken sen, mitä tämänlaisista matkoista on kerrottu, ja meidät saavutti pimeä, ennenkuin olimme päässeet puolitietä pitemmälle määräpaikkaan. Tämä ensimmäinen yöimme taivasalla oli sopivana alkuna Afrikassa matkustukselle. Puolenyön aikaan herätti meidät kantajaimme kimeä kirkuna, jotka makasivat ympärillämme maassa. Yötulet olivat luultavasti sammuneet, sillä joukkoon oli aivan äkkiarvaamatta karannut jalopeura. Syöksähtäen lähinnä makaavan kimppuun, painalti peto kyntensä syvälle hänen rintaansa ja riensi kirkunasta peljästyneenä pois pimeään, ja jätti saaliinsa. Kaksi kertaa sinä yönä tuli jalopeura takaisin ja meidän, valkoisten miesten, täytyi pyssy kädessä vuorotellen olla vartioimassa. Tämä oli kuitenkin poikkeustapaus, sillä muutoin voi tavallisesti, kun vaan virittää hyvän tulen, levittää makuualuksensa mihin hyvänsä, tarvitsematta peljätä yöllisiä päällekkarkauksia. Tämä seutu on kuitenkin kuuluisa siitä, että siinä on runsaasti jalopeuroja, ja voi täällä olla yhtä varma varhaisella aamuhetkellä kuulevansa niiden julmaa kiljumista kuin varpusen tirskutusta Englannissa.

Juuri auringon mailleen mennessä tuli matkueemme seuraavana päivänä Blantyrean. En tahdo viipyä tämän malliaseman selittämisessä; mutta se, joka tahtoo nähdä, mitä vapaamielinen ja käytännöllinen lähetystoimi voi antaa pakanalliselle afrikkalaiselle, käyköön tervehtimässä pastori Clement Scott'ia ja hänen ystäviänsä Blantyreessä. Jos hän sen lisäksi tahtoo nähdä, mitä toiveita sivistyksellä ja siirtoasutuksella voi olla oppimattomien kansanheimojen keskellä viljelemättömällä maaperällä, tulee hänen katsella lähetystoimen istutuksia ynnä niitä, jotka herrat John ja Fredrik Moir ovat laittaneet Mandalan ja Buchananin veljekset Somban luokse. Jos hän lopuksi tahtoo nähdä mitä suurimpia lemmeikkään huolenpidon osotteita, tulee hänen järjestää asiansa niin, että hänen ensimmäinen tutustumisensa ilmaston kuumeeseen sattuu yhteen hänen käyntinsä kanssa jommassakummassa näissä itsensä alttiiksiantavan ihmisrakkauden ja vierasystävyyden kodeissa.

II.

Itä-Afrikan järvimaa.

Shirwa ja Njassa.

Nössakin Shirén ylängöllä näki Livingstone v. 1859 ison järven — Shirwa-järven — joka vieläkin on milt'ei tuntematon. Se on itäpuolella ja sitä ympäröi vuoriharjanne, jonka korkeat huiput saattaa nähdä Blantynen kunnailta. Pitäen tämän tutkimista sopivana alkuna retkelleni, läksin eräänä aamuna sinne, mukanani pari henkilöä aseman väkeä ynnä pieni joukkue maanasukkaita. Suunnaten kulkuamme suoraan eteenpäin huomasimme kulkevamme entisellä järvenpohjalla jo pari päivää, ennenkuin saimme itse järven näkyviin. Vaikka nykyään metsittyneenä, on koko tienoo selvästi verrattain vähän aikaa sitten ollut veden alla; ja Shirwan rannat lienevät kai silloin ulottuneet ainoastaan muutamien peninkulmain matkan päähän Blantyrestä.

Perillä järven luona kohtasimme vanhan naispäällikön, joka mainitsi hyvin pitkän aikaa takaperin erään valkoisen miehen tulleen hänen kyläänsä ja antaneen hänelle kappaleen vaatetta. Hän puhui ystävällisesti muukalaisesta, joka luultavasti ei ollut kukaan muu kuin Livingstone; sillä missä hyvänsä Afrikassa tapaa hänen jälkiänsä, on hän jättänyt jälkeensä mieluisen muiston.

Shirwan vesi on suolaisen makuista ja juotavaa; mutta suola mahtaa olla erittäin mieluista eläimistä, sillä en missään nähnyt niin komeita laumoja isompaa laatua metsänotuksia kuin täällä. Koska niillä ei ole ollenkaan mitään pelkoa häirityiksi tulemisesta, voi niitä, kun on hiukan varovainen, katsella varsin läheltä. Kuulukoonpa kuinka erhetykselliseltä hyvänsä, niin minusta näyttää seebra, jota näkyi olevan paljon, kauneimmalta niistä kaikista. Hänen juovikas nahkansa on täysin yhtä kaunis kuin tiikerin, hänen ruumiinmuotonsa ja liikkeensä jalommat kuin tämän. Hänen ryhtiänsä ei tosin miellyttävyydessä voi verrata antilop-pin ja metsävuohen ryhtiin, hyvin muistaen myöskin, että tiede lukee hänet aasiksi; mutta kaikesta tästä huolimatta on tuon kauniin ja nopeajalkaisen eläimen ihmisten arvosteluissa saatava parempi sija, kuin sillä nyt on.

Suureksi hämmästykseksemme, koska koko tämä seutu on milt'ei asumaton, huomasimme pitkin järven rantaa kulkevan polun, niin kovaksi tallatun, että se näytti olevan yleisenä kulkutienä. Kuljettuamme kap-paleen matkaa eteenpäin sitä myöten, älysimme kohta sen tarkoituksen. Se oli Afrikan suuria orjateitä. Tuon inhottavan kaupan jälkiä näkyi kaikkialla ja meidän oppaamme selittivät, perustaen puheensa muutamiin semafooreiksi ladottuihin kiviröykkiöihin ja taitettuihin oksiin, että orjakaravaani paraikaa oli kulkemassa. Me olimme todellakin keskellä sitä; sillä kivet ja oksat olivat merkkejä etu- ja jälkijoukon välillä. Meidän maanasukkaamme näyttivät aivan kauhistuneilta tämän huomattuansa ja kieltäytyivät lähtemästä eteenpäin, jos vaan emme lupaisi olla millään tavalla sekautumatta asiaan — seikka, joka, jos olisimme sitä koettaneet, ehdottomasti olisi tuottanut meille itsellemme kuoleman ja heille orjuuden. Seuraavana päivänä näimme erään mäen kukkulalta orjaleirin ja tuon kamalan kulkueen, jota järjestettiin marssimaan kaukaista rannikkoa kohti, jota useiden siihen kuuluvista ei koskaan pitänyt näkemän.

Koska puhuin poluista, täytyy minun poiketa vähän aineestani selittääkseni sille, joka ei näitä asioita tunne, afrikkalaisten matkustustavan. Huolimatta kaikista niistä kirjoista, joita löytöretkeilijämme ovat meille laatineet, näyttää sängen harvalla olevan oikeaa käsitystä tästä yksinkertaisesta seikasta. Muutamat luulottelevat, että siellä matkustetaan härkien vetämillä vaunuilla, luulo, joka on saatu Kap-maalta, mutta jota pahaksi onneksi ei saata sovittaa Keski-Afrikkaan, jossa vaunut nykyään herättäisivät yhtä suurta kummastusta kuin jääkarhu. Toiset taas menevät liian pitkälle päinvaltaiseen suuntaan, luullessansa, että matkustaja pyrkii eteenpäin ainoastaan kompassin johdolla ja ohjaa karavaaniansa jäljettömän erämaan halki, niinkuin laivoja merellä ohjataan. Se, joka ei oloja tunne, on sentähden hämmästyvä, kun saa kuulla, ettei luultavasti kukaan tutkija Afrikan halki matkustaessansa, paitsi jonakuna päivänä, ole tarvinnut kulkea raivaamattomia teitä. Ei missään maassa koko maailmassa, olipa sivistynyt tai sivistymätön, mahtane olla runsaammin teitä kuin näissä kartoittamattomissa seuduissa. Jokainen kylä on toisen kylän yhteydessä; joka valtio naapurivaltionsa ja siis kaikkein muidenkin yhteydessä. Tutkijan tehtäväksi jää aivan yksinkertaisesti tästä tietristikosta oikean suunnan valitseminen ja sen pitäminen. Astukoon hän nyt Sansibarin luona polulle ja ohjatkoon kulkunsa Tanganyikaa kohti. Kahdeksassa kuukaudessa on hän siellä, herkeämättä kuljettuansa. Häntä saatetaan kylästä kylään, monesti sikin sokin, jotta saisi ylipääsemättömät luonnon esteet kierretyiksi ja pääsisi vihollisiin heimoihin sattumasta; mutta ei koskaan metsiin eksymisen vaaralle alttiina, ei koskaan paljastaan tähtien liikuntojen johdolla, koskaan oikeastaan poikkeamatta raivatulta polulta, kunnes tuo ääretön polkumatka päättyy, kun hän on palkovenheessä Tanganyikan rannalla. Sittenkuin hänet on viety järven yli, jatketaan jonkun vastaisella rannalla olevan kylän luota tuota keskeytettyä matkaa, ja hän pyrkii yhä

eteenpäin, milloin jalkaisin, milloin palkovenheessä, kunnes hän jonakuna päivänä haistaa meri-ilmaa, ja hänen väsymättömät oppaansa jättävät hänet Atlantin rannalle.

Ei myöskään ole vaikeaa löytää kaikkia näitä molemminpuolin liittoutuneita kyliä. Hänen täytyy ottaa niistä selko. Koko joukko tienoppaita, palvelijoita, kantajia, sotamiehiä ja leiritovereita on hänen seurasansa, ja koko tämän kummallisen rykmentin täytyy saada ruokaa. Maissia, cassavaa, papuja ja bananasia — näitä ei edes Afrikassa kasva viljelemättä — täytyy hankkia ja kaikki maksaa helmillä tai kankailla. Joka kolmantena päivänä täytyy tavallisesti pysähtyä jonkun kylän luokse, josta tarvittavia ruokavaroja voi saada. Karavaanin täytyy melkein aina elääkin kädestä suuhun ja sen matka onkin vaan kulkemista torilta toiselle. Varsinaisia toreja ei toki Afrikassa olekaan, yhtä vähän kuin myymälöitä ja makasiinejakaan. Tuhannet kylät eivät kukaties koskaan ennen ole myyneet ruokavaroja karavaaneille, mutta päällikön suostumuksella, jonka helposti saapi jollakin korealla lahjalla, avaavat asukkaat ruokakammionsa, naiset rientävät käsikivillensä, ja täytetyt ruokakorit vaihdetaan pian tuntemattomanarvoisiin kangaskappaleisiin ja helmiin.

Ne polut, joista äsken olen kertonut, ovat kaikkialla samanlaiset. Ne ovat todellisia jalkapolkuja, jalan levyisiä, kovia kuin timantti ja vuosisatojen tallaamisesta kohonneet maan pintaa korkeammalle. Tavallisesti vievät ne suoraan päämääräänsä. Samate kuin vanhat roomalaiset tiet, menevät ne suoraan eteenpäin, väistämättä mitään esteitä, metsien ja laaksojen halki, kukkuloiden ja vuorien yli. Tähän yleiseen suoruuteen yhdistyy kuitenkin omituinen, erityiskohdissa tavattava säännöttömyys. Vaikka afrikkalainen tie vie suoraan perille, niin ei se kuitenkaan kulje viittäkymmentä kynnärää aivan polveilematta. Syy tähän on helposti löydettävissä. Jos kivi tulee tielle, niin ei maanasukkaalle koskaan juolahda mieleen raivata sitä pois tieltä. Miks'ei?

Sentähden, että sen kiertäminen käy helpommin. Se joka tulee lähinnä hänen perästänsä tekee samoin. Hän tietää kyllä, että satoja miehiä seuraa hänen jälkiänsä, hän katsoo kiveä; sen nostamisessa ja syrjään vierittämässä olisi silmänräpäyksen työ, mutta ei huoli; hän kulkee vanhaa polkua; ei sentähden että hän tuota vaivaa pelkäisi, mutta hän vaan ei sitä tule ajatelleeksi. Se seikka, että tuota kiveä käy siirtäminen, mahtuu yhtä vähän hänen tajuntaansa, kuin se, että sen sisässä oleva patakivi kuuluu kasvikuuntaan. Sukupolvi toisensa perästä on kulkenut tuon kiven ohitse eikä se vieläkään ole siirtäjänsä löytänyt. Kovin se olisi kuitenkin kivistä maata, jota Afrikka ei ole, jos teiden kaikki mutkat ja epätasaisuudet pitäisi lukea kivien syyksi. Tavallisesti venytetään neljän peninkulman matka luke-mattomilla tuollaisilla pienillä mutkilla viideksi tai kuudeksi peninkulmaksi. Jokaisella tienmutkalla on oma historiansa, joka on tuhansia vuosia vanha, mutta jonka selitys jo vuosisatoja on ollut häveissä. Useimmiten lienee kai syynä ollut joku kaatunut puu. Sillä jos puu kaatuu tien poikki, ei sitä koskaan siirretä syrjään, vaan kierretään, niinkuin kivikin. Se ei kelpaa polttopuiksi, ja ennenkuin se on ennättänyt kuivaa tai sen ovat valkomuurahaiset kalunneet, on tuosta uudesta mutkasta tullut osa tietä. Olivatpa nyt syyt kuitenkin mitkä hyvänsä, niin on varmaa, että mitä tulee oikeaan suuntaan yleensä ja useihin mutkiin erittäin, eroavat Afrikan tiet kaikista muista tientekotaiteessa.

Vaikka Shirwa onkin Afrikan pienimpiä järviä, on se kuitenkin isompi kuin kaikki Iso-Britannian järvet yhteensä. Kolmelta puolelta vuorien ympäröimänä, joita alinomainen sumu peittää, johdattaa se jonkun verran mieleen Isoa Suolajärveä, kun se kimaltelee Heinäkuun päivän paisteessa. Pariksi päiväksi sijoitimme telttamme läntiselle rannalle suojeen ja kummastelevan kansan keskeen, joka ei koskaan ennen ollut nähnyt valkonäamoja. Orjainpyytäjäin hävitysten tähden on Shirwan ympäristössä asuva väestö harvalukuinen, hajallaan ja

köyhä sekä elää alituoisessa pelossa. Tiheimmässä asukkaista on eräässä apinanleipäpuuta runsaasti kasvavassa saarekkeessa, joka antaa viehättävää miellyttävyyttä järven pohjaiselle osalle. Nämä Wa-Njassa eli „vedentakaiset“, joksi he itse nimittelevät, on pelko ajanut tänne, ja he lähtevät harvoin järviasunnostaan muulloin kuin yön peitossa. Mutta silloinkin on vaara tarjona, että heidät ryöstää mukaansa joku voimakkaampi heimo, joka sattumalta vastaan osuu, ja useita siten kiinnisiepatuita löytyy ympäristön päälliköiden kylissä. Tämä puoli Afrikan olosuhteissa näyttää meistä syystä kauhistuttavalta. Oloihin perehtymättömän on tuskin mahdollista käsittää miten kokonansa tuo maanasukas parka on myytävää tavaraa, ja miten suurin osa hänen elämäntehtävästensä on omaisuuden s. o. itsensä varjelemisessa. Afrikassa löytyy seutuja, joissa ei uskalla lähettää kolmea maanasukasta asialle, koska täytyy peljätä, että kaksi heistä lyöttäytyy yhteen ja myypi kolmannen ennen palaamista.

Oleskeltuani jonkun aikaa Shirwan ja Shirén tienoilla läksin matkalle ylä-Shirélle ja Njassa-järvelle. Kaksi lyhyttä päivämatkaa vei minut Blantyrestä vielä kerran Shirén rannalle. Täällä löysin tuon kuuluisan pienen Ilalan, pienoishöyryveneen, joka on tuskin tavallista parkaasia suurempi, tuloani odottamassa. Se kuului alkuansa Njassan luona asuville lähetyssaarnaajille ja tuotiin muutamia vuosia sitten tänne Englannista hajotettuna seitsemäänsataan palaan, jotka sitten joen rannalla pantiin kokoon. Ei mikään voi olla huvittavampaa kuin kertomus Ilalan ensimmäisestä tietäraivaavasta matkasta ylös Njassan tuntemattomilla vesillä. Ei yksikään alus ollut näihin asti kyntänyt tuon mahtavan järven pintaa ja maanasukkaiden kummas-tusta, tuon ison palkoveneen savua tupsuttaen kulkiessa heidän kyliensä ohitse, kertovat näkijät hyvin haus-kaksi. Ilala on saanut nimensä siitä kylästä, jossa David Livingstone veti viimeisen henkäyksensä. Se viittaa myöskin tuon pienen aluksen suureen tehtävään,

joka on lähetystyön jatkaminen siitä, mihin tuo suuri tutkija sen heitti. Ilala kulkee nyt määrättyin väliaikain jälkeen säännöllisesti putouksien yläpuolisen ylä-Shirén ja Njassa-järven välillä, vieden ruokavaroja sille vähäiselle lähetyssaarnaajajoukolle, joka on asettunut läntiselle rannalle. Päällikkönä on valkoihoinen, mutta miehistönä on yksinomaan maanasukkaita. Omituista on, että heitä tarvitsee houkuttelemalla saada johonkin kannella tehtävään työhön, mutta lämmittäjäntehtävä — aina vaivaloinen, mutta erittäinkin lämpimien maiden kuumuudessa — on niin mieluinen, että joukottain maanasukkaita kilvan pyrkii paahtamaan itseänsä konehuoneeseen. Luulisi afrikkalaisen karttavan kuumuutta, mutta päinvastoin hän ylimalkaan sitä hakee. Hän menestyy ja viihtyy siinä hyvin, jota vastoin viileä tuulahdus vuorenrinteellä taikka sadekuuro muuttaa hänet sangen surkeaksi olennoiksi.

Lähdettyänsä Matopesta, kohta yläpuolelta Murchisonin vedenputousta, kulkea tupruuttelee Ilala pari päivää, ennenkuin saapuu Njassaan. Pitkin koko tätä matkaa on laakso leveä, molemmiin puolin rajoittavat sitä kaukana vuoret, jotka jo aikoja sitten, menneinä aikoina, luultavasti olivat suuremman Njassan rantoina. Kun lähenee järveä, huomaa selvään sen eteläisen osan vähitellen mataloituvan, ja siinä näkee melkoisen alan vettä jo isommasta erotettuna muodostavan erityisen järven. Tämän nimenä on Pomalomba, ja se on jo niin matala, että Ilalan potkuri vähän veden aikaan hämmentelee pohjamutaa. Ystävyttä harvalukuisten, rantoja pitkin asuvain kyläasukkaiden kanssa säilytetään tilapäisillä lahjoilla, vaikka kohta heidän ja tuon ison palkoveneen väli toisinaan on hiukan kireällä, niin että he kernaasti sen upottasivat, jos vaan uskaltaisivat. Tulee muistaa, että koko tämä tienoo näihin asti on ollut sivistyneille kansoille vieras, melkeinpä tuntematon, sillä ainoastaan muutamia harvoja valkoihoisia on siellä käynyt, kun jätetään lukuunottamatta lähetystoimen ja Järviyhtiön harvat lähettiläät. Paitsi tila-

päistä kankaitten ja helmien vaihtoa polttopuihin ja ruokatavaroihin, ei Ilala ole missään tekemisissä ylä-Shiréllä asuvien heimojen kanssa; eikä se enää menoja paluumatkoillaan herätä heissä suurempaa huomiota kuin metsälintu, joka sattumalta hairautuu Kensington Parkiin. Jo paljaastaan siitä seikasta, että Keski-Afrikassa on olemassa höyryvene, tekee mielellään sen johdopäätöksen, että sen maan, jonka halki se kulkee, täytyy olla joissakin määrin sivistyneen. Ne alinomaiset todistukset vastaiseen suuntaan, joita paikoilla saa, ovat sentähden matkustajan hämmästyttävimpiä kokemuksia. Kun hän Ilalan laivakajuutasta tarkastaa maanasukkaiden elämää, on hänen vaikeata ajatella, että nämä ihmiset ovat kokonaan sivistymättömiä, yhtä vaikea kuin uskoa, että se sysäys, jonka alus äsken sai, tuli yhteentörmäyksestä sukeltavan virtahevon kanssa. Lontoolaista teräsalusta, joka kulkee kuuden solmuvälin nopeudella, on hyvin vaikea ajatella ruohohökkelein, alastomain metsäläisten ja virtahepojen yhteydessä; sentähden tunteekin alinomaa olevansa hämillään ja ällistyneenä.

Oli helottavan kirkas kesäaamu, kun Ilala tulla tuprusi Livingstonian lahteen. En koskaan ole unohdettava, miltä tuntui ensi kertaa nähdessäni tämän kuuluisan lähetysaseman. Muhkeat, aina huipulle asti metsittyneet vuoret ympäröivät sitä ja erään pienemmän lahden hopeanhohtavalla hiekkarannalla oli somia, valkoisia majoja yhdessä jaksossa. Kapea polku vei pienen puutarhan halki ylös asemalle. Minä lähestyin isointa taloa ja astuin sisälle. Se oli päärakennus, etevimmän lähetysaarnajan asunto. Siellä näytti puhtaalta ja siivotulta, englantilaisia huonekaluja ja rohtokaappi oli huoneessa; toisessa kaapissa oli englantilaisia talouskaluja, kirjoja pöydillä; mutta ei yhtään lähetysaarnajaa näkynyt. Minä menin lähimpään huoneukseen; se oli koulu. Penkit ja tuo välttämätön musta taulu olivat aivan oikein paikoillaan; mutta eivät enää opettajat ja oppilaat. Minä menin seuraavaan huo-

neukseen, se oli paja; alasimen ja työkalut sieltä kyllä löysi, mutta ei seppää, ja niin edelleen seuraavaan huoneukseen j. n. e., joka paikassa samaa järjestystä ja samaa tyhjyyttä. Vihdoin tuli esille eräs maanasukas ja vei minut muutamia syliä metsään. Mimosa-puiden keskellä näin siellä ison kallion juurella viisi tai kuusi hautaa. Siellä olivat lähetyssaarnaajat.

Minä vietin pari päivää tuon aution aseman juhllisessa suojassa. Se on mitä miellyttävin paikka maailmassa, ja tuntuupa uskomattomalta, että „se rutto, joka pimeässä raivoo“ on ottanut tämän paikan olosijaksensa. Puolitoistasataa peninkulmaa pohjaisempana samalla rannikolla ovat jällelle jääneet lähetyssaarnaajat alkaneet työn uudestaan ja jatkavat sitä mitä epäsuotuisimmissa oloissa, hitaasti, mutta varmasti. Monet matkustajat ovat lausuneet moitteita lähetyssaarnaajista enkä minä tahdo epäillä, etteivät he muutamissa tapauksissa olisi oikeassa; mutta minä pidän kunniana sanoa Livingstonian ja Blantyn lähetyssaarnaajista, että he ovat rohkeita, voimakkaita, yksinkertaisesti uskavaisia miehiä, jotka enemmän kuin ymmärrämme-kään saattavat vaatia meidän myötätuntoisuuttamme ja ovat yhtä riippumattomia meidän moitteestamme kuin kiitoksestamme.

Ilmastokuume on paha, joka jokaisella Afrikassa matkustajalla on odotettavana. Hän voi kuukausittain näyttää välttävän sitä, mutta hän kantaa sitä jo suonissansa, ja onnellinen hän, jos joku ystävä on saapuvilla, silloinkuin se vihdoinkin todenteolla alkaa. Sen edellä käy viikkokausia, jopa kukaties kuukausiakin, sellittämätön ärtyisyys, alakuloisuus ja väsymys. Päivänmatkoilla ollessansa on kuumeinen tuskin aamulla ehtinyt lähteä matkalle, ennenkuin hän ikävöipi keskipäivän lepoa. Pitäen tuota kaikkea vaan uneliaisuutena koettaa hän vilkastuttaa itseänsä runsailla siemauksilla vesipullostansa ja horjuilee sitten taas pari peninkulmaa eteenpäin. Kohta pistäytyy hän metsään, sanoen haaselevansa jotakin harvinaista kasvia; mutta niinpiankuin

kantajat ovat menneet näkyvistä, heittäytyy hän voimaton ja epätoivoinen maahan jonkun puun alle. Häveten laiskuuttansa pakottaa hän itsensä nousemaan, hoipertelee taas eteenpäin matkueen jälkiä, ja tekee, salatakseen heikkouttansa, lähestyessään keskipäivän leiripaikkaa, voimainponnistuksen, joka uuvuttaa hänen voimansa koko lopuskapäiväksi. Hän kääntää miehiensä tähän pystyttämään teltit jo yötä varten, koska muka paikka erittäin hyvin soveltuu kasvitieteellisiin tutkimuksiin. Niin jatkuu se päivä päivältä, kunnes taudinkäänne tulee: ensin vilustusta ja pakotusta, sitten kuumuutta ja pakotusta, lisäytyneitä tuskia ja kiihtyvää kuumuutta, sen jälkeen hourailamista, ja sitten tulee taistelu elämästä ja kuolemasta. Hän nousee sairasvuoteeltaan, jos ollenkaan nousee, haamuna vain, ja kokoo hitaasti voimia ensi taudinpuuskan varalle, jonka hyvin tietää aivan varmaan tulevan. Ei kukaan ole vielä päässyt selville tuosta afrikkalaisesta kuumeesta. Sen maantieteellistä ulottuvaisuutta ei ole vielä merkitty meidän kartoillemme, mutta ylimalkaan on se vallalla sekä itä- että länsirannikolla kuumen ilmanalan seuduissa, pitkin kaikkia jokia, järvien rannoilla ja kaikissa alavissa ja rämeisissä seuduissa. Yläkömaat ovat luultavasti verrattain siitä vapaat, mutta päästäksensä sinne täytyy kulkea jonkun kuumealueen kautta. Siellä vetää matkustaja kuumehöyryt sisäänsä ja usein kehittyvät tarttuma-aineet vasta pitkän aikaa sen jälkeen kuin hän jo on kuumealueelta päässyt. Varmaan kuitenkin tuosta afrikkalaisesta kuumeesta tiedetään: 1:o) että se jollakin tavalla on kuivaneitten vesijoukkojen ja mätänevien kasvien yhteydestä; mutta se on tietämätöntä, miten siemenet kehittyvät tai mitä ne ovat; 2:o) että se vaivaa maanasukkaita yhtä paljon kuin eurooppalaisiakin, ja tämä tapahtuu etenkin aluetta vaihtaessa. Niinpä esim. Tanganyikan ylängön yli kulkiessa sairastui neljä tai viisi minun kantajistani, joilla oli kotinsa ainoastaan kahden, kolmen sadan peninkulman päässä sieltä, ennenkuin itse mitään tunsin koko kuu-

meesta; 3:o) kiinankuori on parasta ja melkein ainoata lääketta; 4:o) ei yksikään eurooppalainen pääse kuumetta pitämästä.

Tuo tosiaankin kauhistava kuolevaisuus eurooppalaisissa on tosiasia, joka niiden, jotka lähtevät Afrikkaan, tulee ottaa miettiäksensä. Ei kukaan muu kuin se, joka itse on ollut paikoilla taikka tarkoin seurannut afrikkalaisen tutkimuksen ja lähetystyön historiaa, voi pitää asiaa niin vakavana, kuin se sietää. Kuume ei säästä ketään. Vahva yhtä hyvin kuin heikko joutuu sen uhriksi; mitkään varovaisuuden keinot eivät voi sitä estää; huolellisinkaan hoito ei voi vaikuttaa muuta kuin pidentää taudinpuuskien väliaikaa; ei kukaan voi edeltä käsin sanoa, missä seudussa joutuu enimmin kuumeen valtaan taikka missä voi toivoa siltä säilyvänsä. Vähimmin kamalana kohtana tässä hiipivässä ruttotautissa ei suinkaan ole se seikka, että ainoana sen tietteellisenä todisteena nykyään on ihmishenki. Tuota todistamistapaa on Kongossa käytetty siihen määrään mistään välittämättä, että terveen arvostelun täytyy sitä pitää rikollisuutena. Se on pieni asia, että sadotain ihmisiä panee alttiiksi henkensä, jos niin vaaditaan, pyhän asian puolesta; mutta se ei ole mikään pieni asia, että toinen toisensa jälkeen nopeasti yhtäperää koettaa päästä yli siitä, missä aivan yksinkertaisesti on luonnon asettama raja. Tiede on ehdottomasti velvollinen huomauttamaan, ett'ei jumalisuus eikä innostus voi vakuuttaa ihmishenkeä; ja se, joka parhaalla tavalla pyrkii korkeimpaan päämäärään, saavuttaa sen tottelemalla yleistä lakia. Metafysiikan kannalta voi tätä kyllä kieltää ja varoituksia voi halveksia, muka pelkurin tai pilkkaajan antamina. Mutta tosiasiana pysyy kuitenkin pitkä jono englantilaisten hautoja, joka ulottuu poikki Afrikan. Tätä en ole kuitenkaan sanonut pelottaakseni lähetystoimesta, vaan ainoastaan kehottaakseni varovaisuuteen sen järjestämisessä.

Pienessä höyryveneessä Njassan yli matkustaminen vastaa täydellisesti matkustamista valtamerellä. Kaik-

kine viivytyksinensä, joita tuottavat kova merenkäynti, ankarat tuulet, rannalle nousu polttopuita hakemaan ja öillä ankkurissa oleminen, viipyy siinä kauvemmin kuin matkalla Euroopasta Amerikkaan. Järven ympärillä on vuoria, ja ankaroita myrskyjä sattuu siellä niin yhtäperää, että Livingstone tosiaan antoi sille nimeksi „Myrskyjärvi“. Ankkuripaikassa öillä vaappuminen tuntui tavallisesti niin vastenmieliseltä, että me mieluummin menimme rannalle. Minun mieheni — olin lisännyt matkuettani, missä hyvänsä olin löytänyt maanasukkaan, joka halusi lähteä matkaan — tekivät tavallisesti tulia pelottaaksensa pois petoeläimiä, ja sitten lepäsimme rauhassa pehmeällä hiekalla. Njassa on huomattu olevan kolmeasataa viittäkymmentä peninkulmaa pitkä eikä sataaviittäkymmentä, niinkuin ennen on oletettu; leveys vaihtelee kuudentoista ja kuudenkymmenen peninkulman välillä. Se täyttää suunnattoman suuren graniittiin painuneen notkelman, ja sen pinta on tuhatkuusisataa jalkaa yläpuolella meren pintaa. Sitä ympäröivät vuoret kohoavat paikka paikoin hyvin jyrkkään yhden, kahden, kolmen, jopa neljänkin tuhannen jalan korkuiksi. Läntisellä rannalla muodostavat ne melkein keskeymättömän jonon; pohjaisen ja koillisen rannan ympäröivät nuo laajalleleviävät Livingstonen-vuoret. Järven ankkuripaikat eivät ole niin lukuisat eivätkä niin suojaiset, kuin voisi toivoa; kuitenkin on Ilala läntisellä rannalla löytänyt muutamia hyviä sataamia ja noin puolta vähemmän itäisellä.

Minä kävin yhdessä ainoassa tuon järven rannalla olevassa kylässä enkä toivoisi tapaavani monta samanlaista. Se oli tosiaankin ainoa lajiansa Afrikassa. Meidän siihen eräänä aamuna, suorastaan Ilalan veneestä, ja jouduin heti lukemattomain ruohohökkkien keskelle. Siellä oli sanomaton siivottomuus vallalla ja joka paikassa kohtasin isoa rokkoa sairastavia miehiä kuljeksimassa, aivan kuin tarttuminen olisi heidän kesken ollut jotakin tuntematonta. Päälikkö oli suurin orjainhankkija ja pahin konna koko järven alueella ja hänen

asuntonsa ympärillä näin seipäihin pujotettuina neljäkymmentä ihmisenpäätä kamaloine naamoineen irvistävän auringon paisteessa.

Kylä ei kuitenkaan ollut afrikkalainen, se oli araalialainen. Maanasukkaitten kylät ovat harvoin niin isot taikka niin tiheään rakennetut, eivätkä varsinkaan koskaan ole niin siivottomat. Luvultaan on niitä muutamia satoja ja ne ovat hajallaan järven ympäristöllä ja metsässä. Yksistään läntisellä rannalla löytyy ainakin viisitoista eri heimoa, jotka puhuvat yhtä monta eri kieltä, joista taas jokaisessa on lukemattomia murteita.

Valopaikkana Njassa-järven rannalla on Bandawé, skotlantilaisen Livingstonia-lähetyksen nykyinen pääasema. Pääaseman nimitys saattaa kotimaani kristityt käsittämään, että täällä olisi katu, avonainen paikka ja siinä puitten suojassa kirkko, kunnollisesti aidattu hautausmaa ja harras juhlapukuinen seurakunta. Mutta Bandawéssa on ainoastaan pari erämaan majaa; tuossa pienessä kappelissa ei ole istuimia ja noilla tummaihoisilla jumalanpalveluksessa kävijöillä, jotka kokoontuvat sinne M'lungan päivänä, ei ole päällään juuri kenelläkään muuta kuin jousi ja nuoli. Mainittu kappeli on yhtä kaikki lajiansa oikea ihmetyö, verrattava Kölnin tuomiokirkkoon, kuulijat ovat ainakin yhtä hartaita, ja muutamat niistä oikein todenteolla.

Sanoilla ei voi selittää sitä vaikutusta, minkä t:ri Law, hänen vaimonsa ja muutamat harvat apulaiset tekevät tähän omituiseen, näöltään kesyttömään, vallattomaan joukkoon. Bandawéssä käynnistä on paljon oppimista, ja yhtenä pyhimmistä muistoistani säilyy eräs ehtoollisella käynti tuossa pienessä kappelissa, jossa minulle kalkin ojensi muutaman ehtoollisvieraan tumma käsi; se oli ehtoollisvieras, jonka kristillinen elämä monena hädän hetkenä yhdessä minun kanssani Tanganyikan ylängöllä osotti pysyvänsä lujana koetuksessa.

III.

Sisä-Afrikka.

Maa ja kansa.

Nyt olemme tunkeneet tarpeeksi syvälle saadaksemme käsityksen Afrikan sisäosista. En aio kuvailla mitään erityistä seutua. Seuraava kuvaus soveltuu ylimalkaan Shirwaan, Shirén ylänköihin, Njassaan ja Njassa-Tanganyikan ylänköön; kaikki seutuja, jotka yhteensä ovat sisämaan pääosia.

Ei mikään voi vähemmin vastata tosioloja kuin tuo kouluaikaan saatu käsitys, että muka Afrikan sisäosat ovat erämaata. Afrikka kohoaa noista sitä ympäröivästä kolmesta merestä kolmena isona penkereenä, joiden yleinen luonnonomainen maantiede edellä jo on osapuilleen selitetty. Ensiksi alava kuolemaa tuottava rannikkoalue; sisempänä ylänkö, yhtä korkea kuin Grampian vuoret Skotlannissa; vielä sisempänä korkeampi ylänkö, joka vuorineen ja laaksoineen kohoaa tuhansia peninkulmia ylemmäksi meren pintaa. Tehkää täydelliseksi tämä luonnos ja teillä on Afrikka edessänne. Verhotkaa rannikkokaistale rehevällä keltaisella ruoholla, pistäkää sinne tänne joku palmupuu, ripoitelkaa sinne väliin muutamia tapojaturmelevia kyliä; asettakaa sinne sitä paitsi leopardeja, hyeenoja, krokotiileja ja virtahepoja. Peittäkää sitten molemmat ylängöt äärettömillä metsillä, älkää suurilla ja varjoisilla

niinkuin Etelä-Amerikan, älkääkä läpipääsemättömiä pensaikkoja kasvavilla niinkuin Intian, vaan harvoilla, hoikka- ja pitkäpuisilla metsillä, joiden keskenkasvuiset puunrungot ja niukat lehvät eivät ollenkaan suojaa auringon säteiltä. Ensi näkemältä ei näissä puissa huomaa mitään troopillista ilmanalaa muistuttavaa. Tosin tapaa siellä jonkun viuhkapalmun, monivärisen mimosan taikka apinanleipäpuun. Lähemmin tarkastaessaan löytää myöskin harvinaisia loikero- ja kärhikasvia, ja oksien väliin kätkevät kämmekkäät kummalliset kukkansa; mutta puitten ulkopuolinen yleinen perikuva on sama kuin meillä; on puita, jotka ovat saarnin, pyökin ja jalavan näköisiä, harvoin niin isoja, paitsi virtain varsilla, eivätkä koskaan niin kauneita. Päivittäin voi kulkea näitä metsiä, minkään muun muistuttamatta, paitsi ilmaston, missä on. Eläimet ovat erilaisia, totta kyllä, mutta seuraamatta niiden jälkiä saa harvoin nähdä ainoatakaan; linnut ovat myöskin erilaisia; mutta niitä saa harvoin kuulla, ja kalliot ovat vanhoja tuttujamme, paasalttisuonista graniittia ja gneissia, joiden rosoista pintaa peittävät sammalet ja karpeet. Tuhansittain peninkulmia harvaa, varjotonta, tietöntä, hiljaista metsää, metsää vuorilla, metsää tasangoilla, tällainen on itäinen Keski-Afrikka.

Sitä rajatonta kiitosta, jota ennen on tuhlaamalla jaettu kuuman ilmanalan kasvullisuudelle, ovat nykyisemmät matkustajat melkoisesti vähennelleet. Kafferien maassa, Etelä-Afrikassa, olen nähnyt metsän, parikin, jotka ovat tarpeeksi kauniit, puolustaaksensa muutamien kuumiin maihin ihastumista; mutta mitä keskiylänpöön tulee, niin siihen voi sovittaa Mr. Alfred Russel Wallacen tunnollisen arvostelun, joka koskee päiväntasaus-vyöhykettä ylimalkaan, arvostelun, joka kerrassaan on saattanut kaikki tavanmukaiset kertomukset säällisyyden rajoihin ja saanut monta haaveellista ihmistä pysymään kotonansa. Lumoavat palmuja sanajalkasokkelot, kärhikasviköynnökset, jotka sulkevat tien ja täyttävät metsän komeitten kukkinsa

hurmaavalla tuoksulla; loistavahöyheniset linnut; papukaijat, apinat, jotka keikahuttavat itsensä alas trapetsilta siimeslehdossa, tämä kaikki on Afrikalle aivan vierasta. Kerran viikossa saa nähdä palmun, kerran kolmessa kuukaudessa näkee apinan kulkevan tien poikki, puut ovat vähälehtisiä, ja totta puhuen, vaikka nuo äärettömät metsäiset vuoret omaavatkin omituista juhallista miellyttävyyttä ja vaikka virtojen varsilla löytyykin erinomaisen viehättäviä näköaloja, niin ei siellä kuitenkaan löydy mitään, jota miellyttävisyyden, voiman ja ihanuuden puolesta voi verrata skotlantilaisen ylängön laaksoon. Enemmän osan vuotta ovat nämä metsät kuivat ja päivänpolttamat, ei mitään pehmeitä sammalia eikä hyvänhajuista marattia ole peittämässä maata; puitten alastomia runkoja koristavat muutamat harvat naavalajit; lakastuneet liikkumattomat lehdet riippuvat kolkonnäköisinä niiden nesteettömissä oksissa. Kukkia löytyy, isoja ja pieniä, sanomattoman monenlaisia, mutta niitä ei ole isoissa joukoissa, niinkuin kun meillä genista-ruoho ja kanerva ovat kukassa. Auringon häikäisevällä loistolla on mahdollisesti jonkun verran syytä kuumen ilmanalan puutteelliseen värienvaihteluun, sillä noin kymmenen minuuttia päivänlaskun jälkeen muuttuu aina maisema niinkuin taikasauvalla, ja ihmeellinen ihanuus hiiviskellen ilmautuu joka paikkaan. Tämä on afrikkalaisen päivän suloisin hetki ja liian pian vaan kätkee yö katselijan ylen kiihottuneelta silmältä sen lempeän sulouden.

Kätkettyinä niinkuin linunpesät näihin avaroihin metsiin, peljäten toisissansa tuota yhteistä vihollista, orjainpyydystäjää, ovat maanasukkaiden pienet kylät. Täällä oleskelee teeskentelemättömässä yksinkertaisuudessaansa alkuperäinen ihminen, vaatteitta, sivistyksettä, opitta, uskonnotta, tuo ajattelematon, huoleton ja tyytyväinen luonnon lapsi. Tämä ihminen on nähtävästi hyvin onnellinen eikä hänellä oikeastaan ole mitään tarpeita. Teräväkärkinen seiväs on hänellä keihäänä, kaksi vastakkain kihnutettua seivästä antaa hänelle

tulta, ja viisikymmentä yhteensidottua seivästä muodostaa hänen asuntonsa. Kuorittu puunkuori on hänen vaatetuksensa, poimitut hedelmät hänen ravintonansa. Aivan hämmästy, kun ajattelee, kuinka paljon luonto tekee tuon raa'an ihmisen hyväksi ja kuinka vähän oikeastaan tarvitsee tulla kseen toimeen tässä maailmassa. Olin kerran läsnä afrikkalaisissa hautajaisissa. Heimon tavan mukaan haudattiin yhdessä kuolleen kanssa kaikki hänen maalliset hyvytensä. Sittenkuin ruumis oli laskettu hautaan, pantiin sinne mukaan piippu, iso veitsi, saviastia ja vihdoin jousi ynnä nuoli; jousen jänne oli keskeltä katkaistu liikuttavana kuvauksena siitä, että sen toimi oli päättynyt. Tässä oli kaikki. Neljä esinettä oli puolen vuosisadan kuluessa ollut tämän ihmisolennon koko omaisuutena. Ei kukaan tiedä, mikä ihminen on, ennenkuin on nähnyt mitä kaikkea ilman ihminen voipi olla ja kuitenkin olla ihminen. Toisin sanoen: ei kukaan tiedä kuinka suuri ihminen on, ennenkuin on nähnyt kuinka vähäinen hän kerran on ollut.

Afrikkalaista moititaan laiskaksi, mutta tämä on vaan sanan väärinkäyttämistä. Hän ei vaan tarvitse tehdä työtä. Tuo ympäröivä antelias luonto ei anna hänelle aihetta siihen. Hänen laiskuutensa, joksi sitä sanotaan, on sentähden niinkuin hänen litteä nenänsäkin osa hänen olentoansa ja yhtä vähän moitittava kuin kilpikonnan hitaisuus. Afrikka onkin tosiaan työttömien kotimaa.

Tämä työttömyys tulee kuitenkin olemaan ikävänä kehityksen ehkäisijänä. Vaikeaksi on jo huomattu uusien tarpeiden hankkiminen, ja kun työtä tarvitaan ja olette työmiehellenne maksanut muutamia jalkoja pumpulikangasta ja helminauhan, niin ei Teillä enää ole mitään, joka voisi houkutella häntä vielä uudelleen apuansa antamaan. Melkeinpä ei mikään, kaikesta mitä Teillä on, olisi hänelle minkään arvoista. Niiden lahjojen joukossa, joita aion viedä päälliköille, olin kyllin yksinkertainen viemään myöskin taskukellon. Yhtä hyvin

olisin voinut viedä mukanani ison piaanon. Tässä päivänpaisteen maassa en kuukausissa katsonut omaa kelloani. Ajanjakamisen käsite ei ole vielä tunkenut afrikkalaisen mieleen eikä se kuulu ollenkaan hänen laskeuihinsa. Kerran tahdoin joutua tuolle pienelle Shiréllä kulkevalle höyryvenheelle ja vedin tämän puolustuksekseni erään mahtavan päällikön luona, jonka kanssa olisi voinut olla vaarallista joutua riitoihin, ja joka tahtoi pidättää minua kylässsänsä. Hän ei muuta kuin katsoa tuijotti minuun. Ajatus että kenelläkään voisi olla kiire, ei hänestä näyttänyt ainoastaan mahdottomalta, vaan kokonaan käsittämättömältä; ja minä olisin yhtä hyvin lähtöni syyksi voinut väittää, että kolmion sivut ovat yhtä suuret kuin neliö.

Tämä käsitteiden erilaisuus onkin juuri varsinaisena vastuksena Afrikassa matkustaessa ja se synnyttää mieleen kaikenlaisia probleemeja käsitteiden luonnosta. Usein toivoin voivani hetkiseksi ruveta afrikkalaiseksi ja katsella asioita hänen näkökannaltansa; sillä minä olen vakuutettu meidän aatepiirimme olevan yhtä eroavaisen kuin ihomme väri on.

Kun tulin puhuneeksi ihon väristä, tahdon sivumennen mainita, ett'ei Afrikan ylämaan asukas ole mikään neeker. Hänen ihonsa ei ole musta, vaan sen sijaan hyvin tummanruskea, melkein kuin hyvä sikari. Siihen on joka paikkaan piirretty ruudukkaisia kuvia, joka tekee sen sangen kauniiksi, ja minä olen usein ajatellut, että näyttäisi komealta, jos olisi pitkä rivi kirjoja sidottuna tuollaisiin sahviaanikansiin.

Ei kukaan voi varmaan sanoa mistä nämä kansat johtavat syntyperänsä. He ovat tuota isoa Bantu-rotua, mutta heidän alkuperänsä on hämärä ja heidän alueensa rajat ovat epävakaiset, vieläpä heidän nimensäkin on tuntematon, ja niitä kieliä, joita he keskenänsä puhuvat, ei ollenkaan voi ymmärtää. Ne ovat kuitenkin kaudista, suopeata ja rauhallista kansaa, joiden elämän historia kehdosta hautaan on hyvin yksinkertainen. Koska heillä on liian huonot aseet voidakseen metsäs-

tää, elävät he yksinomaan kasvikunnan tuotteista. Vä-
häisen osan vuotta he elättävät henkeänsä apinan lailla
hedelmillä ja yrteillä; mutta heidän pääruokanansa on
eräs mauton viljalaji, jota viljelevät puutarhoissa, sur-
vovat huhmarissa ja tekevät siitä veteen hämmentä-
mällä paksua puuroa. Kahdesti päivään ahtavat he si-
suksiinsa tätä paksua mautonta tahdasta, jota käsillänsä
ammentavat suuhunsa. Heidän ainoana askareenansa
on tämän viljan kasvattaminen, jota tekevätkin sangen
eriskummallisella tavalla. Sittenkuin kukin miehistä
on itsellensä valinnut metsässä jonkun paikan, kiipeää
hän puuhun, jonka oksat hän karsii pois, toisen toi-
sensa perästä, pienellä kotitekoisella kirveellä, kahlaa
lehtikasan läpi seuraavalle puulle, jota pitelee samalla
tavalla, ja niin yhä edellensä kehän muotoon noin kol-
men- tai neljänkymmenen sylen läpimittaisella alueella,
kunnes lehtikasa nousee hänelle kainaloihin. Silloin
sytyttää hän kaikki tuleen ja polttaa poroksi. Kun
sitten ensimmäiset sateet ovat pehmittäneet kovan maan-
pinnan, ja tuhkan kemialliset aineosat siihen imeytyvät,
muokkaa hän sitä kuokallansa ja kylvää sitten muuta-
mia kourallisia viljanjyviä. Sillä on maanviljelystyö
siksi vuodeksi päätetty, ja hän voi sitten levätä, niin-
kuin työnsä hyvin tehnyt ainakin, kunnes sadeaika on
mennyt, varmana sadosta, joka ei koskaan petä, ei kos-
kaan mene alle keskikerran, ja aina riittää, kunnes
ensi sadeaika tulee.

Muutoin hän vaan on tyhjäntoimituksessa ja makaa.
Hänen vaimonsa — taikka kaikki vaimonsa ovat myl-
läreitä ja leipureita. He saavat tehdä kovasti työtä
valmistaessaan hänen ruokaansa, ja saavat palkaksensa
syrjässä syödä ruokaveronsa; sillä ei yksikään afrikka-
lainen tahdo alentaa itseänsä syömään yhdessä naisen
kanssa.

Paitsi syömistä on puhelu heidän ainoana aska-
reenansa. He puhuvat lakkaamatta ja vahvistavat sa-
nojansa erittäin vilkkailla liikkeillä. Puhuminen on
tällä todellista taidetta, samanlaista kuin se on mah-

tanut olla Euroopassakin, ennenkuin sanomalehtikirjailu vei siltä vallan. Maanasukkaiden puheääni on usein hyvin sulosointuinen, vaikk'ei heillä oikeastaan ole mitään käsitystä laulusta, ja itse kieli on hyvin soinnukasta. Joka sana päättyy niinkuin Italiankin kielessä vokaaliin, ja hyvin puhuttuna on se hyvin voimakasta ja pontevaa kieltä.

Kehittymättömästä tilastansa huolimatta on Afrikan kansoilla olemassa kaikkia niitä tunnusmerkkejä, joista sivistyneet kansat tunnetaan. Heillä on kansallishuvi: tanssi; kansallissoittokone: rumpu; kansallisjuoma: pombé; kansallisuuskonto: pahain henkien pelko. Päälliköistä koottu oikeus on heidän hovioikeutensa; muavi eli myrkkypikari heidän korkein tuomioistuimensa. Täällä ei tapaa mitään uutta, jota ei jonkunlaisessa muodossa olisi nykyaikaisessa sivistyksessä; niinkuin ei siinäkään ole mitään, jolla ei olisi siementänsä ja itüansa näiden luonnonlapsien yksinkertaisista elämäntavoista. Oppimattomista ovat nämä ihmiset ainoastaan eläimiä; mutta tutkija katselee niitä lempeämmin ja halukkaammin. He ovat, mitä me kerran olimme; kukatiesi tulee heistä kerran, mitä me nyt olemme.

Mitä sitten on tuleva näistä kummallisista kansoista ja heidän maastansa? Erään hyvin etevän matkustajan hehkuvat sanat tuoreessa muistossamme ei meidän tarvitse muuta kuin odottaa siksi, että Shiré ja Kongo pannaan New-Yorkin ja Manchesterin yhteyteen, niin on mullistus tapahtuva Afrikan kansoissa ja Euroopan kaupassa. Tämän suhteen kuulemme tehtävän kaksi muistutusta. Toinen valittaa, että mr. Stanley niin vilkkaasti ja vakuuttavasti puhuu niistä miljoonista metreistä kangasta, joita Afrikka tarvitsee Euroopasta, mutta ei virka ollenkaan mitään siitä mitä Eurooppa on saava sijaan. Toinen sanoo, ett'ei Afrikassa ole eikä se koskaan tule saamaan mitään sijaan annettavaa.

Mikäli minusta näyttää, ovat asiat seuraavasti:

1:o). Norsunluu on ainoa arvotavara, jota sisä-Afrikka nykyään tuottaa mainittavassa määrässä. Epäi-

lemättä löytyy vielä maassa tätä kallisarvoista raakatavaraa paljon, niin paljon, että sitä voinee vielä riittää viideksitoista tai kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Mutta kun tulevaisuutta varten laskuja tekee, on viisainta ottaa huomioon, että tämän luonnottoman ansionlähteen aivan varmaan jokseenkin läheisessä tulevaisuudessa täytyy kuivua.

2:o). Afrikka antaa jo viljelemättä paljon kasveja ja muita tuotteita, joilla on suuri arvo kaupassa; ja vaikkapa maanlaatu onkin vain keskinkertaisen viljavaa, niin ei edeltäkäsini voi sanoa, mihinkä määriin asti näitä vielä voipi elvyttää.

Indigoa — tuota oikeata indigofera tinctoriaa — kasvaa jo viljelemättä sisämaan kukkuloilla. Londolphiaa, erästä loikerokasvia, josta saa kumipihkaa, kasvaa kaikkien vesien varsilla; ja eräs toisintomuoto Ficus elasticaa, tuota hyvin tunnettua kimmopihka- (kautsu-)kasvia löytyy runsaissa määrin Njassa-järven luona. Orchillaa (kämmeekkää) kasvaa kaikkialla. Majavanöljyä, inkivääriä ja muita höysteitä, tupakkaa, puuvillaa ja monenlaisia lustomaisia ruohokasveja löytyy myöskin; jota paitsi maanasukkaat erityisiin tarpeisiin viljelevät äärettömän joukon erilaisia öljypuuntaimia.

Näiden verrattain tavattoman kalliiden kasvituotteiden enempää kehittymistä ehkäisee etupäässä välikauppa, kun kuljettaminen Njassalta tai Tanganyikalta rannikolle synnyttää milt'ei voittamattomia vastuksia. Aivan äsköisiin aikoihin saakka on ainoastaan kahta maan tuotetta kuljetettu ulos tästä seudusta: kimmopihkaa ja vahaa, molempia mitättömän vähän. Mutta ei ole mitään estämässä näitä tuotteita suuressa määrin lisääntymästä, ja kuljetuskustannuksien täytyy vuosi vuodelta pienetä. Paitsi noita yllämainittuja kasveja, soveltuu Afrikan maanlaatu epäilemättä kahvinviljelykseen; ja kiinapuu viihtyisi luultavasti hyvin Tanganyikan ylängön ylävämmissä seuduissa.

Tämän yhteydessä en saa jättää mainitsematta, että kerta, ja tähän asti menestyksellä, on koetettu pe-

rustaa järjestettyjä viljelysmaita sydän-Afrikkaan, yritys, jonka jatkumista tulee erityisellä mielenkiinnolla seurata. Mr Moir, Afrikan Järviyhtiön puolesta, Buchanan'in veljekset omasta puolestansa, ja mr Scott samaten, ovat kukin erityisesti Blantyreeseen perustaneet laajoja kahvinviljelysmaita. Silloin kun minä sain ne nähdä, olivat taimet vielä pienet mutta rehevät ja lupaavan näköiset ja antoivat jo ensi satonsa, jota sittemmin on joutunut kauppaan. Samat miehet ovat myöskin viljelleet melkoisen joukon vehnää, jonka ohessa mr Buchanan on saanut sokeriruo'on, perunan ja englantilaisia vihanneksia hyvin menestymään. Kaikki työ on näissä tehty maanasukkaiden avulla. Siitä tulee äärettömän suuri säästö täällä asuville eurooppalaisille, kun maa kykenee tuottamaan tarvittavat ravintoaineet; sillä nykyään täytyy sekä vehnä että kahvi ja sokeri tuoda kotoa.

Kun nyt viljelemisen mahdollisuudet on saatu näin tyydyttävästi selvitettyiksi, jää vielä kysymys: Saako todellakin afrikkalaisen maanasukkaan totutetuksi työhön?

Tähän kysymykseen vastaan minä aivan epäilemättä myöntämällä. Olen kuvannut Afrikan työttömien kotina. Mutta ainoana syynä tuohon yleiseen luuloon, että afrikkalainen on parantumaton laiskuri, on se, ett'ei hänellä nykyään tosianskaan ole mitään tekemistä. Mutta että hän sekä tahtoo että taitaa tehdä työtä, kun on ollut siihen syytä ja tilaisuutta, sen ovat tehdyt kokeet todistaneet. Että rantamaalainen on erinomainen työ mies, sen todistavat kaikki, jotka ovat nähneet hänet Sansibarin, Mosambiquen, Delogoa Bayn, Natalin taikka itäpuolen satamissa. Ja vaikka sisämaassa on vähemmän kokeita tehty, niin tiedetään kuitenkin, että sielläkin löytyy työvoimia, jotka, kun niitä on pantu koetukselle, ovat olleet paremmat, kuin on odotettukaan. Stevenson'in tien teko Njassa- ja Tanganyikajärvien välille on luultavasti näihin asti ollut parhaana maanasukkaiden työkyvyn todistuksena. Neljäkymmentäkuusi peninkul-

maa tätä tietä, joka varmaankin on ainoa laatuansa Keski-Afrikassa, on tehty yksinomaan kotimaisilla työvoimilla, ja työ ei olisi tullut parempaa, vaikka sen olisivat englantilaiset työmiehet tehneet. Minä otin eräänä päivänä huomatakseni muutamaa työkuntaa, jossa oli noin seitsemänkymmentä maanasukasta, saman tien varrella. Kolme tai neljä vuotta sitten eivät he olleet edes nähneet valkoihoista miestä, ja vielä neljä kuukautta sitten ei kukaan heistä ollut nähnyt lapiota, kivikuokkaa tai sorkkarautaa. Kuitenkin liikkuttelivat nämä raakalaiset työkalujansa niin taitavasti, että he yhden ainoan eurooppalaisen päällysmiehen johdolla ovat rakentaneet tien, joka on täynnä leikkauksia ja nousuja, sellaisen että se tuottaisi kunniaa englantilaiselle rautatien rakentajalle. Työmiehet kestivät määrätuntinsa kello kuudesta aamulla kello viiteen iltapäivällä, vain yksi tunti päivällislepona. He tekevät työtä tasaisesti, keskeyttämättä, mielellään ja ennen kaikkia reippaasti. On muistettava, että tämä tapahtuu kuumien maiden sydämessä, melkein päiväntasaajan alla, jossa valkoisen miehen toimintakyky niin veltostuu, ettei hän suinkaan voi olla miehillensä esikuvana. Ja tätä tehdään ilman mitään pakoitusta. Maanasukkaita tulvailee läheltä ja kaukaa koettamaan tätä uudenlaista työtä. He eivät ole mitään orjia vaan vapaaehtoisia työmiehiä, ja vaikka he saavat palkkansa joka neljäntenätoista päivänä, pysyy moni paikallansa koko ajan. Ainoana palkkana kaikesta tästä työstä on muutamia jalkoja pummulivaatetta mieheen viikossa; niin että minusta näyttää yksi suurimmista kysymyksistä Afrikan tulevaisuuteen nähden tässä olevan ratkaistu. Afrikkalainen on käytännössä osottanut, että hänellä on sekä kykyä että tahtoa työntekoon. Jos siis vaan saadaan riittäviä pääomia ja älykkäitä miehiä kaikkia näitä voimia järjestämään, ynnä hyväntahtoisia työnantajia, jotka ottavat huomioon, että nämä miehet ovat ainoastaan lapsia, niin voi joutilaiden suuri kansakunta vähitellen lisätä maailman tavarantuottajain lukua.

Nykyjään on Afrikan sydämeen vaikea päästä, sen ilmasto on vahingollinen, sen kansa köyhyydessä, sen maa viljelemätöntä. Niin oli kerran Englanninkin laita. Kukatiesi ei sitä koskaan tule tapahtumaan, toiset lait voivat päästä valtaan, toiset vaikuttimet vaikuttamaan, mutta maanlaadussa, tuotteissa, ilmastossa taikka asujamistossa ei löydy mitään, joka estäisi Afrikkaa näinäkkin viimeisinä päivinä löytämästä sijaansa sivistystyön riveissä.

IV.

Afrikan syöpä.

Sen tautioppi ja parannuskeinot.

Syntyperäisen afrikkalaisen elämä ei ole läpeensä sulo-oloista. Sitä synkistyttää murhenäytelmä, jonka kauhut ovat kaikille muille kansoille tuntemattomia. En tässä puhu tuosta hyvin lempeästä orjuudesta omassa maassa, en myöskään noista hirmustuttavista taikakeinoista taikka heimojen loppumattomista keskinäisistä riidoista ja sodista. Nämä verrattain pienet epäkohdat joutuvat kokonaan varjoon erään suuren kansallisonnettomuuden rinnalla. Noiden yksinkertaisten ja turvattomain kansain keskelle tunkeutuu pohjaisesta ja idästä kutsumattomia vieraita, eri rotuisia ja eri luontoisia, araapialaisia, oikeen tuuman takeen muuttamaan paratiisia helvetiksi. Tämän kodittoman kansan kamalana tehtävänä näkyykin olevan voimainsa uhraaminen toisten kodin hävittämiseen. Missä hyvänsä Afrikassa Islamin tunnustajia liikkuu, ovat he rauhanhäiritsijöitä, jotka mullistavat perhevaltaisen elämän ja irroittavat perheen siteet. He ovat jo levittäneet hirmuvaltaansa yli koko mantereen, ja se on onnistunut heille yhdestä ainoasta syystä — heillä on ampuma-aseita — ja heillä on ainoastaan yksi päämäärä: norsunluu ja orjat, sillä nämä kaksi ovat yhdessä. He tarvitsevat orjia, niihin

norsunluuta vaihtaaksensa; ja sitten tarvitsevat he taas orjia, sitä rannikolle kulettamaan. Niin on ihmisestä tullut Afrikan yleinen kauppatavara. Se kuljettaa itsensä, on helposti saatavissa ja heti kaupaksi käypä.

Yltä yli sydän-Afrikan on araapialaisleirejä pystytetty tämän inhottavan kaupan järjestelmällistä harjoittamista varten. He ovat tavallisesti Sansibarissa taikka muissa paikoin rannikolla asuvien araapialaisten kauppiaiden yhteydessä, ja yhdysliikettä hoitavat karavaanit, jotka pitkään väliaikain perästä kulkevat paikasta toiseen. Ollen aina monilukuiset ja hyvissä aseissa, pitävät nämä karavaanit nuo heikot ja keskenänsä eripuraiset heimot vallassansa; ja heidän kulkuansa manteleen yli tahraa mistään välittämätön hirmuvalta ja kauheat rikokset. He ilmautuvat aivan odottamatta paikalle, viipyvät ainoastaan sen verran aikaa, joka tarvitaan päämäärän saavuttamiseksi, ja häviävät palataksensa vasta silloin kuin uusi korjaamista ansaitseva sato on kerjennyt kasvaa.

Väliin asettuu araapialaisia kauppiaita vuodeksi ja pariaksi asumaan johonkin rauhalliseen yhteiskuntaan sydänmaassa. He ovat olevinansa ystäviä, eivät tee kenellekkään vääryyttä ja harjoittavat rehellisesti vaihtokauppaansa. He viljelevät mielikasvejansa ja hedelmiänsä, ikäänkuin aikoisivat jäädä paikoilleen ainaiseksi. Sillä välin he ostavat norsunluuta, hampaan toisensa perästä, kunnes suuria varastoja sitä löytyy heidän majoissansa ja kaikki vaihtotavarat ovat loppuneet. Silloin syntyy yht'äkkiä jonakuna päivänä riita, jota seuraa kauhea verilöyly. Ainoastaan sen verran miehiä, kuin tarvitaan kantamaan norsunluuta rannikolle, säästetään; kylän majat sytytetään tuleen, araapialaiset lähtevät matkalle ja orjainmarssi, joka on kuolemaakin pahempi, alkaa.

Tämä tuon näytelmän viimeinen näytös, orjain marssi, on se puoli orjakaupasta, joka menneinä aikoina etupäässä oli herättänyt ulkomaailman myötätuntoisuutta ja harmia; mutta se tapainturmelus ja yhteiskuntaolojen

hajoittaminen, jotka ovat tapahtuneet sitä ennen, ovat paljoo suurempi pahe. Sitä aluetta, jonka orjainkaupias on valinnut, täytyy kaupan turvaamista varten pitää alituiseissa valtiollisen levottomuuden tilassa. Yksituumaisen toimimisen estämiseksi yllytetään päällikkö päällikköä vastaan; ja niin pian kuin joku heimo näyttää saavan vallitsevan aseman, täytyy sitä joko heikontaa saattamalla alustalaiset kapinaan, taikka on siitä heidän vahingoksensa saatava nöyrä välikappale. Heimot ovat niin likeisessä yhteydessä keskenänsä, ett'ei voi liian suureksi arvata sitä vaikutusta, minkä yhdenkin ainoan keskuskohtan tasapainostaan järkähtäminen vaikuttaa. Aivan samoin kuin ison joen, täytyy kuitenkin orjakaravaaninkin koko matkallansa saada lukuisia lisiä. Ensiksikin täytyy siinä olla tarpeellinen luku ihmisolentoja alkamaan matkaa, ja sitten täytyy sen saada korvauksia niistä kauheista vähennyksistä, joita karkaaminen, taudit ja kuolema tuottavat. Se orjakartta, joka mr. James Stevensonin suosiollisella luvalla tähän liitetään, antaa meille jonkunlaisen käsityksen siitä, kuinka laveat ne alueet ovat, jotka huokailevat tämän kaupan kirouksen alaisina.

Kotona Englannissa elää moni siinä uskossa, että orjakauppa heti Livingstonen kuoleman jälkeen sai kuoliniskunsa. Tuon suuren tutkijan aikana kuulimme paljon puhuttavan orjuudesta; meihin vedottiin; hallitus ryhtyi asiaan ja jotakin todellakin toimitettiin. Mutta kurjuus on jo aikoja sitten unhotettu, ja Englanti tietää nykyjään tuskin mitään maailman ammottavista haa-voista. Että tuota mainittua murhenäytelmää kuitenkin vuosi vuodelta, kuukausi kuukaudelta uudistetaan, sitä todistavat ne äsken ylä-Kongossa, Kassaissa ja Sankaru-alueella harjoitetut julmuudet, joita Wissmann kertoo, ja Van Gelen mainitsemat Welle-Inakuan alueella tehdyt. Aivan nykyisin näki muudan matkustaja matkallaan Njassalta Tanganyika-järvelle koko tämän eteläpuolisen seudun täynnä isoja kukoistavia kyliä. Se, joka tuli lähinnä hänen jälkeensä, ei löytänyt ainoata-

kaan ihmisolentoa, vaan ainoastaan poltettuja majoja ja valkenevia luurankoja. Hävitettyänsä lopulla vuotta 1887 neljätoista kylää ahdistivat araapialaiset erään kylän asukkaita, jotka hädissänsä pakenivat muutamalle pitkää ruohoa kasvavalle kedolle. Araapialaiset sytyttivät ruohon tuleen ja surmasivat nuijilla tai keihäillä ne, jotka tulivat esille, pyrkien noita heitä armeliaampia liekkejä pakoon. Wa-Nkonda-heimo, johon nämä kansat kuuluivat, oli ennen tätä tapahtumaa itäisen Keski-Afrikan suurilukuisimpia. Heidän hallussansa oli tavattoman hedelmällinen ja luonnonihana maa. Kolme jokea, jotka eivät suurimmillakaan poudilla koskaan kuivuneet, virtasi heidän alueensa halki, laihot antoivat hyvän ja runsaan sadon. Heillä oli laumoittain sarvikarjaa ja vuohia, harjoittivat kalanpyyntiä ja valmistivat hyvin nerokkaasti ja taitavasti nuoliensa kärjet raudasta. Että taideaisti oli heilläkin päässyt kehittymään, sitä osoittivat ne koristukset, jotka kaunistivat heidän majojansa, jotka muutoin muodon somuuden ja rakennuslaadun puolesta olivat Afrikassa lajiansa ainoat. Nämä kansat olivat sanalla sanoen oman synnynnäisen taitavuutensa ja maansa apulähteiden kautta päässeet jo hyvälle sivistyksen alulle. Nopein askelin lähestyi kuitenkin heidän turmionsa. Muutamia vuosia sitten tunkeutui heidän maahansa melkein tuntematon puronen siitä suuresta araapialaisvirrasta, joka hiljaa ja yhä uusille suunnille kääntyen ei koskaan ole lakannut Afrikan halki juoksemasta. Alussa siedettiin araapialaista, joka näytti menettelevän rehellisesti. Maata ostettiin Wa-Nkondan päälliköiltä, joiden ylivalta tunnustettiin. Araapialaisille karttui voimaa ja he kehittyivät ajan pitkään anastavaksi vallaksi, joka alkoi suoraan näyttää, mitä sillä oli mielessä. Eräs heidän miehiänsä korotettiin ylipäälliköksi „Nkondan sulttaanin“ nimellä. Jännitys tuli kovaksi ja lopulla sietämättömäksi. Lukemattomia pikuriitoja kesti ennen ratkaisevaa loppuiskua, ja kamalan verilöylyn jälkeen karkotettiin Wa-Nkondasta jääneet tähteet isiensä maasta. Sellainen on viimeksi

kirjoitettu kappale araapialaisten Afrikassa pitämän vallan historiaa.

Saksalaiset, belgialaiset, englantilaiset ja portugalilaiset koettavat nykyään hankkia itsellensä maa-alueita Afrikassa. Samalla aikaa tähystelee ihmisrakkaus jotakin ihmistä, joka kykenee hallitsemaan maata; jotakin, joka ei valvo oikeuksiansa siihen, rajaviivaa suunnittelemalla maalatulle kartalle, vaan voi sen tehdä oikeudentilaa valvomalla; jotakin, jolla on armelias mieli ja voimakas käsi voidakseen murtaa araapialaisten ikeen ja turvata turvattomain vapautta. Tässä ylempänä kertomassani tapauksessa, jätettiin rosvojen elamoimisen hillitseminen erään pienen englantilaisjoukon tehtäväksi. Sill'aikaa kuin Saksa himoitsee Njassan aluetta, Portugal sitä vaatii ja Englanti sinne on lähettänyt konsulin, ilman suojelusta, valvomaan brittiläisen lähetyksen ja kaupan etuja, ovat kaksi Afrikan-Järviyhtiön asiamiestä, kaksi lähetyssaarnaajaa ja Mosambiquessa oleva Brittein konsuli kahden seuralaisensa kanssa, jotka viimemainitut matkustivat tieteellisessä tarkoituksessa, oman henkensä uhalla estäneet enemmän taistelun ja omilla pysyillänsä kostaneet rikoksen.

Tuota satunnaista englantilaisten pyssyjen väliintuloa ei kuitenkaan voi joka päivä tapahtuvaksi odottaa; samaten kuin ei myöskään ole lähetyssaarnaajan eikä kauppamiehen tehtävä sekautua sodan melskeeseen. Mutta Afrikka tarvitsee nykyään järjestelmällistä suojelusta maanasukkaillensa ja araapialaisten vallan murtamista koko sisämaasta. Tapahtumat Njassa-järven luona ovat uudelleen herättäneet sivistyneen maailman huomion tähän asiaan, ja sallittakoon minun muutamilla sanoilla selittää asian nykyinen kanta.

Ne brittiläiset risteilijäläivat, joilla vuosikausia on ollut orjakaupan tukehuttaminen tehtävänänsä, lakkasivat viisi vuotta takaperin ponnistuksistaan. Ne olivat saaneet suuria toimeen. Paljaastansa sotalaiva *Londonin* keulakäyrän näkeminen Sansibarin satamassa teki rauhoittavan vaikutuksen, ja sisämaan karavaanit,

jotka sen vuoden kuluessa tulivat ja menivät, näkivät ris-teilijän tykkien suut aina käännettyinä heidän sulttaaninsa palatsia kohti ja levittivät Englannin vallan pelkoa pitkin ja poikki koko Afrikan. Orjakauppa kärsi suurta vau-riota ja rannikolla se pysähtyikin kokonaan. Siihen asti oli kaikki hyvin; mutta ei oltu koskaan käsitelty asiata perin juurin. Ei ollut tarpeeksi, että likaviemä-ristä oli suu tukittu, olisi pitänyt hakea ja siivota sen lähteet Afrikan sisämaassa. Sen jälkeen kuin ei min-kään pelko enää Sansibarin luona hillinnyt orjakaup-piaita, ryhtyivät he kohta suuremmalla innolla taas työ-hönsä. Londonin pois kutsumisen luultiin merkitsevän, joko että Englanti mielestänsä oli tehnyt kylliksi, taikka että se oli väsynyt eikä enää aikonut sekautua asiaan.

Turmiotatuottavia seurauksia ei tarvinnut kaukaa odottaa. Uusi valtakirja hävitykselle, murhalle ja or-jain pyynnille julistettiin yli koko Afrikan, ja siihen vastasivat heti aivan eri osista maata kauhut, joista ei tarkempia asianhaaroja koskaan ole tuleva sivistyneen maailman tietoon. Njassan luona tehty pahatyö kuuluu epäilemättä, jos kohta epäsuorasti, tähän uuteen rikos-ten osastoon. Araapialaiset ovat jo ehtineet huomata, ett'ei ketään löydy, joka voisi vaatia heitä edesvastauk-seen. Alueessa toisensa perästä on heidän voittonsa varma, ja kun heillä on suuri valta ja täydellinen toi-minnanvapaus ja koska uudelleen vaaditaan orjia yh-dellä taholla, josta ei tässä uskalla mitään mainita, niin eivät heidän pahat työnsä voi muuta kuin lisäytyä sekä luvultaan että julmuudeltaan. Wa-Nkondan ta-pahtumista on huomattava, että silloin mahomettilaiset luultavasti ensikertaa Keski-Afrikassa julkisesti ja peit-telemättä asettuivat kristittyin valtaa vastaan. Tähän saakka olivat araapialaiset toimineet salassa. Jo pal-jaastaan se seikka, että maassa löytyi joku valkoinen mies, riitti hillitsemään heitä. Mutta tällä kertaa eivät he ainoastaan olleet salaamatta tekojansa eurooppalai-silta, eivätkä taipuneet, kun heitä nuhdeltiin, vaan ru-pesivat vastarintaan ja karkasivat kurittajainsa kimp-

puun. Tämän seikan valtiollinen merkitys on selvä. Se on palanen politiikkaa. Sillä haastaa mahomettilainen valta Eurooppaa voittosille. Afrikassa on eurooppalaisten väli riittävä. Mahomettilaisuus on yksimielinen. Ei mikään erinäinen araapialaisjoukko olisi uskaltanut toimia siten, jolleivät he olisi varmoja asiansansa. Eikä löydykkään koko maailmassa mitään, jonka tähden he eivät olisi siitä varmoja. Euroopassa puhutaan paljon Afrikasta, mutta sanoista ei ryhdytä toimiin. Tämän on araapialainen älynnyt. Mitä ihmeteltävimpiä tapahtumia on se seikka, että Englanti niin kauvan on tehnyt araapialaisille vastarintaa. Mutta koetusaika on nyt mennyt. Sen tulokset ovat koko maailman nähtävinä. — Araapialainen vai eurooppalainen on tästä lähtien oleva vallitsevana Afrikassa?

Kuinka joku eurooppalainen valta voisi vallita Afrikassa, on aivan selvä asia. Vaikeampaa on ratkaista, kuka sen on tekevä. Kaikki vaativat Afrikkaa itsellensä; mutta se ei kuulu kenellekkään. Vaikka portugalilaiset todistavat oikeuttansa eteläiseen ja läntiseen Njassan-alueeseen, niin on tuskin ainoatakaan heistä koskaan sinne jalkaansa astunut; eikä saksalaisten luuloteltu oikeus pohjaiseen ja itäiseen osaan perustu löytöretkiin, välisopimuksiin, ostoon tai valloitukseen, vaan paljaastaan erään berliiniläisen kartanpiirustajan julkeaan tekoon, joka rajaviivoja vedellessänsä sille alueelle, joka v. 1886 Lontoossa tehdyn välisopimuksen mukaan myönnettiin Saksalle, kuljetti sivellintänsä muutamia kymmeniä tuhansia neliöpeninkulmia yläpuolelle määrättyä leveysastetta. Valtiollisessa katsannossa on Englannille yhdentekevää, kuka Afrikassa on isäntänä. Nykyinen siellä vallitseva tila on liian arveluttava sietääksensä niin laveaa poissaolevan valtanpidon järjestelmää. Sentähden on Englanti kieltämättä velvollinen, ainakin mitä Njassan-alueeseen tulee, vaatimaan, että eri vallat täyttävät ne velvollisuudet, joihin ovat sitoutuneet, taikka sitten luopuvat tuosta nimellisestä ylivallostansa.

Kaikille on tunnettu asia, ett'ei Portugali eikä Saksa koskaan tule hallitsemaan tätä seutua. Jos ne täyttäisivät tämän velvollisuutensa, niin olisi asia kohta ratkaistu, ja Englanti tervehtisi ilolla vapautustansa; sillä vaikk'ei Englanti koskaan ase kädessä ole auttanut maata, on se kuitenkin jo jonkun aikaa pitänyt velvollisuutenansa joko välillisesti tai välittömästi tehdä sitä. Tämä maa on tavallansa Englannin turvatti. Aina Livingstonen kuolemasta asti on tuo maa raskaasti painanut sen omaatuntoa. Englannin muinainen yhteys Njassa-maan kanssa ja sen nykyiset velvollisuudet huomataan seuraavista selvistä tosiasioista.

Njassa-järven löysi David Livingstone. Hän oli saanut konsulin-valtuuskirjan Hänen Majesteetiltansa Kuningattarelta ja hänet lähetettiin Afrikkaan erään valtion kustantaman retkikunnan kanssa, jota ei ollut matkalle varustettu mitään hälinääherättävää ja romanttillista yritystä varten, vaan aivan Englannin vakaantuneen politiikan mukaisesti. „Sambesi-retkikunnan päätarkoituksena oli“, sanoo Livingstone, „niinkuin meidän hallitukselta saamat ohjeemme selvästi osottivat, jo löytyvien itä- ja keski-Afrikan maantiedettä, kivikuntaa ja maanviljelystä koskevien tietojen laventaminen; tutustuminen asukkaihin ja niiden saattaminen ryhtymään teollisuuspuuhiin ja maansa viljelemiseen, antaen samalla heille toiveita siitä, että saisivat tuotteensa viedyiksi Englantiin ja vaihdetuiksi brittiläisiin tavaroihin. Siten innostuttamalla maanasukkaita maansa varojen vaurastuttamiseen, toivottiin että suuri edistysaskel olisi otettu orjakaupan hävittämiseen; koska, näet ei pitäisi tarvita pitkää aikaa, ennenkuin edelliset osottautuisivat varmemmaksi tulolähteeksi kuin jälkimäinen. Retkikunta lähetettiin Englannin hallituksen määrätyn politiikan mukaisesti, ja kun Clarendonin kreivi oli ulkomaiden ministeristön johtajana, järjestettiin lähetystö hänen välittömällä valvonnallansa. Ministerinmuutoksen jälkeen saimme Malmesburyn kreiviltä osaksemme samaa jaloa avuliaisuutta ja ystävällistä osanottoa; ja sen

jälkeen kuin loordi Russell oli kohonnut siihen korkeaan virkaan, jota hän niin kauan hoiti, ei meiltä iloksemme ole milloinkaan puuttunut hänen koskaan väsymättömtä huolenpitoansa ja huomaavaisuuttansa. Täten on meihin juurtunut se vakuutus, ett'ei työtämme suosiolla kohtele ainoastaan joku erinäinen puolue, vaan koko Englannin kansa ja hallitus“.

Innostuneina tästä yleisestä harrastuksesta Afrikan hyväksi kokivat Englannin ja Skotlannin kristityt ainakin yhdessä katsannossa jatkaa Livingstonen työtä, lähetysaarnajia lähettämällä. Näiden on jo onnistunut päästä vakavalle pohjalle alueessa toisensa jälkeen, ja niiden luku ja vaikutusvalta kasvaa päivä päivältä. Jatkamaan toista, tuskin ollenkaan vähemmänarvoista haaraa siitä toimesta, jonka Livingstone oli pannut alulle, perustettiin vuonna 1878 Afrikan Järviyhtiö. Sen päämääränä on itäisen Keski-Afrikan eri alueitten avaaminen ja tutkiminen Sambesista aina Tanganyikaan asti; sopivan askaroimisen hankkiminen maanasukkaille; paloviinan ja, jos mahdollista, ruudin ynnä ampuma-aseiden tuonnin estäminen sekä yhdystyö lähetysaarnajien kanssa ja heille avun antaminen. Yhtiö on jo perustanut kaksitoista kauppa-asemaa, joissa on kantajoukkona kaksikymmentäviisi eurooppalaista ja monta maassa syntynyttä asiamiestä. Njassa-järvellä kulkeva Ilala kuuluu sille, ja aivan äskettäin on hankittu höyryvene Shiré-joelle kulkevan Lady Njassan korvaukseksi. Sille on onnistunut perustaa kukoistava kahvimaa sisämaahan, ja uusia rikkauden lähteitä raadetaan vähitellen. Ensimmäistä kertaa ovat maanasukkaat saaneet suuressa määrässä oppia älyämään työn arvoa ja siunausta. Joissakin määrin on se ehkäissyt orjakauppaa, on estänyt syntymästä riitoja heimojen kesken ja sota-aikoina suojellut lähetysaarnajia. Lyhyesti, Afrikan Järviyhtiö on, vaikka onkin työskennellyt vaatimattomasti ja niukoilla varoilla, kuitenkin vuosikausiin ollut ainoa, joka tässä osassa Afrikkaa on pitänyt jonkinlaista hallintoa. Yhtiön tarkoituksena ei ole voitto, taikka on voitto ai-

noastaan siinä varmassa uskossa, että rehellisyys kaupassa on se ainoa varma perustus, jolle tuollainen laitos voidaan perustaa, jos mieli tulevaisuudessa toivoa muille hyötyä. Melkoisia yksityisiä pääomia on yhtiö uhrannut; mutta siitä huolimatta on kaikkina niinä vuosina, joina sen jaloa toimintaa on pidetty viireillä, kaikki se voitto, mikä on saatu Afrikasta, hukunut takaisin sinne.

Kaikki nämä englantilaiset pääomat, kaikki tämä lähetystoimi ja muutkin melkoiset yritykset on pantu liikkeelle Afrikassa siinä toivossa, ett'ei Englannin vanhaa politiikkaa ainoastaan kestäisi, vaan että se vielä kehittyisi edelleen. Englanti ei ole aatteellisesti koskaan luopunut siitä asemasta, johon se Sambeesi-matkueen kautta joutui. Päinvastoin on se julkisesti tunnustanut olevansa tekemisissä Afrikan kanssa. Brittiläisiä konsuleja on lakkaamatta lähetetty Livingstonen seuraajiksi Njassa-alueelle. Kun niistä ensimmäinen, kapteeni Foote, kuoli Shirén ylämaalla 1884, lähetti Englannin hallitus viipymättä toisen hänen sijaansa. Mutta tämän jälkeen ei olekaan mitään tehty. Konsuli siellä löytyy todistuksena, että Englanti vielä pitää silmänsä kiinnitettynä Afrikkaan. Mutta Afrika tarvitsee useamman kuin yhden silmän. Kun Kuningattaren edustajat viisi vuorokautta Njassan rannoilla olivat araapialaisten tullelle alttiina, tuli tämä tarve meille ilmi niin käytännöllisessä muodossa, että on toivottava nyt vihdoin ryhdyttävän tarpeellisiin toimenpiteisiin.

Minä en uskalla tehdä varsinaista ehdotusta; mutta kaksi sellaista näyttäytyy mahdolliseksi. Ensimmäinen on se, että Englanti, Saksa tai Ranska, taikka joku muu todenteolla hankkii itsellensä järkähtämättömän vakavan jalansijan Sansibarissa. Araapialaisten pääkaupunkina ollen on Sansibar aseman avaimia, ja jokainen täällä annettu kuritus jakaisi terveellistä vaikutustansa koko maassa olevalle mahomettilaiselle roistojoukkioille.

Aseman toisena avaimena on tuo suurenmoinen vesitie Afrikan sydänmaahan: ylä-Shiré, Njassa-järvi,

Tanganyika-järvi ja ylimalkaan kaikki nuo isot järvet. Parempaa toimieluasemaa, kuin nämä järvet ovat, voit uskin toivoa. Pieni höyryvene kullakin niistä, taikka aluksi ainoastaan Njassalla ja Tanganyikalla, ja sen yhteydessä yksi tai kaksi asepukeisella miehistöllä varustettua varahuonetta, ympäröivillä terveellisillä ylätasangoilla, säilyttäisi maan rauhan. Ainoastaan pienen pieni joukko hyvin harjoitettuja miehiä tarvittaisiin tähän. Ne voisivat olla valkoisia, mustia ja valkoisia taikka sikhejä ja pathaneja Intiasta. Kustannuksia kannattaa tuskin mainita sen suuren tarkoituksen — koko päivän-tasaajan alueen rauhoittamisen — rinnalla, joka voitettaisiin. Nämä kustannukset voisivat lähetysseurat suorittaa, vaikka asevoiman käyttäminen ei kuulukkaan heille; ne voisi myöskin Järviyhtiö suorittaa, vaikka tosin se pikemmin ansaitsisi toisten suojelusta, kuin että sivistyksen velkaa sille siten yhä enemmän lisättäisiin; vihdoin voisi ne tuo vapaa Kongo-valtio suorittaa, ja jos ei kukaan muu häpeän tähden ota sitä tehdäkseen, niin jätettäköön tämä rakkaudentyö sen käsiin. Mutta Englantia täytyy aina pitää velvollisena panemaan asia alkuun, tehköönpä se sen sitten yksinänsä taikka maan harvoin ja liiaksi rasitettuin rahamiesten myötävaikutuksella taikka yhdessä vieraiden valtain kanssa.

Vieraisiin valtoihin nähden on esteitä ainoastaan kaksi eikä kumpikaan ole voittamaton. Toinen on Portugali, jolla on hallussansa maan piirityskaivanto; toinen on Saksa, jolla on omia etuja valvottavana maassa. Tokko Englanti voisi toimia molempien näiden valtain ohella, riippuu toimimistavasta. Paljaastaan valtiollisena tekona voi sisämaan valloitus herättää samalla levottomuutta ja kateutta. Mutta Afrikan hyväätarkoittavana intona, joka ei ole saanut alkuansa ulkomaiden ministeristöstä, vaan Englannin kansasta, ei tuota keinoa millään muotoa voida väärin ymmärtää tai vastustaa. Jo on aika kansojen ruveta pitämään Afrikkaa muuna kuin sakkilautana. Jos taas sitä vielä täytyy pitää sellaisena, niin tulee pelaajien, kunkin puolestansa, olla

tarpeeksi viisaita älyämään, että se mitä rehellisesti tehdään tuon kärsivän maan auttamiseksi, on sadoin verroin hyödyttävä niiden etuja, joilla on hallitusoi-keutta siellä.

Jos alku kerran saadaan tehdyksi, ei tarvitse olla kovin vilkasverinen älytäksensä, että rauhallisen ja siivistävän vaikutusvoiman seuraukset kohta tulisivat näkyviin. Jo ovat lähetyssaarnaajat kaikkialla ryhtyneet alustavaan työhön, valmiina pysymään asemillaan ja täyttämään tehtävänsä, sen palkinnoksi muulta maailmalta pyytämättä mitään muuta kuin takuun, että saavat elää. Kauppaseuroja löytyy kaikissa kansoissa valmiina eri suuntia pyrkimään sisämaahan, mutta ne ovat kykenemättömiä uskalluksella tai innolla käymään eteenpäin, niin kauvan kuin heidän erillään olevilla eduillansa ei ole yhteyttä eikä suojaa yhteiseltä viholliselta. Eri siirtokuntien alueet lähestyvät hitaasti keskusta eikä pitäisi olla vaikeata yhdistää niitä yhdeksi ainoaksi suureksi puolustusliitoksi. Emin paschan valloitukset pohjaisessa, Afrikan Järviyhtiö, brittiläinen itäafrikkalaisliittokunta ja saksalainen liittokunta idässä, Kongo-valtio lännessä ynnä brittiläinen Betschuana-maa etelässä muodostavat jo noiden suurten järvien seu-duille saartojanan, jonka eri osat vaan tarvitsee lähem-min yhdistää toisiinsa ja järville asetettuun päävoimaan, jotta rauha saataisiin Afrikalle turvatuksi.

V.

Matkustuksia Njassalla. — Tanganyikan ylänkö.

Muistoonpanoja päiväkirjaan.

Päiväkirjan pitäminen, kun on avonainen paikka metsässä kirjoitushuoneena, vaatepakka pöytänä ja pystysuoraan lankeavat auringon säteet sadan asteen lämmöllä paahtavat päätä, on enemmän erikoisena ihailtavaa kuin mielikuvia synnyttävää. Kuitenkin on päiväkirja lähinnä henkeä mutkustajalla tärkeä säilytettävä; ja se musta maanasukas, joka matkoilla kantaa tuota kulunutta muistoonpanokirjaa, saa oppia pitämään tehtäväänsä pyhempänä, kuin jos hänellä olisi Juggernautin *) vaunut ajettavanansa. Näiden salaperäisten kirjain sisältö ei kuitenkaan, samate kuin meidän rakkaiden sukulaistemme valokuvat, muille tuota kovinkaan suurta huvia, ja minä olenkin sentähden tunnollisesti, omasta halustani huolimatta, arvoisalle lukijalle jättänyt esittämättä ne erämaan tuotteet, jotka ovat huostassani.

Koska kuitenkin päiväkirjaan kirjoittamisella on etujakin, en huoli pyytää anteeksi seuraavien sievistelemättömien sivujen julkaisemista. Ne saattavat, parem-

*) eräs epäjumala.

min kuin järjestetty kertomus, lukijan ymmärtämään, mitä Afrikassa-matkustaja näkee, kuulee ja tekee. Minä jätän nimet, päivämäärät ja tiet mainitsematta. Taroitukseni on ainoastaan oleva käsityksen antaminen siitä, millaista on elämä maassa, jota ei sivistys ole koskettanut eikä ajan hammas kuluttanut.

Syyskuun 29 p. Läksin Karongasta, Njassajärven pohjaipuolelta, klo 10,30 seurassani seitsemän Mandallan asukasta, kaksitoista Bandawé Atongan, kuusi Chingun ja kolme uskollista palvelijaani: Jingo, Moolu ja Seyid. Summa kahdeksankolmatta. Ei yksikään miehistäni tainnut puhua sanaakaan Englannin kieltä. Niitä oli kolmea eri heimokuntaa ja he puhuivat yhtä monta eri kieltä; useimmat ymmärsivät kuitenkin Chinanjaa, järvikieltä, jota minä jonkun verran taisin, niin että me kohta ymmärsimme toisiamme. On aina parasta, että karavaanissa on useampien heimokuntien väkeä, sillä jos sattuisi työlakko, ja niitä sattuu lakkaamatta, niin on vähemmän vaara tarjona, että he yksimielisinä yhtyisivät. Joka miehellä on päänsä päällä osa varastoani, jossa näissä seuduissa on ainoastaan kankaita ja helmiä; pari luotettavinta sai kunnian kantaa telttaa, laatikoita, joissa kokoelmani olivat, ruokavarastoa ja pyssyjä.

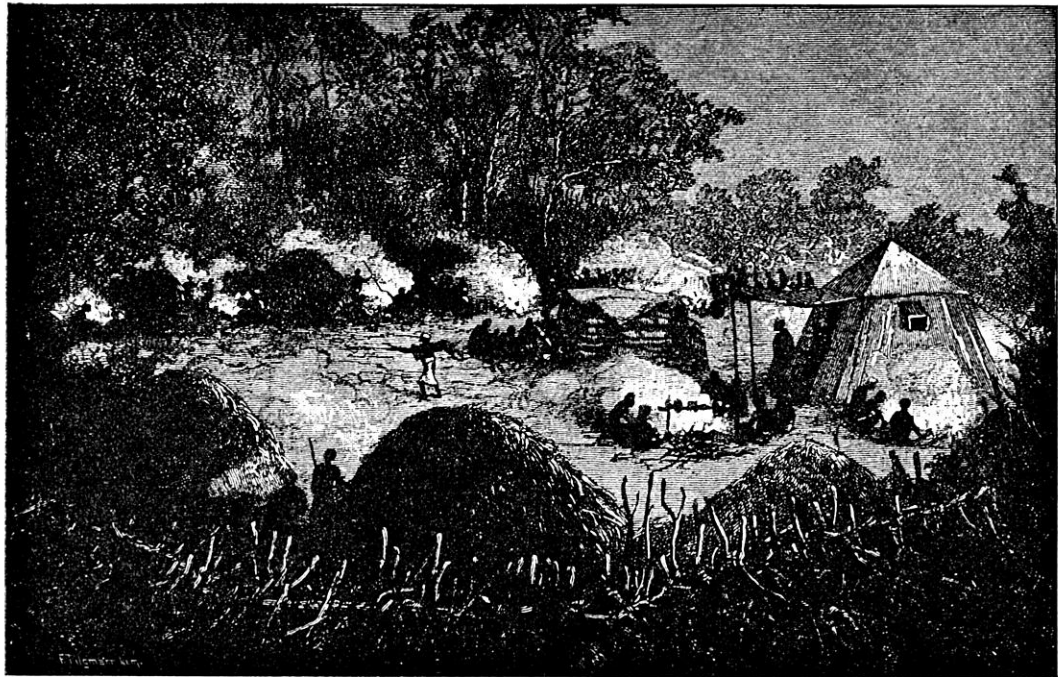
Tie kääntyi banaanilehtoon, josta se jatkui harvaan puitakasvavan tasankomaan yli. Puiden joukossa löytyi palmuja ja joku apinainleipäpuu. Sinne tänne tasangolle rakennetut hökkelit olivat parhaita mitä olen Afrikassa nähnyt. Katot oli sirosti peitetty oljilla, ja kömpelösti tehty puuhunleikkaus koristi ovilautoja. Seitsemän peninkulmaa kuljettuamme menimme Rukurun yli, erään kauniin joen, joka loristen juoksee hiekalla ja jonka virrassa suuria kissankultaliuskoja uiskentele näytteinä kaukaisista vuorista. Miehet panivat maahan kannalmuksensa ja räpistelivät niinkuin krokotiilit vedessä minun kahlatessani yli. Vähän matkan päässä oli kylä, jossa heti tehtiin tuli ja koko väestö kokoontui katselemaan valkoista miestä hänen aterioidessansa. Kun

ruoan menekki tällä aterialla oli niukka, ja ruokalajit katselijoilleni vieraita, oli minun helppo ymmärtää, että he sääliväisesti katselivat valkoisen miehen ruokailemispuuhia. „M'sungu ei syö mitään“, kuulin kuiskattavan, „hän kuolee varmaan“. Päämies astui sen jälkeen esiin ja pyysi helmiä; mutta kun minulla ei niitä ollut käsillä, niin tyytyi hän hyvin kernaasti pariin pieneen leikkikaluun ja lusikalliseen suolaa. Saatuaan suolan kiersi hän taitavasti kokoon lehden pieneksi suppiloksi, tyhjensi suolan siihen ja ojensi sitten armollisesti käntensä joukolle pieniä poikia, jotka seisovivat lähellä, ja joiden nyt sallittiin, kerta kunkin, nuolaista hänen kätensä. Suola on afrikkalaisen kukatiesi parhaita herkuja, ja se ahneus, millä nuo veitikat käyttivät hyväksensä tuon sangen niukan annoksen, todisti, että sitä oli tarvis. Olen usein antanut afrikkalaisten poikain valita, tahtovatko hyppysellisen suolaa vai sokeripalasen, ja he ovat aina poikkeuksetta valinneet edellisen. Vastalahjaksi kannatti päällikkö minulle kaksi isoa juoma-astiaa, täynnä piimää, jota minä olin juovinani runsaasti, ennenkuin astiat jätettiin miehille.

Vielä kolme peninkulmaa samaa papuja, majavanöljypuun taimia ja maissia kasvavaa tasankoa; mutta kyllä ei näkynyt ollenkaan. Erinomaisen kauniita banaanipuita. Kymmenennellä ja yhdennellätoista peninkulmalla saavuimme sille kukkulajonolle, joka on yläkömaan rajana, ja käyttäen hyväksemme avaraa läpikäytävää, jonka joki oli muodostanut, kuljimme ensimmäisen varustuksen, matalan pyöristellyn harjanteen yli, jonka oli muodostanut joukko yhteenpaltaantuneita kivennäisiä, kaunis kokoelma, ja väriltänsä tumman punanen. Kuljettuamme pari peninkulmaa pitkin sen syrjää, tulimme leveälle, soikealle laajennukselle kukkulain välissä; nähtävästi oli tässä muinoin ollut järvi. Seuraten jokea hyvän matkaa eteenpäin, tulimme, kuljettuamme muutaman runollisen ihanan vuorensolan lävitse, erääseen laaksoon, ja levitimme siihen telttimme yöksi joen rannalle. Toisella rannalla oli muu-

tamia hökkeleitä, joiden asukkaat pitkän keskustelun jälkeen saatiin vaatekappaleesta antamaan meille jonkun verran ufaa ja vähän maapähkinöitä.

Lokakuun 1 p. Moolu pilkisti päivän koittaessa telttiin ilmoittaaksensa surusanoman. Neljä kantajaa oli karannut yönaikana. Kaikki kävi eilen niin hyvin, että jo toivoin pääseväni tätä kokemasta. Se on kovin matkustajan koetuksista, sillä koko matka täytyi keskeyttää, kunnes oli saatu hankituksi uusia miehiä, jotka suostuivat kantamaan karanneitten taakkoja. Karkulaiset olivat kaikki Bandawén miehiä. Heillä ei ollut ollenkaan mitä nurkua. He eivät varastaneet mitään. Sen teki paljaastansa alakuloisuus. He olivat nyt tulemassa vieraaseen maahan. Heidän kannalmuksensa olivat raskaat. Sadeaika lähestyi. Sitten valtasi heidät koti-ikävä ja he karkasivat. Minulla oli vielä kolme Bandawén miestä karavaanissani, ja hyvin tietäen, että he seuraisivat esimerkkiä, niinpiankuin olivat saaneet kuulla tuon uutisen, käskin minä sen heille ilmoittaa ja lähettää heidät sitten minun luokseni. He tulivat, mutta mitä piti minun heille sanoman? Heidän kielensä oli minulle peräti tuntematon, ja kuitenkin tunsin välttämättömäksi herättää heissä kunnioitusta itseäni kohtaan. Niinkuin tuomari, joka pukee päällensä arvonsa merkin, otin pääanaluksestani esille revolverini, asetin sen eteeni ja valmistauduin pitämään puhetta. Puhuttuani vähän aivan yleisesti säästä, annoin heille yleiskatsauksen Afrikan geologiaan, ja puhkesin sitten kiivaasti puolustamaan Englannin hallitusmuotoa. Nuo kolme miesparkaa, jotka eivät olleet tehneet mitään pahaa, vapisivat kuin haavan lehdet. Asema oli edukseni, ja pelottavan juhlallisella äänellä lukien Euklideen seitsemännenviidettä esitelmän todistuksen lopetin luihin ja ytimiin käyvällä: *Quod erat demonstrandum*. Kun taas olin yksinäni, käännyin pääanalukselleni ja itkin häpeästä. Tämähän oli sulaa koiruutta; mutta minä en ollenkaan voinut käsittää, mitä minun piti tehdä. Se onnistui kuitenkin oivallisesti. Nuo kolme miestä olivat

Leiri yönaikana.

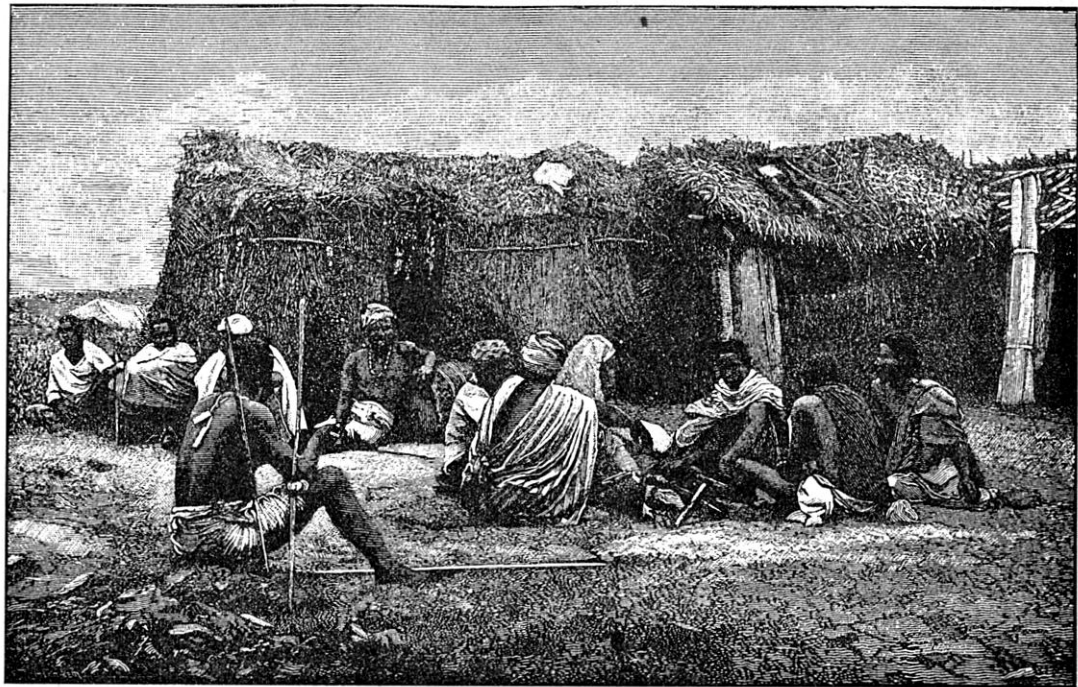
loppuun asti uskollisimpia seuralaisiani. He tiesivät, että saivat kiittää minua hengestänsä, sillä heidän heimonsa tavan mukaan olisi heidän pitänyt menettää henkensä heimolaistensa rikoksen rangaistukseksi.

Seyid ja Moolu kuljeksivat halki seudun hankkimassa kantajia, mutta saivat kaikkialla kieltäviä vastauksia. Useita asukkaita kulki tavattomalla kiireellä leirin ohiste; selvästi oli jotakin tärkeätä tekeillä. Kohta saimme selville mitä se oli. Oli syttynyt sota. Angoniheimo oli sotavoimansa kanssa erään läheisen kukkulan takana ja oli jo surmannut yhden miehen. Olisihan tämän pitänyt herättää levottomuutta; mutta minä pidin sitä joutavana loruna, kunnes yht'äkkiä voimakas joukko aseellisia ja maalattuja miehiä tuli esiin ja karkasi ohitseni kiitävää vauhtia. He kulkivat yhtä kovaa, juosten yhdessä rivissä perätysten. Heidän nilkoissaan oli koristuksina renkaita ja niissä kiinni kelloja, joiden säestys tuntui hyvin sotaiselta. Eräs keskustan miehistä kantoi korkealla liehumassa punasenvälkeata lippua; jokaisella sotilaalla oli kilpi ja useita keveitä väkäniekkoja keihäitä. Joukkoa johti hyvin oudonnäköinen olento, joka puhalsi inhottavaa säveltä lyhyellä pillillä. Tätä pääjoukkoa seurasi hajanaisia pienempiä miesjoukkoja, jotka arvaamatta oli kutsuttu pois askareiltansa, ja minun täytyy tunnustaa, että koko hanke alkoi näyttää hiukan vaaralliselta. Viimeinen sotilas oli tuskin kadonnut näkyvistä, ennenkuin aivan toisenlaatuinen matkue tuli esiin vastakkaiselta suunnalta. Siinä oli naisia ja lapsia ylempänä laaksossa olevista uhatuista kylistä. Se oli liikuttava näky. Noita ihmisparkoja oli kaikenikäisiä, horjuilevasta isoäidistä lähtien aina hentoon rintalapseen asti. Päänsä päällä kantoivat he ison joukon talouskaluja; yksin pienillä lapsillakin oli, kenellä juoma-astia, kenellä ruohomatto tai pari kourallista maapähkinöitä. Kaikki heidän irtaimistonsa oli luultavasti näissä kannalmuksissa. Pakolaisten joukossa huomattiin myöskin muutamia vuohia ja pari vasikkaa. Joukko poikia, jotka ajoivat pientä karjalaumaa edel-

länsä, oli jälkijoukkona. Kulkiessansa minun telttini ohitse kiiruhtivat he askeleitansa ja katselivat minua arasti, ikäänkuin olisivat luulleet minun ja miehieni olevan osaston Angoni-heimoa, joka oli lähetetty ahdistamaan heitä sivulta. Joen vastaisella rannalla oleva kylä, joka edellisenä iltana oli ilahduttanut mieltämme vilkkuvilla tulillansa ja ovillaan rauhassa istuvilla asukkaillaan, oli jo autiona. Miehet olivat lähteneet sotaan ja naiset olivat, pelastaaksensa henkensä, paenneet, tietämättä minne. Tavallinen tapahtuma Afrikassa, jossa ei kukaan, paitsi suurimmat heimot, edes kuukauttaakaan voi kutsua mitään kotia omaksensa. Minua hämmästytti se tapa, jolla mieheni katsoivat asiaa. He kuljeksivat aivan välinpitämättöminä ympäri leiriä. Syynä tähän oli minun läsnäoloni. Paljaastansa valkoisen miehen läsnäolo on Afrikan kaukaisemmissa osissa pettämätön rauhan takaus. Sitä eivät vaikuta hänen pysynsä eikä hänen lukuisa seurueensa vaan hän itse. Hän ei ole mikään kuolevainen, hän on henki. Jos minä en olisi ollut siellä taikka olisin nostanut ylös tuon valkoisen sulan, niin olisivat mieheni joukossa, huimasti paeten, lähteneet Njassalle. Minä olin niin täydellisesti oppinut ymmärtämään heidän tunteensa, ett'eivät aamulliset tapahtumat minussa herättäneet mitään rauhatonmuutta, ja minä vietin niinkuin tavallisesti päiväni koilemalla luonnontieteellisiä esineitä.

Aivan oli mahdotonta lähteä eteenpäin ja jättää pakat siihen. Yhtä mahdotonta oli saada siltä paikalta kantajia. Seyid lähetettiin sentähden järven luona olevalle asemalle viemään kirjettä, jossa pyydettiin sieltä kuusi tai kahdeksan maanasukasta. Tämä teki kahden tai kolmen päivän viivytyksen, joka seikka niin lähellä sadeaikaa voi tuottaa minulle suuria vastuksia.

Tein tuuliviirin teltille; järjestelin kokoelmiani ja luin. Kuumuus rasittaa ainoastaan silloin kuin heittäytyy laiskaksi. Auringon kohotessa keskitaivaalle rakensivat mieheni itsellensä mitä hauskimpia lehtimajoja

Kantajia ja leiri.

yhteenpalmikoiduista ruovoista ja ruohoista ja kattoivat ne bananin lehvillä.

Koetin Jingon ja Moolun avulla pari kertaa paistaa leipää, mutta se meni kerrassaan mitättömiin, niin että minun täytyi avata biscuits-laatikko. On yllin kyllin lintuja, eilen helmillä ostettuja. Maraya sairaana kuumeessa. Yksi kantajista, Siamuska, jonka olimme sairaana jättäneet jäljelle, tulla hoiperteli leiriin. Hän oli tosiaankin kurjannäköinen. Annoin hänelle lääkkeitä ja palasen vaatetta minkä kääriä ympärillensä. Illan tullessa odotin hiukan levottomana uutisia sotatantereelta. Sen aseellisen joukon palaaminen, joka aamulla oli kulkenut ohitse, rauhoitti minut kohta. Ei oltu ollenkaan tapeltu. Ei ketään Angoni-heimosta ollut näkynyt. Kaikki oli ollut paljasta pelotusta, niitä vääriä huhuja, joita nämä kansat levottomine oloinsensa ovat niin karkkäävät uskomaan. Koko illan kulki vaimoja ja lapsia ohitse matkalla kotiinsa, ja seuraavana aamuna istuivat vastakkaisella rannalla asuvat ystävämme rauhallisesti poltellen hökkeleittensä edustalla, niinkuin ei olisi mitään tapahtunut.

Tivistä, Lokak. 2 p. Juotuani aamulla kupin suklaatia, läksin vasara kädessä tutkimaan laakson maanlaatuja. Palasin takasin hyvälle aamiaiselle, jonka valmistamiseen Jingo oli käyttänyt kaiken taitonsa. Varsinainen keittäjä jätettiin sairaana Karongaan. Moolu sairaana. Hän on kolmas, johon kuume on tarttunut, järveltä lähdettyämme. Ostin vähän ufaa ja papuja. Jakelin silmäneuloja ja ongiksi taivutettuja nuppuneuloja miehilleni. Pesin vaatteet yhdessä Jingon kanssa. Iltapuolella saapui lisäväkeä Karongasta. Sanansaattajani saapuessa perille oli päällikkö ollut juovuksissa; mutta mr. Munro järven rannalta oli hyväntahtoisesti lähettänyt minulle muutamia omista miehistänsä.

Eräs kantajistani pyysi saada keskinäisen sopimuksemme puretuksi ja esitti sijaansa kaksi nuorukaista, jotka hän oli vieikkaasti houkutellut ottamaan kannettavaksensa hänen taakkansa. Pyyntönsä syyksi sanoi

hän haisevansa Mweni-wandas-heimosta pahalle eikä sentähden uskaltavansa lähteä edemmäksi. Omasta puolestani luulen, että hänen mielestensä taakka, jonka hän — niinkuin kaikki afrikkalaiset — kantoi päänsä päällä, saattoi hänen hiuskäherryksensä epäreilaan. Afrikallakin on omituiset ihmisensä, ja tämä mies oli täydellinen keikari. Tällä tarkoitan kuitenkin ainoastaan hänen päätänsä; sillä kun tukka oli hänen ainoana pukunansa, joll'ei ota lukuun lanteita verhoavaa puunkuorivyötä, jonka kuosi ei juuri kernaasti voinut vaihetella, niin oli hän käyttänyt kaiken kekseliäisyytensä sen koristamiseen. Parhaimmillaan ollen on afrikkalaisen tukka niin pitkä kuin se on lelu-villakoiralla; mutta turhamaisuus voi tehdä hassunkin kekseliääksi, ja näistä vähäisistä aineksista oli hän uskomattomalla vaivalla tehnyt mestariteoksen. Ensin paksuun voideltuna maapähkinänöljyllä oli tukka kierrettynä pieniksi palloiksi, mustien koriintimarjain näköisiksi, jotka sitten oli järjestetty symmetrillisiksi kuvioiksi, nelikulmioiksi, ympyröiksi ja pitkulaisiksi kukkapenkereiksi kaikella tottuneen puutarhurin taidolla. Suojellaksensa tuota taide-teosta nukkuessa turmeltumasta, kantoi tämä komea herra alinomaa matkassansa rakenteeltansa erikoisen päänaluksen. Se oli puusta tehty ja sen nähtiin matkoilla roikkuvan hänen keihäänsä kärjessä. Vihdoin möi hän sen minulle, ja minä olen varma siitä, ett'ei hän uskaltanut ruveta makaamaan, ennenkuin oli ehtinyt hankkia toisen.

Lokak. 12 p. Matkaanlähtö päivän valjetessa. Paljon kinastusta ja juonia miesten kesken saadaksensa kepeimmät taakat. Tällaisissa tukalissa tiloissa näyttyy tavallisesti kuumeen oireita niissä, jotka ovat saaneet raskaimmat taakat; mutta minun hyväksitunnettu sekoitukseni, jossa on pippuria, sinappia, kylmää teetä, magneesiaa ja Englannin suolaa, on ihmeellisesti estänyt taudin puhkeamista. Minä annan kuitenkin kernaasti noille iloisille pojille anteeksi kaikki, koska eivät menettäneet viileätä aamuhetkeä vaatetuspuuhiin ja aami-

aisen syötiin. Ei tarvinne mainita, ett'ei afrikkalainen koskaan peseydy aamulla; vielä tärkeämpää on, ett'ei hän syö mitään. Hän nousee rivakasti maasta, jossa hän on maannut niin kuin pölkkyy koko yön, ravisteleikse, nostaa taakan päänsä päälle ja lähtee matkalle. Päivälliseksikin hän syö hyvin vähän; mutta hän tahtoo mielellään, jos se käy päinsä, siemauksen vettä ja muutamia tupakansavuja. Savut on pian otettu. Yksi ainoa piippu riittää tusinalle. Kukin vetäsee pari kertaa tuosta paksutekoisesta puupalikasta ja ojentaa sen siten naapurillensa. Piippu kulkee harvoin useamman kuin yhden kerran miehestä mieheen.

Usein halusin tietää, mitenkä maan asukkaat tekevät tulta, ja päätin panna heidät koetukselle. Kun he niinkuin tavallisesti tulivat pyytämään „Motu'a“, annoin heille tulitikkulaatikkoni, mutta jätin siihen ainoastaan yhden tikun. Tavallisesti raapasin heille tulta tikkuun, koska sitä pidettiin hyvin vaarallisena, ja tiesin varmaan heidän nyt joutuvan pulaan. Aavistukseni toteutui; ja kun he antoivat takaisin minulle tyhjän laatikon, olin olevinani niin umpi- ja hajamielinen kuin mahdollista. Hetkisen vitkasteltuansa veti yksi heistä kokoonommellusta apinannahasta, joka hänellä oli matkalaukkunansa, hitaasti esiin pienen puupalasen ja pisti siihen heihäänkärjellä pienen reiän. Pantuansa keihään lavan maahan, asetti hän sen päälle sirpaleen puunkuorta, jota hän repi vyöstänsä, ja sen päälle tuon reikäniekan puupalasen, jota toinen mies vakavasti piteli. Sitten valitsi nuoliensa joukosta hienon kovapuisen puikon, asetti sen kohtisuoraan reikään ja alkoi hyvin nopeasti kiertää sitä kämmeniensä välissä. Vähemmässä kuin puolessa minuutissa alkoi nousta savua, ja parin sekunnin jälkeen lisäksi lakkasi pyöritys, ja mies alkoi sen sijaan voimakkaasti puhalttaa tuleen, joka kohta leimahti ilmituleksi. Tuli saa tietysti alkunsa tuossa pehmeässä puupalasessa, josta kipinöitä putoo reiän pohjalla olevaan helposti syttyvään kuoreen.

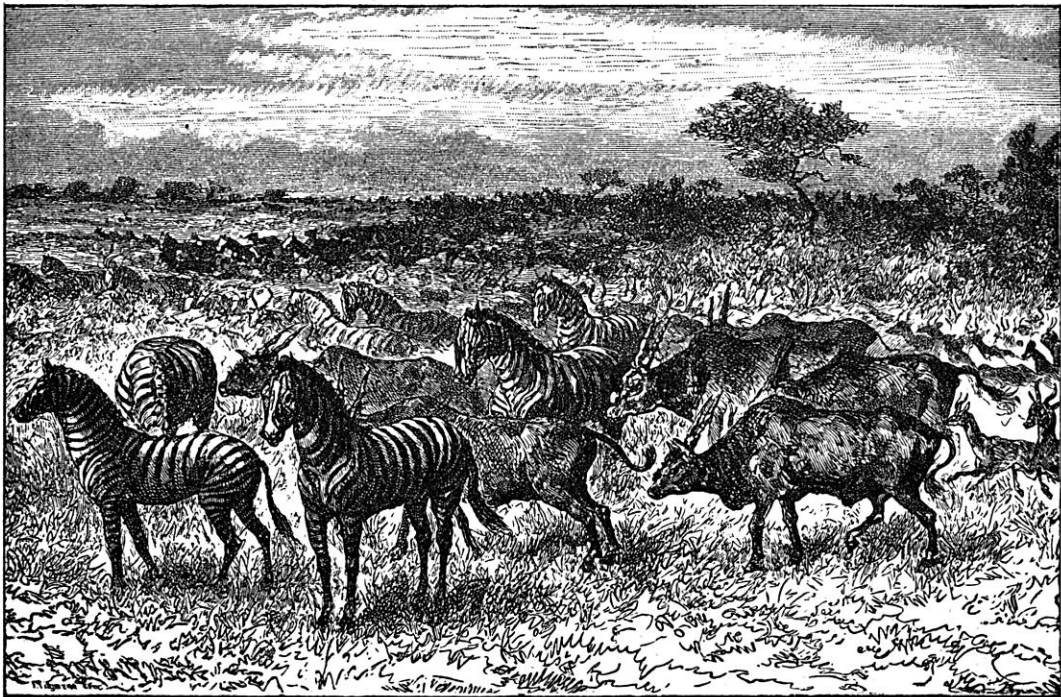
Päivän ohjelma oli minulla tavallisesti seuraava: Päivän sarastaessa puretaan teltti. Aterioimiseen ei ole aikaa, sillä kuumissa maissa ovat nuo viileät aamuhetket liian kallisarvoiset syömiseen tuhlattaviksi. Kiiruimittain keitetty kahvi korvaa aamiaisen. Kahdessakymmenessä minuutissa ovat miehet matkakunnossa, sittenkuin muutamia kiistoja taakoista on onnellisesti sovittu, ja matka alkaa. Joukon etupäässä kuljen tavallisesti itse, osaksi paremmin nähdäkseni maata, osaksi hasekellakseni otuksia, osaksi myöskin luullakseni siitä syystä, ett'ei ole toista, jonka se olisi tehtävä. Aivan perässäni tulee kamaripalvelijani — muudan Makololo — joka kantaa vasaraani, vesipulloani ja panoksessa olevaa pyssyäni. Valkoinen mies ei tavallisesti itse kannu mitään muuta kuin revolverin ynnä mahdollisesti kaksinkertaisella vaatteella päällystetyn varjostimen, joka yhdessä ison olkihatun kanssa suojelee auringonpistolta. Jingon perästä kulki ruoankeittäjä, muudan kelpo Mananja, huonosti perehtynyt keittotaitoon. Hänen jälestänsä tuli toinen vanhapalvelija, kantaen pyssyä ja lääkelaatikkoa, ja sen jälkeen koko muu jono, päättyen pyssynkantajaan, joka oli pitämässä silmällä karkureita. Tavallisesti olin yhtämittaa liikkeessä k:lo puoli kuudesta, kunnes auringon helle noin kymmenen tai yhden-toista paikoilla teki joka liikkeen suorastaan kidutukseksi. Jos onnekseni löysin pimentoa ja vettä, levättiin k:lo kolmeen iltapäivällä, jolloin vahvan aterian jälkeen lähdettiin uudelleen matkalle ja kuljettiin aivan päivänlaskuun asti. Päivän vaikein osa oli väliaika. Silloin tehtiin havaintoja, silloin koottiin ja järjestettiin näytteitä kasvi- ja kivikunnasta; joka miehellä oli laatikkonsa täytettävänä. Sitten oli liian kuuma minkään toimittamiseen. Liian kuuma oli maata; ei ollut mitä lukea, ei ketään kenen kanssa puhella; lähimpään postikonttoriin oli tuhat peninkulmaa. Ainoana hauskuuksena oli niiden päälliköiden huvittaminen, jotka satumalta seuralaisinensa tulivat katsoa töllystelemään valkoista miestä. Alussa olivat nämä käynnit sangen

huvittavia; mutta kohta niistä tuli nöyryyttäviä näytellyitä, joihin minun täytyi alistua, suorastaan kärsimättömiä. Ajatelkaa vaan seisovanne suu auki töllistelevän raakalaisjoukon edessä hitaasti panemassa takkinne nappia kiinni; taikka — ihmettä kummaa! — raapaisemassa tulitikulla tulta, laukaisemassa ravolveria, taikka aurinkolasilla ottamassa tulta jonkun puunkuoriseen vyöhön. Joskus sain uudistaa näitä näytellyitä monesti päivässä.

Tavallisesti pantiin nämä yhtymät alkuun siten, että pari kolme vapisevaa orjaa päällikön lähettämänä tuli ottamaan selville, oliko tuo valkoinen mies ihmis- syöjä vai eikö. Sittenkuin heidän lahjansa, muutamia kotimaisia viljalajeja, oli otettu vastaan, tekivät he siitä sen johtopäätöksen, että minä ainakin osittain olin vegetariaani, jonka jälkeen tuo suuri mies ja hänen pitkällä keihäillä varustetut hovimiehensä tulivat esiin ja lankesivat puoliympyrään polvilleen minun eteeni. Sitten pakinoitiin vähäsen, jonka jälkeen vastalahjani, pari kolme kyynärää pumpulikangasta ja, jos oli hyvin suuri päällikkö, tyhjä liebigpönttö taikka samaten tyhjä läkipönttö, kannettiin esiin ja annettiin monilla metkuilla ja mutkilla. Ei yksikään työkaluistani miellyttänyt heitä; ja minä huomasin että he koko minun varustuksessani tuskin käsittivät yhdenkään esineen tarkoitusta. Heillä ei ollut edes kylliksi ymmärrystä hämmästyä. Suurin ihme oli aurinkolasi. He eivät koskaan ennen olleet nähneet lasia ja luulivat sentähden tämän olevan maziä eli vettä, eivätkä voineet kylliksi ihmetellä ett'ei se valunut taskuuni. Kun auringon säteet keskittyivät kuivalle ruoholle ja sytyttivät sen tuleen, niin he tavattomasti kauhistuivat. „Hän on mahtava henki“, huusivat he, „hän noutaa tulta auringosta“. Tämä ainoa huomio on selityksenä sille salaisuudelle, että valkoisella miehellä on kaikki sivistymättömät kansat niin vallasansa ja vaikutusvoimansa alaisina. Kuinka valkoinen mies, ilman murhan tai ryöstön vaaraa, voi kuljeksia näiden raakalaisheimojen keskellä, on kotonaoleville kä-

sittämätöntä. Hänen moraalinen etevämyytensä, hänen kasvatuksensa, hänen sivistyksensä sen selittää. Afrikkalaisen silmissä on valkoinen mies taivaallinen olento. Hänen jokapäiväisimmät tekonsa ovat ihmeitä, hänen vaatteensa, pyssynsä ja talouskalunsa ylenluonnollisia. Jokainen hänen sanansa on sama kuin laki. Hän voi yhdellä sanallansa estää sodan ja kuoleman. Asettukoon yksinäinen eurooppalainen keskelle viidenkymmenen neliöpeninkulman laajuista pakanallista aluetta, ja hän on ennen pitkää oleva heidän kuninkaansa, lainsäätäjänsä, heidän tuomarinsa. Minä kysyin kerran suoraan miehiltäni, minkätähden he eivät tappaneet minua ja anastaneet kaikkia minun kankaitani, helmiäni ja pyssyjäni. „Oi“, vastasivat he, „me emme koskaan tahtoisi tappaa henkeä“. Se kunnioitus, mitä he valkoiselle miehelle osottavat, on toisinaan tosiaankin mieltäliikuttava. Kun sota tai rutto on tulossa, rukoilevat he polvillaan häntä sitä torjumaan; ja siihen määrään luottavat he hänen kaikkivaltaisuuteensa, että tunnottomat kauppiaat, yksistään tarjoamalla nuppineuloja, nappeja, naulasia, paperilippuja taikka jotakin muuta englantilaista rojua suojeluskeinoksi kuolemaa vastaan, ovat voineet melkein tyhjentää seudun sen ainoasta arvotavarasta — norsunluusta.

Matkustajan todelliset vaarat ovat vähäarvoisempia. Keski-Afrikka on maailman paras metsästysmaa. Täällä löytyy elefantteja, puhveleita, jalopeuroja, leopardeja, sarvikuonoja, virtahepoja, giraffeja, hyeenoja, seebroja ja äärettömän monta lajia metsävuohia ja antiloopeja. Koko maa on täpösen täynnä satimia, syviä hautoja, joissa on terävä seiväs keskellä ja jotka ovat niin hyvin peitetyt ruoholla ja turpeella, niin eksyttävästi ympäröivän metsämaan näköiset, että ainoastaan hyvin harjautunut silmä voi ne keksiä. Olen tavannut itseni tietämättäni astumassa kahden tuollaisen haudan välisellä palkilla, jossa pari askelta syrjään ehdottomasti olisi tuottanut varman kuoleman. Käärmeet ovat myöskin hyvin tavallisia, erittäinkin tuo vaarallinen kyy-

Seebroja, antiloopeja y. m.

käärme. Uudessa, johon ilmautuvaa tilaisuutta niin usein kuin mahdollista käyttää hyväksensä, riittää tuskin mita suurin valppaus varjelemaan krokotiilin pirulliselta viekkaudelta.

Lokak. 13 p. Kun tänään kuljin metsässä vähän matkaa miesteni edellä, huomasin yht'äkkiä sarvikuonon erään pensaan ympärillä penkamassa maata huomaimatta minua, vaikka ainoastaan parikymmentä askelta oli väliämme. Ainoina aseini oli vasara ja revolveri, niin ett'ei ollut muuta tekemistä kuin heittäytyä pitkällensä ja pitää sitä silmällä. Vihdoin tuli pyssykantajani kontaten, mutta nyt oli pahaksi onneksi tuo paksunahka hävinnyt eikä enää löydettävissä. Sillä hetkellä se minua hyvin suretti; jälestäpäin en kuitenkaan voinut ymmärtää miksi olisin sen tappanut. Tyynesti ajatellessa harmittaa tuo Punch'in tyypillinen englantilainen: „Mikä ihana aamu, lähtekäämme surmaamaan jotakin“; mutta kiusauksen hetkellä olemme täydellisiä raakalaisia.

Olemme ylängöllä neljä tuhatta jalkaa ylempänä merenpintaa ja lähenemme yhä vaan päiväntasaajaa, vaikk'ei ilmanala juuri sitä ilmaise. Se on yleisesti totenakäypä erehdys, että lämpö määrän täytyy kohota kuta likemmäksi päiväntasaajaa tullaan. Jos niin olisi, niin olisi Afrikka, maailman tropiikillisin mannermaa, myöskin kuumin; ja kuuma vyöhyke, jossa niin suuri osa sitä on, olisi eurooppalaisille sietämätön. Päinvaltoin viilenee ilmanala Afrikassa, kuta lähemmäksi päiväntasaajaa tullaan. Tätä vaikuttava syy on kahtalainen: maan asteettain kohoaminen sisämaahan päin ja ilman lisäytyvä kosteus. Keski-Afrikka on 3,000—5,000 jalkaa merenpintaa ylempänä. Jokaista kolmeasataa jalkaa kohti ylöspäin alenee lämpömittari asteen. Sentähden on sisämaassa tavattoman paljon viileämpää kuin rannikoilla; ja tasaajan vyöhykkeessä koko maan ympäri on ilmanala, jota on pidettävä kaikin puolin lauhkeaa ilmanalaa parempana. Yö päiväntasaajan seuduilla Afrikassa on sangen kylmä, ja harvoin voi teltissä tulla

toimeen vähemmällä kuin kahdella huopaisella ja kahdella paksulla peitteellä. Kuumuus on New-Yorkissa usein kovempi kuin Keski-Afrikassa; sillä kun Amerikan kesä harvoin menee lämpömittarin kohoamatta satalukuihin, niin ei minun lämpömittarini kuumimman kuumakauden aikana Afrikassa koskaan noussut kymmenlukuja ylemmäksi — korkein määrä oli 96° (Fahrenheit). En missään osassa Afrikkaa ole muuten saanut kokea mitään, jota voisi verrata kesänlämpöön Maltalla taikka kuumaan Elokuun päivään etelä-Saksassa ja Italiassa. Toisekseen polttavat taas nuo kohtisuoraanlankeavat auringon säteet kovemmin Afrikassa; mutta niin kauvan kuin pysyy siimeksessä — hyvä päivänvarjo on usein tarpeeksi — niin ei ilmanala häiritse hyvinvointia sielun eikä ruumiin puolesta.

Vasta silloin kuin sairastaa kuumetta taikka kuume tietämättä on tulossa, vasta silloin vaivaa tuo suuri lämpömäärä; sillä silloin tulee kuumuus tosiaankin sietämättömäksi, ja uhri parka ei tiedä sanoja millä tunteitansa ilmaista tuolle säteilevälle pallolle, jonka jokapäiväinen kulku hehkuvan pilvettömän taivaanlaen yli tuottaa hänelle sanomattomia tuskia.

Lokak. 15—22 p. Leiripaikkamme sattui niin hyvä, että olen viipynyt tässä kokonaisen viikon. Ohjelma on sama joka päivä. Päivän sarastaessa toi Jingo sisälle aamukahvin, sen jälkeen läksin aamukävelyllä pyssy mukana ja palasin tunnin kuluttua aamiaiselle. Järjestin sitten edellispäiväiset kokoelmat ja ripustin hyönteisiä päivään kuivamaan. Muurahaisten hävittäminen laatikoista ja varastoista on myöskin tärkeä ja vaivaloinen tehtävä. Toiset muurahaiset ovat niin taitavia, että syövät rikki kaikki, toiset niin pieniä, että tunkeutuvat vaikka minkä sisälle, ja noiden taitavien, pienten, sokerinhimoisten, jauhoasyövien ja kaikkea kaluavien keskellä joutuu olemassaolo, ett'en sanoisi tiede, pahaan pulaan. Ainoastaan geologilliset kokoelmani ovat ne tähän asti jättäneet koskematta; mutta minä tarkastan siitä huolimatta ne tunnollisesti joka aamu

silloin kuin muutkin, peljäten jonakuna päivänä löytäväni jonkun aikaisin tuleentuneen pienen olennon jäytämässä rikki graniittinäytteitäni. Sitten vietin päiväni luonnon muodostamassa lehtimajassa kuivuneen joen pohjalla. Täällä oli keskipäivän kuumallakin viileätä, yksinäistä ja rauhaisata. Minä makasin lintujen, eläinten, kukkien ja hyönteisten keskellä, tarkkasin niitä ja koetin päästä niiden tuntemattomain elinsuhteiden perille. Ainoastaan yhtämittaa pitämällä silmällä rajoitettua pientä alaa maailmankaikkisuudesta saadaan sen monimutkainen historia selville; että joka hetki näkee uusia eläviä olentoja syntyvän eikä anna pienimmänkään heidän kehityksensä muutoksen jäädä huomioonottamatta; että tarkastaa kaikkea, erittäinkin mitä jo ennen tuntee, satoja kertoja uudelleen; ja että tekee tämän kärsivällisesti ja kunnioituksella, se on ainoa tapa, joten luontoa tulee tutkia.

Iltapäivällä alkoivat miehet tulla jättämään hyönteislaatikoidensa; joka miehen täytyi päivässä koota määrätty luku hyönteisiä. Jos ei kenellä ollut mukanaan tarpeeksi monta, täytyi tuon huolimattoman mennä pehkoihin hakemaan useampia. Kello viisi tai kuusi palasin minä telttiin syömään päivällistä, ja tuntia myöhemmin sytytettiin leiritulet yöksi. Miesten puhelu teltiin ympärillä piti minua enimmäkseen valveella pari tuntia. Heillä on hupaisin hetkensä päivänlaskun jälkeen ja puhelu tulilla jatkuu myöhään yöhön. Tärkeimpänä puhelunaineena on aina tuo valkoinen mies itse — mitä hän sanoi, mitä hän teki, kuinka hän muutoin ajatteli, tahtoi, söi, joi tai mitä kantoi matkassansa. Minun seudussaoloni oli heille selittämätön arvoitus, ja siinä loitsimisessa, jota varten minun luultiin kokoavan kiviä ja hyönteisiä, oli alinomaa loppumattoman arvailemisen ainetta.

Että he ainakin jossakin määrin valvoivat minun etujani, tuli samana iltana todistetuksi. Minut herätti jokseenkin myöhään lähetystö, joka tuli minulle ilmoittamaan, että he olivat löytäneet hyvin harvinaisen ma-

don matamassa eräällä oksalla polttopuiden seassa. Kun olin päässyt tulelle ja hiilokseen oli puhallettu ilmituli, näyttivät he minulle erään merkillisimpiä hyönteisiä, mitä vielä koskaan on minun suotu nähdä. Vähän yli kahden tuuman pituisena loikoi se liikkumattomana risulla, ollen olevinansa kuollut, niinkuin on tapana Mantidae-suvulla, johon se epäilemättä kuuluu. Sen omituisena tunnusmerkkinä oli pitkin selkää juokseva, kimalteleva, sysimusta spiraali ja siinä iso samanvärinen keskuspiiste, joka kaikki jättiläissilmänmuotoisena oli mitä jyrkimpänä vastakohtana hyönteisen muutoin sit-rooninkarvaiselle ja viheriäiselle värille. Aivan ehdotomasti täytyi minun luonnon matkimiskyvystä hakea tuon kummallisen merkin alkusyytä, ja mieleeni johtui-kin heti eräs iso kärhikasvi, joka peitti monta ympärillä olevista puista, ja jonka tarkka jäljennös tämä hyönteinen oli. Että se oli yhtä harvinainen kuin merkillinenkin, näkyi alkuasukkaiden kummastuksesta. He eivät olleet koskaan ennen nähneet sellaista.

Lokak. 22 p. Vedensaanti on ollut niukka viime päivinä ja tän'aamuna huomasimme ainoan lähteemme kuivuneen, jonkatähden minun täytyi lähteä liikkeelle. Kulkien luodetta kohti aaltomaisen salomaan halki, tulimme pieneen, virtaavan joen läheisyydessä olevaan kylään. Päällikkö, ystävällinen ukko, tuli, tunnin verran epäilevästi vakoiltuansa, katselemaan karavaania ja lahjoitti sen johtajalle vähän jauhoja. Vastalahjaksi sai hän minulta palasen kangasta ja tyhjän magnesiapullon nuuskansa säilyttämistä varten. Maanasukkailla on nuuskarasiana runsaasti leikkailuilla koristettu puurasia, joka taskun puutteessa ripustetaan nauhasta kaulaan. Nuuskaaminen on täällä yleistä.

Tämä leiripaikka on kuumempi kuin edellinen, vaikka korkeus (4,500 jalkaa) on melkein sama. Maksoin miehille neljännestä päivän palkan kankaana. Kun annoin heille vähän liikaa, juhlaivat he myöhään yöhön.

Lokak. 24 p. Olen puhveli-innossa. Läksin varhain liikkeelle Moolun seurassa, joka oli kuullut suuren

lauman näyttäytyneen lähistössä. Me pääsimme kohta sen jäljille; mutta puhvelit olivat menneet erään jyrkän kukkulan yli pohjaiseen päin. Minä seurasin, mutta häivyin jäljiltä ja minun täytyi parin onnistumattoman yrityksen jälkeen jättää koko ajo mielestäni, koska kuumuus tuli sietämättömäksi. Söin aamiaiseksi metsähunajaa, jota eräs miehistä oli löytänyt metsästä, ja lähetin sanan leiriin, että tulisivat sinne. Moolu meni yhdessä toisen maanasukkaan T'Shulan kanssa — hänen, jolla on iso keihäs ja mustat sulat. Kello 2:n paikoilla palasivat he ja kertoivat ampuneensa kahta puhvelihärkää, mutta ett'eivät ne olleet kuolleet, vaan paenneet tiehensä. Myöhään illalla ryntäsi kaksi miehistäni luokseni kertomaan, että toinen noista haavoittuneista puhveleista oli ahdistanut kahta heidän kumppaniansa ja haavoittanut toista hyvin pahasti, niin että apua tarvittiin kantamaan häntä leiriin. Näyttää siltä kuin viisi miestä, Moolu'n kertomuksen kuultuansa, haluten tuoresta lihaa, olisi luvatta lähtenyt korjaamaan huostaansa nuo haavoittuneet puhvelit. Se oli hullun-yritys, kun he olivat ottaneet mukaansa ainoastaan yhden ainoan keihään ja haavoittunut puhvelihärkä on vaarallisin eläin, jonka kanssa voi joutua tekemisiin. Se hyökkää sokeasti päälle ja on joskus, vaikka kuolettavasti haavoittuneenakin, saattanut vainoojansa hengiltä. Nuo tyhmänrohkeat metsästäjät tapasivat kohta toisen eläimen, ison härän, makaamassa eräässä notkelmassa, näköjään in articulo mortis. He menivät rauhallisina sen luokse, kun peto yht'äkkiä nousi pystyyn ja ryntäsi heitä vastaan. He juoksivat kaikin voimin, mutta toisen se kohta saavutti ja polki allensa; vähän etempänä saavutti se toisenkin ja suoraan sanoen seivästi sarvillaan. Ensinmainittu hoiperteli jokseenkin runneltuna leiriin, mutta toinen kannettiin sinne puolikuolleen. Hänessä oli kaksi pelottavaa haavaa. Vähimmin vaarallinen oli selässä lapaluiden välissä; toinen, iso ammittava haava heti kylkiluiden alapuolella. Onneksi oli minulla vähän liinanukkaa ja minä sidoin hänen haavansa niin hyvin kuin

taisin, mutta luulin hänen kuolevan käsiini. Hän oli aivan tiedoton, ja minä määräsin, että hänen luonansa piti valvoa koko yö, jos haavat taas rupeaisivat vuotamaan. Hänen hoitajansa eivät pahaksi onneksi tämän tarpeellisuutta oivaltaneet, jonka tähden minun täytyi kerta tunnissa käydä pitämässä huolta siitä, että he pysyivät valveilla. Maanasukkaat luulevat kipua hengen teoksi, ja yleinen hoitamistapa on sellainen, että haavaan puhalletaan ja sairaan kaulaan ripustetaan puinen taikakalu henkeä manaamaan. Kaikki tämä täytettiin sääntillisesti ja puhaltamista tehtiin muutamia kertoja uudelleen yön kuluessa.

Lokak. 25 p. Kacquia on tointunut, mutta kärsii paljon. Mahdotonta jatkaa matkaa. Miehet ovat rakentaneet minulle lehtimajan läheisen joen rannalle. Luin, kirjoitin, hoidin sairaitani ja otin vastaan muuttaman päällikön. Lahjoin muutamia hänen seuralaisiansa hankkimaan minulle seudussa kasvavan kautsupuun näytteitä. Parin tunnin kuluttua toivat he minulle pari äsken tehtyä palloa, mutta puunoksan sopimuksenmukaisen hankkimisen jättivät täyttämättä. Heidän kertomuksistansa arvasin puun olevan Landolphia-sukua. Irrottaaksensa kautsun tekevät he uurroksia puun runkoon ja tahrivat heruvan maitomaisen nesteen käsivarsillensa ja kaulallensa. Kun se on kuivunut, niin raapivat sen pois ja pyörittävät palloiksi.

Mitä maanasukkaat voivat tehdä saadaksensa hiukan lihaa, osotettakoon tässä seuraavalla esimerkillä. Moolu näytti minulle vähän matkan päässä leiristä erästä puusta harmaata möhkälettä, jonka vakuutti olevan eläimen. Se oli eräs Lemur-laji *), jolla on hyvin herkkuihin liha. Minulla oli ainoastaan Winchester-kiväärini mukani ja luoti repäisi auki otuksen, joka heti putosi maahan; mutta osa sisuksista jäi oksalle. Eräs miehistäni, Makata, joka tuli juoksujalassa laukauksen

*) Madagaskarilla elävä eläin, kuuluva nelikätisten eläinten sukuun.

kuultuansa, huomasi, ett'ei koko otus ollut pudonnut alas (se oli suorastaan perattu), ja läksi heti kiipeämään ylös puuhun jäännöstä hakemaan. Tämän runko oli korkea ja aivan sileä, paksumpi häntä itseänsä, mutta hän ryhtyi reippaasti puuhaansa maanasukkaiden tavalla, s. o. hän astui pitkin runkoa. Ottaen lujasti käsillensä kiinni sen molemmilta puolilta taivutti hän ruumiinsa kaksin kerroin ja astui siten ylös jalkapohjillansa. Hän toi kohta alas tuon kallisarvoisen saaliin, joka heti keitettiin ja nautittiin suurella mielihalulla.

Viime yönä luulin viimeisen hetkeni tulleen. Leirimme oli syvällä metsän sisässä, oli aivan pilkkosen pimeä, ja minä istuin kauvan tuikkavan tulen ääressä haavoittuneen luona. Äkkiä kajahti metsästä ytimiintunkeva huuto, ja eräs miehistäni töytäsi suoraan minua kohti, heilutti keihästänsä ja kirkui täyttä kurkkua. Luullen, että vihollinen oli hyökännyt päällemme, juoksin telttiin pyssyäni hakemaan ja sekunnissa oli leirin miehistö kokoontunut sinne. Toiset syöksyivät suin päin sisään oven aukosta, toiset ryömivät sivuilta kankaan alatse, kunnes oli mahdotonta liikkua siellä heidän ruumiittensa välissä. Senjälkeen — ei tapahtunut mitään. Ensin juhlallinen äänettömyys, sitten kuiskaileminen, sitten rehakka nauru, jonka jälkeen koko joukko rennolla mielin hiipi ulos linnoituksesta. Muudan miehistä oli mennyt vähän matkaa metsän sisään hakemaan polttopuita, sattunut näkemään leopaardin ja menettänyt mattinsa — siinä kaikki. On vaikeaa sanoa, kenestä tuntui noloimmalta; mutta minä tunnustan, että vasta silloin oikein käsitin, kuinka helppoa olisi vihollisen tuhota valkoinen mies ja hänen karavaaninsa.

Sunnuntai, Lokak. 28 p. Potilaani näkyy toipuvan. Koska hän saa syödä ainoastaan liemiruokaa, menevät kaikki lintuni linnunliemeen. Linnut ovat nyt sangen harvinaisia, ja mieheni, halukkaina saamaan hyvän hinnan, kun on kova tarvis, kulkevat pitkiä matkoja hankkimaan edes muutamia. He eivät tahdo antaa niitä sairaalle, vaan myövät ne minulle, hänelle annettaviksi.

Teroittaakseni heihin hiukan ihmisystävyyttä, kieltäydyin näillä ehdoilla enää ostamasta lintuja. Nähtyänsä minun kolmena päivänä jättäytyväni päivällisettä, antaakseni Kacquialle tarpeellista ravintoa, he häpesivät ja lahjoittivat minulle kaikki linnut mitä heillä oli. Tämä oli erinomainen koetus maanasukkaalle ja osottaa hänellä olevan jalompiakin tunteita. Koko leirikunta oli jännityksellä seurannut tätä pientä välitapausta, ja sen vaikutus teki kaikille hyvää; erittäinkin, sittenkuin minä sopivan väliajan jälkeen olin antanut vastalahjan, jonka arvo oli viisi kertaa suurempi kuin sen, jonka olin saanut.

Pidin tavallisen hartaushetken iltasella, palasen hyvin alkuperäistä kristinoppia. Moolu, joka oli oppinut paljon tri Law'ilta, piti hyvin kaunopuheliaasti esityksen Baabelin tornista. Toissa sunnuntaina puhui hän yhtä lämpimästi rikkaasta miehestä ja Latsaruksesta; ja hänen kertomuksensa edellisestä, sen mukaan kuin maanasukkaat käsittivät rikkauden: „paljon pumpulivaatetta ja helmiä“, ansaitsi kyllä panna mieleen. „Lähetysneeker“ on uskonnosta välittämättömillä Natalissa ja Kap'issa pilkkasanana; mutta minä en koskaan nähnyt Moolun tekevän mitään vääryyttä. Hän ei osannut lukea eikä kirjoittaa; hän taisi ainoastaan muutamia tusinoita englanninkielisiä sanoja; seitsemänteen vuoteen takaperin ei hän koskaan ollut nähnyt ainoatakaan valkoista miestä; mutta minä saatoin uskoa hänen haltuunsa kaikki, mitä minulla oli. Hän ei ollut haaveksivainen; ei hän ollut sukkela eikä kätevä; hän oli tavallinen musta; mutta hän täytti velvollisuutensa eikä koskaan puhunut sanaakaan valetta. Minä muistan hyvin ensimmäisen yön leirissäni, kuinka minut, kaikkien mentyä levolle, herätti hiljainen mutina. Minä kurkistin ulos teltistäni. Kirkas kuutamo valaisi paisteellansa metsän, ja siellä näin minä pienen joukon maanasukkaita polvillansa ja piirin keskellä Moolun johtamassa iltarukousta. Joka ilta uudistui sittemmin tämä hartaushetki, huolimatta päivänmatkan pituudesta tai miesten väsymyksestä. En anna mitään lisäselityksiä. Ainoastaan

tämän tahdon sanoa: Moolun koko elämä oikeutti hänet sitä tekemään. Lähetyskertomuksien sanotaan usein olevan arvottomia; ne ovat arvokkaampia kuin lähetysten vastustajain kertomukset. Minä luotan lähetystoimeen, sentähden että luotan Mooluun.

On tarpeetonta enää jatkaa tätä matkakertomusta. Siitä tulisi vaan yhä uudelleen melkein saman kertomista. Kuvitelkaa mielessänne tuo kummallinen matkue, jonka olen kuvannut, vielä jonkun aikaa sinne tänne kuljeksimassa ylämaan metsäisten vuorien ja laaksojen välillä ja lakkaamatta seuraamassa samaa ohjelmaa, toimittamassa samoja tehtäviä. Ajatelkaa sen johtaja yhä enemmän ja enemmän kuumien maitten päivän polttamaksi, hänen vaatteensa yhä repaleisemmiksi, hänen kokoelmalaatikkonsa yhä täydemmiksi ja hänen koti-ikävänsä yhä kovemmaksi. Ajatelkaa vielä kesä menneeksi ja sadeaika tulleeeksi sijaan, jolloin koko maa pukeutuu mitä heleimpään viheriäiseen pukuunsa; ja vielä kuinka hän vuodenajan edistyessä lähenee järveä ja kuumekohtausten tapaillessa jatkaa matkaansa Shirétä ja Sambesia myöten, sekä jonkun ajan kuluttua Englannissa tervehtii — uutta kevättä.

VI.

Valkomuurahainen.

Eräs teoriiia.

Mr Darwin'in turvissa oli mato muutamia vuosia sitten oppineitten seurojen tunnustettu suosikki. Meidän päivinämme on muurahainen päässyt suuremman huomion esineeksi. Minua surettaa sentähden, että minun heti alussa täytyy tunnustaa, ett'ei se hyönteinen, jota tässä lähden ylistelemään, vaikka kohta se kantaakin tuota arvossapidettyä nimeä, ylhäisen sukunsa tähden ansaitse mitään huomiota; sillä valkomuurahainen käy oikeastaan väärin muurahaisesta. Se ei todella olekkaan mikään muurahainen, vaan kuuluu erääseen vaatimattomampaan heimoon — Termitidae — ja suosimisen asemesta vihaavat ja halveksivat tätä taitavaa ja viisasta olentoa kaikki sivistyneet kansat. Yhtä kaikki ei löydy, joll'en erehdy, todellisissa muurahaisissa eikä madoissa yhtään hyönteistä, jolla luonnossa olisi ihmeellisempää ja arvokkaampaa tehtävää.

Jos mieli tälle tehtävälle antaa täysi arvonsa, on välttämätöntä heittää silmäys näköjään kaukaisempiin luonnon-oloihin.

Kun näemme maamiehen työssänsä ja ajattelemme, kuinka hänen täytyy kyntää, karhita ja lannoittaa maata, ennenkuin saa siltä houkutelluksi ainoatakaan

hyvää satoa, joudumme kummastelemaan, kuinka luonto menettelee, aivan näyttä puuhitta tuottaessaan satonsa. Maa on yksi ainoa puutarha, joka vuosisatoja, vuosituhansia tuottaa mitä runsaimpia ja mitä erilaisimpia satoja. Kuitenkaan ei aura kynnä vakojansa noille luonnollisille kedoille, ei karhi murentele kokkareita, ei kalkkia ei fosforihappoista suolaa niille kylvetä; ei mikään näkyväinen viljelys enennä luonnon suuren maatilän tuottavaisuutta.

Ilman mitä perinpohjaisinta viljelemistä ei kuitenkaan mitään satoja voi syntyä; ja jos lähemmin tarkastamme luontoa, niin huomaammekin siinä maanviljelyksen mitä odottamattominta lajia. Luonto toimii aina salaisesti ja huomiota herättämättä; ja vasta viime aikoina on alettu päästä tämän salaisen maanviljelystyön perille, jolla se toimittaa kaikki, mitä me mielellämme jäljittelisimme ja jonka rinnalla meidän tieteellisimmät menetystapamme ovat vaan kömpelöitä kokeita.

Tässä suurenmoisessa pellonviljelys-järjestelmässään käyttää luonto monenlaisia apukeinoja ja työkaluja. Niistä huomaamme ensiksi kaikkiahjottavan pakkasen, tuon luonnon voimakkaan karhin, joka hajottaa turpeet, kylmäessään laajentamalla niiden sisällä olevat nesteet. Niihin kuuluu tuuli, joka tomupilvien muodossa kesän aikana kylvää hienompaa ruokamultaa kedoille. Niitä on sade, joka kokoo väkimullan onttopaikkoihin ja huuhtoo pois kasviaineet kallioilta. Niiden joukossa on myöskin ilma, joka hiilihappokaasullansa ja hapellansa liuottaa kovat multakokkareet ja muuttaa ne laakson pehmeimmäksi mullaksi. Vielä huomaamme mätänevistä aineista syntyvän humiinihapon, joka tunkeamalla maahan väettää tuon uuden väkimullan ja tekee sen hedelmälliseksi.

Mutta tässä ei ole kaikkia eikä tarpeeksikaan. Yläpinnan valmisteleminen ja alemman maakerran muokkaaminen antaa viljelijälle ainoastaan yhden sadon mutta ei useampia peräkkäin. Näitä kerroksia täytyy alinomaan iän kaiken sekoitella ja myllerrellä. Alempi maa-

kerros, josta kasvit ovat voiman imeneet, täytyy nostaa pinnalle saamaan ilmaa ja jonkun ajan levolla lisäämään ravintonesteitensä ja vahvistamaan kasvamisvoimaansa ympäröivillä virkistävillä aineksilla. Tuo siten verestetty, eritelty, viljavuudella ja kasvamisvoimalla kyllästytetty pintakerros täytyy sitten vähitellen saat-
taa syvälle maahan, jossa juurisäikeet ovat sitä odot-
tamassa.

Kuinka pannaan nyt tämä muutos toimeen? Ihminen kyntää loppumattomalla malttavaisuudella peltonsa ja kääntää auralla laihtuneen maakerroksen ylös. Luonto toimittaa tämän toisenlaisilla kyntäjillä, jotka kaikkialla ovat maan kuoren kääntelemisen puuhassa; yhtä ahkerasti, mutta hitaammin ja perinpohjaisemmin, lapio lapiolta, jalka jalalta, vieläpä muru murulta. Ennenkuin Aatami vielä kaivoi Eedenin yrttitarhaa, olivat nämä luonnon maanviljelijät toimessa, miljoonittain joka seudussa maata, kyntämässä sen ketoja eri aikoina ja eri tavoilla.

Mr Darwinin mukaan toimittaa luonnossa tämän tärkeän tehtävän mato. Se merkillinen jakso havaintoja, joiden avulla tuo suuri luonnontutkija on tullut tähän johtopäätökseen, on siksi tunnettu, ett'ei se enää tässä kaipaa selittämistä. Hän laskee, että Englannissa joka tynnörinalalla maata toistakymmentä tynnöriä kuivaa multaa joka vuosi kulkee matojen ruumiiden lävitse ylös pinnalle; ja hän vakuuttaa meille, että maan koko ruokamultavaraston muutamien harvain vuosien kuluessa yhä uudelleen täytyy kulkea heidän ruumiittensa lävitse. Osa tätä multaa nostetaan melkoisen syvältä ylös pinnalle, sillä muodostaaksensa maanalaiset kolonsa täytyy madon niellä joku määrä multaa. Se tekeekin todella syömällä itsellensä tien pinnalle ja tyhjentää sinne ainekset pienenä paakkuna. Vaikka madon varsinaisena ruokana ovatkin mädänneet kasvinosat, niinkuin lehdet ja kasvinsyyt, joita se viepi mukansa pinnalta, niin täytyy sen kuitenkin sellaisen ravinnon puutteessa syödä vastaava määrä multaa niiden

elimellisten ainesten tähden, joita se sisältää. Madolla on siis kaksinkertainen syy uudistaa maata. Ensiksi, saadaksensa kolosta kaivettu ainejoukko pois tieltänsä, ja sitten, että nälänhädän aikoina saisi sopivaa ravintoa. „Kun katselemme ruoholakeutta“, sanoo mr Darwin, „tulee meidän muistaa, että se tasaisuus, joka sille parhaimman viehätysten antaa, on luettava matojen työksi, jotka vähitellen ovat täyttäneet kaikki kuopanteet. Kummallista on ajatella, että koko tuollaisen lakeuden päällimäinen maakerros on kulkenut ja on muutamissa vuosissa uudelleen kulkeva matojen ruumiiden lävitse. Aura on ihmisen jaloimpia ja arvokkaimpia keksintöjä; mutta aikoja ennen kuin sitä löytyi, kyntivät maata säännöllisesti madot. Voipipa todellakin epäillä, tokko millään muulla eläimellä on ollut niin vaikuttavaa tehtävää maailman historiassa kuin noilla alhaisten eläinten luokkaan luetuilla olennoilla“.

Tahtomatta millään muotoa kieltää madon merkitystä tässä kohdin, pyydän kaikessa nöyryydessä saada esittää toisen olennon, joka niinkuin matokin voi kehua olevansa luonnon maanviljelijä. Jos kohta täysin määrin tunnustaakin madon merkityksen maissa, joissa on lauhkea ja kostea ilmanala, niin voi tuskin olettaa, että sillä on sama vaikutusvoima kuumissa maissa. Ei kellekään ole vähemmin kuin Darwinille tarjona vaara ainoastaan paikkakunnittain pitää silmällä luontoa, ja mitä matoon tulee, niin onkin hän koonnut todistuksia maailman hajanaisimmista seuduista. Hän todistaa, vaikka vaillinaisesti ja tavallista harvalukuisemmilla auktoriteeteilla, että matoja on löydetty Islannista, Madagaskarilta, Yhdysvalloista, Brasiiliasta, Uudesta Etelä-Walesista, Indiasta ja Ceylonilta. Mutta hän mainitsee ainoastaan harvoja, taikka ei mainitse ollenkaan, todistuksia siitä, että madon vaikutusvoima olisi laajalle ulottuva lämpimissä maissa. Afrikan esimerkiksi, maailman lämpimimmän maan, hän jättää kokonaan huomioon ottamatta, ja selitellessä matojen toimintaa lämpimissä maissa muodostelee tosiasioita koko joukon se

tieto, että tätä toimintaa kestää ainoastaan muutamia viikkoja sadeaikana.

Asian todellinen laita on se, ett'ei mato suurimpana osana vuotta lämpimissä maissa kykene toimimaan ollenkaan mitään. Maaperä, jonka auringon kuumuus on polttanut kivikovaksi, tekee tuolle pehmeälle, aralle eläimelle läpipääsyn mahdottomaksi. Totta on, että kaikilla maanmatojen sukuun kuuluvilla on pistiäiset. Mutta vaikka reiänkaivaminen onkin heidän päätehtävänsä, eivät heidän työkalunsa ole karaistusta teräksestä; ja maaperä kuumien maitten metsissä on yhdeksänä kuukautena vuodessa madolle yhtä mahdoton muokattava kuin jäätyneet kedot peltomiehen auralle. Tuona lyhyenä sadeaikana täyttävät madot epäilemättä tehtävänsä kuuman ilmanalan kosteamilla alueilla; ja Etelä-Amerikan ja Intian kuumissa seuduissa tulee sadeaikaan esille lukemattomia isoja ja pieniä matoja. Mutta ylimalkaan näyttävät kuumat maat olevan köyhät madoista. Keski-Afrikasta en koskaan voinut löytää ainoatakaan, vaikka usein niitä haeskelin. Sittenkin kun sadeaika oli tullut, oli mahdotonta löytää jälkeäkään niistä tai niidenlaisista. Yhtä kaikki — niin yleisesti tavattava on tämä eläin — odottaa sen tapaavansa tasaa-janvyöhykkeen kosteammissa paikoissa. Mutta tosiasiat pysyvät tosina. Otimme pa nyt lukuun heidän riittämättömän varustuksensa taikka sen kovin lyhyen ajan, jona voisivat olla toimessa, niin käy madoille pitkittyvä toiminta laajemmilla alueilla kuumaa vyöhykettä mahdottomaksi.

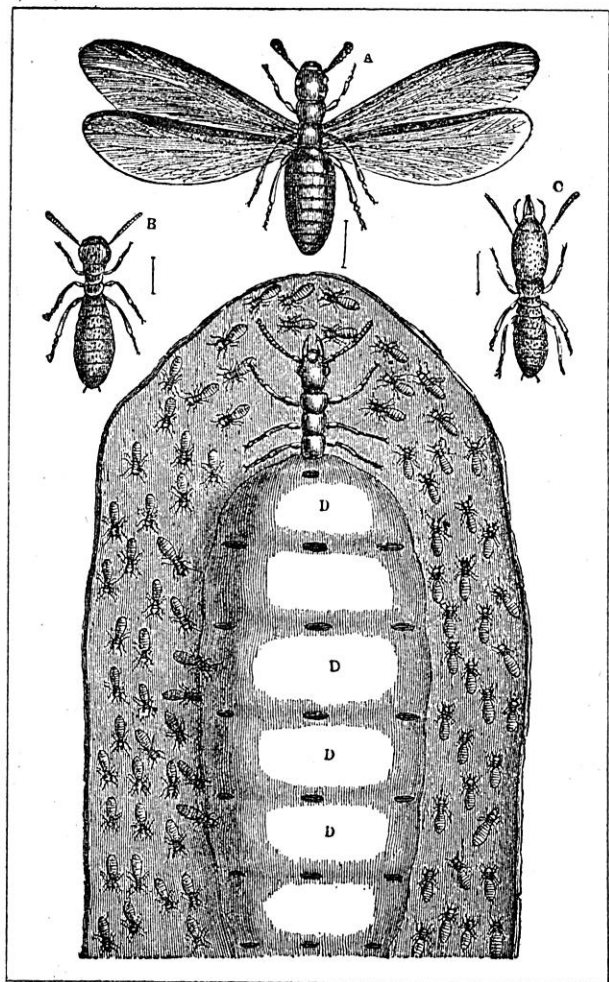
Kosk'ei ilman tätä toimintaa kuitenkaan voida tulla toimeen, niin on hyvin todennäköistä, että luonto on siellä jättänyt työn muille eläimille. Ja siellä löytyy useita, joille tuon tärkeän ja vaivaloisen tehtävän voisi uskoa. Siellä löytyy esim. myyrä kummallisine lapio-maisine jalkoineen, tuo luonnon työmies, joka meillä kotona niin voimakkaasti lapioipi maata. Kuumien maiden maaperään kuitenkin tämäkin, kaikista kaivajista nerokkain, hukkaan käyttäisi kynsiänsä. Samaa on sa-

nottava murmeli-eläimestä ja prerii-koirista, noista omittuisista pienistä geoloogeista, jotka luovat hiekkakonsa Amerikan ruohoaavikoille. Tosin voi kuuma ilmanala kehua omistavansa voimakkaan ja milt'ei teräkseseenpannun olennon, muuriaiskarhun; mutta hänen työnsä rajoittuu muurahaispesien hävittämiseen. Ja vaikuttakoonpa tämä harvinaisenpuolinen eläin kuinka paljon hyvänsä tuloksiin, niin muualta meidän on kuitenkin haettava madon kuumissa maissa elävää vertaveljeä.

Tutkittavamme eläin, jota uskallan pitää varustettuna kaikilla noilla tarvittavilla ominaisuuksilla, on termiitti eli valkoinen muurahainen. Se on pieni, vaaleankeltainen, pöhöruumiinen hyönteinen ja on varustettu isonpuoleisella, pitkulaisella, ruskeankeltaisella rintaosalla. Tuo veltto, talimainen ruumis tekee sen jo kyllin vastenmieliseksi, mutta vallan toisista syistä on sentään valkomuurahainen inhottavin lämpimien maiden matelijoista. Termiitti käyttää ravintonsa melkein yksinomaan puuta, ja samassa silmänräpäyksessä kuin puu on kaadettu tai puunrunko poikkisahattu, on tämä hyönteinen siitä saanut vainua. On mahdollista, ett'ei sitä itseänsä koskaan saa nähdä, mutta kaikkialla huomaa sen elamoimista. Te rakennatte kukatiesi talon ja elätte muutamia kuukausia siinä uskossa, että se on ainoa paikka koko maassa, jossa ei valkomuurahaisia löydy. Mutta jonakuna päivänä horjuu ovi ja kamana pielineen romahtaa läjään. Te tutkutte tuota alasrystäntänyttä hirttä ja huomaatte sen sydäimestä kalvetuksi ontoksi. Nuo näköjänsä kovat hirret, joista itse talo on rakennettu, ovat nyt ainoastaan onttoja lieriöitä, ja helposti voitte työntää pikkusormenne paksuimman sydämeen. Talonkalut, pöydät, tuolit, piirongit, kaikki mikä on puuta, joutuu ehdottomasti niiden hävityksen esineeksi; ja yhdessä ainoassa yössä voivat ne pureskella ison vahvan lippaan pahanpäiväiseksi. Näiden hyönteisten ahneudella ei ole rajoja; ne syövät kirjoja, nahkaa, vaatteita, sanalla sanoen mitä hyvänsä, ja useissa paikoin Afrikkaa luulen, että jos joku, jolla on

puujalka, rupeaa taivasalle makaamaan, hän herätesänsä on puujalkansa sijasta löytävä kasan sahajauhoja. Nykyjään peljätään tätä hyönteistä siihen määrään, ett'ei kukaan matkoillaan muutamissa osissa Intiaa ja Afrikkaa koetakkaan kuljettaa mukanaan puista matkakirstua. Matkallani Tanganyikan ylängön halki lepäsin tantereella, joka oli kova kuin timantti ja näköjään yhtä puhdas kuin P. Paavalin tori Lontoossa; siitä huolimatta löysin aamulla erään komean puulaatikon melkein perin turmiolle jyrstytynä. Nahkaisien matkalaukkujen kohtalo on sama. Rauta ja lakki ovat ainoat kiinteät aineet, jotka voivat pitää puolensa noille pienille rosvoille.

Mutta mitäpä nyt kaikella tällä on maan ja viljelyksen kanssa tekemistä? Tärkein osa valkomuurahaisen työtä on vielä mainitsematta. Olen jo maininnut, ett'ei häntä koskaan saa nähdä. Miksi hän niin vastahakoisesti näyttäytyy, näyttää ensi katsannolla selittämättömältä, koskapa hän itse on umpisokea. Tämän hänen arkuutensa saa kuitenkin panna itsensävarjelemis-vietin lukuun; sillä samalla kuin hänen mehevä ruumiinsa näyttäytyy maan pinnan yläpuolella, on tusinoittain vihollisia valmiina hänet nielemään. Kuitenkin saa valkomuurahainen ainoastaan maan päältä ravintonsa. Pinnalle nouseminen yön varjojen turvissa ei häntä hyödyttäisi, sillä kuumissa maissa on yö eläin- eloon katsoen samanlainen kuin päiväkin. Se on ateriain ja taistelujen aika, se aika, jolloin lihansyöjät, linnut ja hyönteiset pitävät suurta karnevaalia. On selvää, ett'ei pimeys voi olla valkomuurahaiselle minäkään suojana, ja kuitenkin hän ei voi elää nousematta maan sisästä. Millä tavalla hän sitten suoriutuu tästä pulasta? Hän ottaa maan mukaansa. Olen nähnyt valkomuurahaisia täydessä toimessa korkean puun latvassa ja kuitenkin maan alla. He vievät maata mukanaan puun latvaan, aivan niinkuin eskimolaiset kokoavat lunta, rakentaaksensa niitä mataloita hökkeleitä, joita käyttävät asuntoinansa. Valkomuurahainen ei tällöin

A, uros; B, työmuurahainen; C, muurahaissoturi; D, *Termes bellicosus*-lajin naaras, työmiesten ympäröimänä.

tuo maata pinnalta, vaan jotenkin syvältä maan pinnan alta ja tekee iskostamalla siitä holvikäytäviä. Joskus kulkevat nämä käytävät pitkin maan pintaa; mutta useimmiten kohoavat ne monihaaraisina puun latvaan, kiertelevät pitkin kaikkia haaroja ja oksia ja siellä täällä laajenevat isoiksi peitetyiksi kammioiksi, jotka ottavat puolet puun ympäryksestä. Miljoonittain puita on muutamissa seuduissa siten peitetty käytävillä, saleilla ja kamareilla, ja monta kiloa maanpinnan alaista maata täytyy kantaa ylös yhden ainoan puun peittämistä varten. Rakennusainettansa kuljettavat hyönteiset erästä pääkäytävää myöten, jonka yhteydessä kaikki salit ovat ja johon alhaalta yhtyy joukko käytäviä, jotka vievät syvälle maahan. Kaikkien näiden salien ja kamarien rakentaminen käy seuraavalla tavalla. Jonkun puun juurelle avataan varovasti, vallan kuoreen kiinni, aivan pienen pieni reikä. Siitä pistää esiin pieni pää, murunen multaa leukain välissä. Tämä murunen kiinnitetään puun runkoon ja pää vedetään takaisin. Heti senjälkeen tuo se taas uuden multamurusen jonka kiinnittää edelliseen, ja tuo pieni muurari lähtee alaspäin hakemaan uutta. Tätä kolmatta ei se kiinnitä puuhun vaan viimeksi kiinnitettyyn, sitten seuraa neljäs, viides, kuudes, ja rakennuksen suunnitelma selviää, sittenkuin nämä on sijoitettu. Kivet ja multakokkareet järjestetään puolipyörän muotoiseksi muuriksi; termiitti, nyt kolmen tai neljän kumppanin auttamana, seisoo keskikohdalla tuon suojelevan muurin ja puun välillä ja puuhaa päällänsä ja leuoillansa asemansa vahvistamista. Muuri on puolikuun muotoinen, ja mikäli se kasvaa ylöspäin, käy selväksi, että se etuvarustuksesta on muodostuva pitkäksi tunneliksi. Työmiehet, ollen sisäpuolella hyvässä turvassa, korottavat reippaasti rakennusta, vuorotellen häviten, pantuansa kivensä paikoillensa, noutamaan alhaalta uutta. Työntekotapa on sangen huvittava, ja tuntimääriä voi huviksensa katsella noita pieniä muurareita. Jokainen kivi, joka viedään ylös reunalle, päällystetään sementillä. Ilman sitä sortuisi

luonnollisesti koko rakennus, ennenkuin se olisi ehtinyt sentimetrin korkuiseksi; mutta termiitti kostuttaa kiven tahmealla nesteellä, kääntelee sitä useat kerrat leukojensa välissä, kunnes se on yleensä tahrittu, panee sen sitten huolellisesti muurin reunalle, nakuttaa sitä voimakkaasti pari silmänräpäystä, kunnes se on vakavasti paikallansa, ja ryntää sitten alas noutamaan uutta taakkaa.

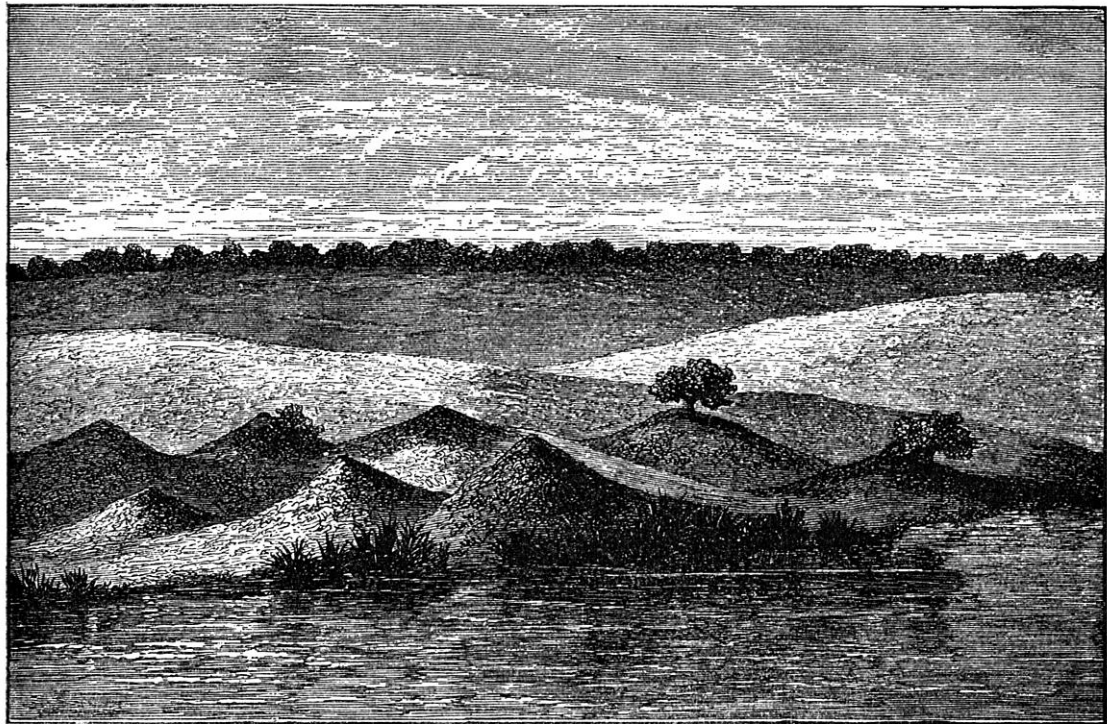
Kohta näyttäytyy muurin yläreunalla yksi, kaksi tai ehkä useampiakin vähän isompirakenteisia termiittejä. Ne ovat koko joukon pitempiä kuin edelliset ja pää niillä on aivan toisenlainen, erittäinkin mitä leukoihin tulee. Nämä olennot kuljeksivat itseensä tyytyväisten näköisinä joutilaina ympäri varustuksia, mutta näyttävät kuitenkin tuntevan arvonsa. Toista näistä voisi pitää rakennusmestarina, toista arkkitehtina. Jos kuitenkin niitä lähemmin tarkastaa, niin huomaa, etteivät ne ollenkaan käy käsiksi työhön. Ne ovat oikeastaan etuvartijoita, ja siellä seisovat ne taikka kävelevät käytävien suussa vakoilemassa mahdollisesti lähestyviä vihollisia. Joskus ilmautuukin sellainen. Se on muurahainen — tällä kertaa todellinen muurahainen, ei tuo turvaton *Neuropteron*, vaan joku urhoollinen haarniskaan puettu soturi tuota sotaista *Formicidae*-sukua. Yksinänsä taikka joukoissa ryntää tämä raatelias pieni hyönteinen puun runkoa pitkin; pelkäämättömänä kovan pantsarinsa sisällä, viipottaa se taisteluun haastaen tuntosarviansa, janoten termiitinverta. Tuo valkoinen työmuurahainen, joka polonen on sokea ja aseeton, joutuisi helposti näiden harjaantuneiden rosvojen saaliiksi, joita legioonittain kuljeksii kuumien maitten metsissä. Mutta ratkaisevalla hetkellä ryntää termiitti-soturi niinkuin filistealaisten Goliat taisteluun. Muutamia kertoja aukomalla pitkiä leukojansa puhdistaa se taistelukentän, ja hätyyttäjien raivatessa pois kuolleitansa, jatkavat muurarit tyynesti työtänsä, tietämättä mitään koko taistelusta. Jokaista sataa työmiestä kohti termiittikunnassa, jossa on tuhansia päitä, tulee noin kaksi soturia. Työn-

jako on ihmeteltävä, ja se asianlaita, että jokaisessa kunnassa, paitsi näitä kahta tässä mainittua eri lajia, vielä löytyy kaksi muuta, kuninkaita ja kuningattaria, osottaa, mikä korkea sivistyksen määrä näillä yhteiskunnilla on.

Mutta minne tulee tuo holvikäytävä kulkemaan ja mihin pyrkivät termiitit puuhun noustessansa? Kolmekymmentä jalkaa ylhäällä maasta, jonkun pitkän haaran nenässä, on palanen kuivaa puuta. Mistä muurahaiset tietävät sitä löytyvän siellä ja sen mehun kuivuneen, niin että se soveltuu heille ravinnoksi, se on salaisuus. Luultavasti he eivät sitä tiedäkään, vaan tekevät työtä umpimähkään. Se, että he joskus kulkevat suoraan jotakin kuivunutta osaa kohti, todistaa, että heillä on joku määrätty vaisto. Kun taas toisekseen se asiahaara, että useimmiten kokonaiset puut aivan äärimäisiin oksiinsa saakka ovat täynnä termiittein käytäviä, todistaa, että he enimmäkseen työskentelevät ilman määrättyä suunnitelmaa, ja hyljätyistä käytävistä, jotka päättyvät umpipohjukkaan, voi päättää että he, niin kuin tuollaiset retkeilijät ainakin, voivat erehtyä. Vasta sittenkuin on omin silmin nähnyt, kuinka lavealti nämä hyönteiset rakentavat tunneliverkkojansa, voi uskoa, mitä niistä kuulee kerrottavan. Käytävät ovat kuka-tiesi niin avarat kuin hieno lasiputki, mutta avarampiakin yhdistyskäytäviä löytyy, jota paitsi paikka paikoin koko puunrunko on muurauksien peitossa. Ulkopuolelta ovat käytävät, jotka eivät koskaan kulje suoraan, vaan säännöttömästi runkoa ja haaroja pitkin, karkean hiekkapaperin näköiset, ja niiden väri, joka luonnollisesti vaihtelee maaperän laadun mukaan, on tavallisesti punasenuskea. Se määrä multaa ja savea, joka tahra-taan yhden ainoan puun pinnalle, on useinkin tavatto-man suuri; ja kun ottaa huomioon, ett'ei näin koris-tella ainoastaan muutamia erityisiä, vaan enimmäkseen useimmat kokonaisen metsän puut, niin voi saada käsi-tyksen näiden hyönteisten toimielun suuruudesta ja siitä, mitä he vaikuttavat siihen multaan, jota he her-

keämättä alemmista maakerroksista kantavat ylös päivän valoon.

Kun matkustaa Kalliovuorten ja Länsi-Valtioiden laajoissa metsissä, niin sulkevat usein tien taittuneet oksat ja kaatuneet puut, jotka muutamia jalkoja pak-sulta peittävät maan pinnan. Täytyy herjetä koettamastakin ratsastaa, on pakko laskeutua hevosen seljältä ja vetää hevosta perästänsä ja kiipeillä eteenpäin niinkuin jossakin halkopihassa. Mutta afrikkalaisessa metsässä ei löydy mitään sellaisia esteitä. Jo heti ensi silmäyksellä hämmästyttää sisämaan metsän siisteys. Siellä on niin puhtaan ja siistityn näköistä, että luulisi näkymättömäin keijukaisten joka päivä sitä lakaisevan ja sieltä tomut pyyhkivän. Ja niinpä käykin. Monenlaiset puhtaudenpitäjät vievät pois kuolleiden eläimien jäännökset — kaatuneen elefantin ruumiista lähtien aina hyttysen taittuneeseen siipeen saakka — niitä syöden, piilottaen, taikka haudaten. Valkomuurahaisten luke-mattomat miljoonat toimittavat saman työn kasvikkunassa, raivaten pois kaikki taimet, puut, haarat ja oksat, niinpiiankuin ajan kuluttava hammas on antanut siihen merkin. Alinomaa tapaa näissä metsissä keppejä, oksia ja risukimppuja, jotka tarkemmin katsoessa huomataan ainoastaan savivaloksiksi. Näistä onteloista, jotka aivan tarkoin säilyttävät oksan ulkomuodon, on sisus usein kokonaan poistettu, kun taas toiset ovat mikä milläkin hävityksen-asteella. Tahdomme näytteeksi ottaa kappaleen, joka ei ole kokonaan kaluttu, ja josta helposti voi päästä termiitin menettelytavan perille. Ne alkavat nähtävästi kahdesta kohden. Toiset käyvät sisäkuoren kimppuun, joka aina on parasta herkkua, ja jättävät ulkokuoren koskematta, taikka myöskin tuovat ne tämän jälkimäisen sijaan maata, atoomin atoomilta, sen mukaan kuin ne sitä kuluttavat. Sisäkuoren käy samoin, mutta alla oleva puu jätetään suojaksi toisille, jotka alkavat keskeltä. Tämä joukko syö itsellensä tien eteen- ja ulospäin, jättäen jäljelle hienon kuoren puuta tunnelin suluksi, kunnes ontelo on saatu val-

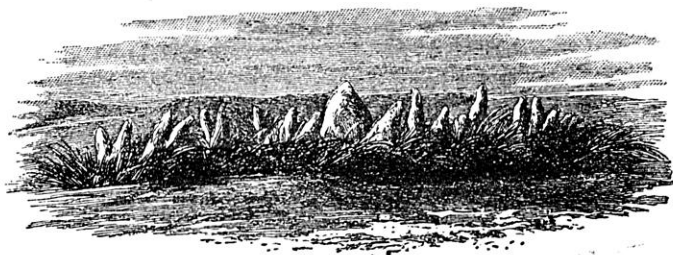

Valkomuurahaisten kekoja.

miiksi. Kun maahan kaatunut puunrunko on hyök-käyksen esineenä, jätetään ulkokuori usein aivan va-hingoittamatta, ja vasta kun sen vie leiritulelle, huomaa suureksi harmiksansa sen olevankin ohuen, mullalla täytetyn ontelon.

Kaikki nämä maanpäälliset työt ovat kuitenkin ainoastaan osa noiden hitaiden mutta erinomaisen ah-kerain olentojen toimintaa. Nämä yläikäytävät ovat vaan jatkona lavealle alalle levitetylle maanalaiselle tunneli-järjestelmälle, joka usein menee jalkoja, jopa syliäkin syvälle.

Ne ainejoukot, jotka kaivetaan näistä maanalaisista saleista ja holvikattoisista vara-aittoina ja lastenhuoneina

käytetyistä kammioista, täytyy heittää ylös pinnalle; ja näistäpä aineksista rakennetaan sitten nuo mahdottoman isot muurahaispesät, jotka ovat niin omituisia afrikkalaiselle maisemalle. Ne ovat niin suuria, että näkyvät melkoisen matkan päähän, ja niin monilukuiset ja soveliaat suojiksi urheilijoille, että ilman niitä metsästys olisi muutamissa paikoin mahdoton. Oikeastansa juuri nämä valkomuurahaisten keot herättävät enimmin matkustavaisen huomiota hänen pyrkiesssänsä sisämaahan. Milloin tapaa niitä yksittäin, milloin ryhmissä, kymmenen jopa viidenkintoista jalan korkuisia ja kolme- jopa neljäkinkymmentä jalkaa läpimitaten, siellä täällä tasan-goilla, jotka ne tekevät kirkkotarhan näköisiksi. Milloin näyttävät ne taivasta vasten mitä omituisimman näköi-

siltä obeliskeilta. Intiassa on näiden kekojen korkeus harvoin kahta jalkaa suurempi, mutta Keski-Afrikassa muodostavat ne oikeita kukkuloita ja sisältävät paljon maata. Skotlantilaisen lähetystoimen tiilihuoneukset Njassa-järven luona on kokonaan tehty yhdestä ainoasta muurahaiskeosta, ja siitä kaivoksesta, josta ainekset on otettu, on aseman viereen syntynyt muutamia tusinoita jalkaa syvä kuoppa. Yhtä iso tiilijoukko voitaisiin luultavasti vielä saada tästä mukavasta varastosta. Tanganyikan luona ja Viktori Njansan puolella asuvat lähetysaarnajat ovat niinkään velassa näille utteroille termiiteille. Etelä-Afrikan Suulut ja Kafferit päällystävät majansa termiittimullalla; ja sodassa Boersia vastaan koversivat meidän sotamiehet pienemmät mehiläisenpesän muotoiset keot ontoiksi, peittivät kärjen savella ja käyttivät niitä sitten uuneina. Sisä-Afrikassa tavataan monenlaisia kekoja. Omituisin ja samalla somin on eräs pieni laji, jalan tai parin korkuinen, jota summaton joukko löytyy Tanganyikan rannoilla. Se on rakennukseltaan symmetrillinen ja näköjään kuin kasa pieniä ympyriäisiä hattuja, ladottuina päällekkäin. Ulkonevat laidat ovat räystäinä, jotka suojaavat päärakennusta sateelta. Tynnörinaloissa arvioiminen sitä multaa, jonka valkomuurahaiset vievät alakerroksista vedenrajan yläpuolelle, olisi muutamissa seuduissa turhaa yritystä; kukatiesi huomattaisiin sen täydellisesti vastaavan sitä mullanmäärää, jonka maamato lauhkeassa ilman-alassa muokkaa.

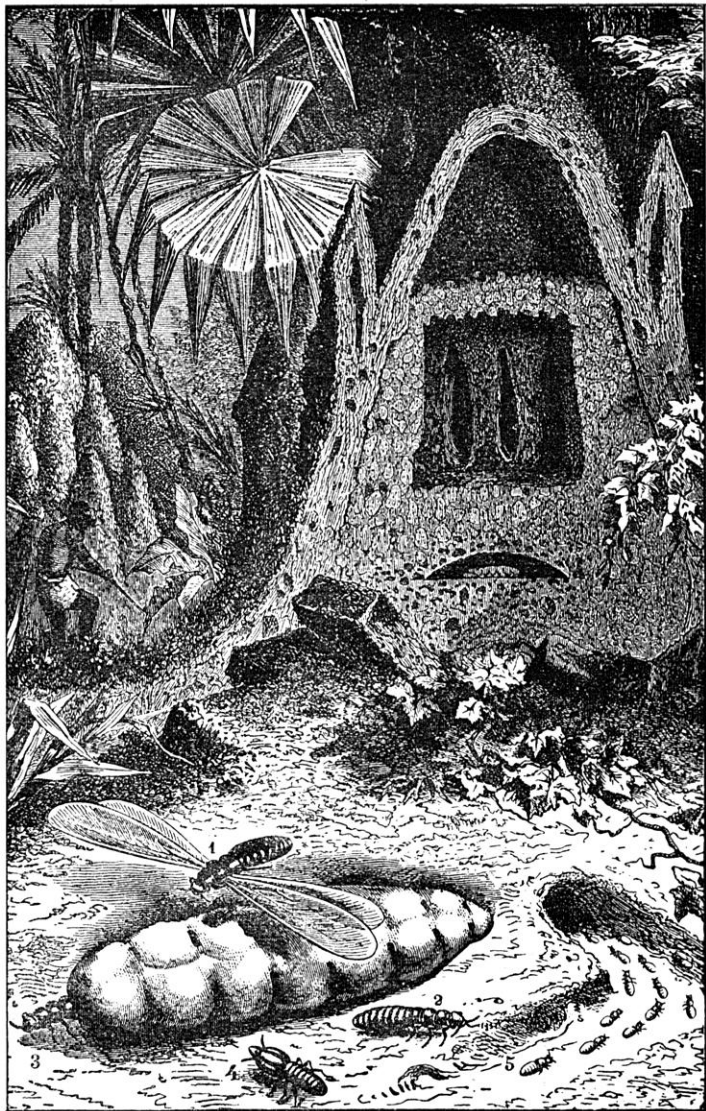
Nämä keot ovat kuitenkin vähän enemmän kuin paljaita multakasoja. Samaten kuin allaolevassa ontoksi kaivetussa maassa on niissäkin käytäviä, saleja ja huoneita, joissa yhteiskunnan yhteisiä asioita hoidetaan. Isoin huone, joka tavallisesti on syvällä maan sisässä, on, niinkuin tuleekin, varustettu yhteiskunnan päätä, kuningatarta, varten. Termiittikuningatar on sängen harvinainen hyönteinen, ja koska jokaisessa asunnossa harvoin löytyy useampia kuin yksi, enintään kaksi, ja kunkaallinen asunto on kätkeyty syvälle, on niitä ih-

misiä vähän, jotka koskaan ovat kuningatarta nähneet; ja jos he sattumalta ovat hänet tavanneet, eivät he hänen omituisen muotonsa takia ole millään lailla voineet uskoa häntä valkomuurahaisten heimolaiseksi. Hänellä on tosin tuo tavallinen termiittien pää, mutta siihen loppuukin yhtäläisyys muun heimon kanssa; sillä pään koko suhteutuu muuhun ruumiiseen niinkuin rotavan ylämaalaisen lakintöyhtö hänen kuutta jalkaa pitkään vartaloonsa. Termiittikuningattaren ylenmääräinen ruumiinkoko on kukatiesi luettava liikkeen puutteen syyksi; sillä kerran valtaistuimelle noustuansa, ei hän elinpäivinänsä liikahda paikaltansa. Hän makaa siinä paksuna, iljettävän valkoisena ainekasana, joka on kolmea tuumaa pitkä ja muodoltansa kuin makkara. Hänen ainoana velvollisuutenansa elämässä on munien tekeminen, ja tunnustaa täytyy, että hän hyvin tyydyttävästi täyttääkin tämän velvollisuutensa; sillä hänen sikiönsä nousevat usein moneen tuhanteen päivässä, ja tätä tavatonta hedelmällisyyttä kestää lakkaamatta monta kuukautta. Ruumis kasvaa hitaasti, ja läpikuultavan nahkan alta erottaa selvästi pitkän munasarjan, jossa munat kierteisliikkeellä lykätään eteenpäin jätettäväksi työmiehille, jotka ovat varuillansa ottamaan niitä vastaan ja kantamaan lastenkamareihin, joissa ne kuori-taan. Utterasti osottavat tällöin kuningattarelle kohtelijaisuuttansa toiset työmiehet, jotka ahkerasti häntä syöttävät ja omaa etuansa katsomatta omasta suustansa pistävät hänelle palan toisen perästä. Joukko isompia soturimuurahaisia on myöskin saapuvilla kunnia-vahtina, viimeisenä ja jokseenkin liikanaisena varokei-nona. Paitsi satureja, työmiehiä ja kuningatarta kätkee tuo kuninkaallinen huone vielä yhden asukkaan — kunin-kaan. Hän on tavallisen hyönteisen näköinen, yhtä iso kuin soturimuurahaiset; mutta ruumis ja pää ovat erilai-set. Samoin kuin kuningattarella on hänelläkin silmät.

Sallittakoon minun koettaa näyttää, mikä vaikutus termiittien työllä on kuumien maitten luonnolliseen maanviljelykseen ja geologiaan (maanpinnanoppiin). En-

siksikin on silloin huomattava, että kuumien maitten maaperä on alinomaa uudistumisen tilassa. Luulisi siellä tapaavansa syyssateiden liottaman ja sitten auringon kovaksi paahtaman maankuoren ja sen alla kerroksen, johon ei pääse päivää eikä ilmaa eikä sitäkään luonnollista väetystä, joka syntyy mädänneistä elimellisistä aineksista, sekä nämä molemmat kerrokset ikuisesti erotettuina kaikesta yhteydestä keskenänsä, mutta huomaakin sen sijaan niiden hitaasti ja lakkaamatta vaihtuvan toisiinsa. Termiitit eivät alinomaa puuhaa syvempänä olevan laihtuneen maakerroksen kantamista päivän valoon ainoastaan hävitystöitänsä salataksensa, vaan myöskin saattaaksensa pois alakäytävistä irralleen kaivetun maan. Siten kestää, jos niin saa sanoa, alinomaista maan kiertokulkua, kyntämistä ja karhittamista, ei vako vaolta, turve turpeelta, vaan muru murulta, atoomi atoomilta.

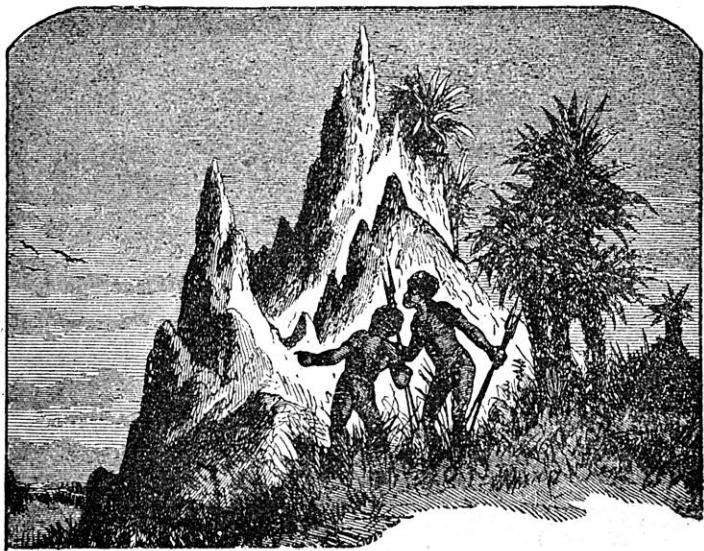
Edellä kerrotusta voinee lukija muodostaa itselensä jonkunlaisen käsityksen siitä, missä määrin maakerrosten muutokset kuumien maitten metsissä tapahtuvat. Ei kukaan, joka ei ole omin silmin tarkannut tätä kehitysjuoksua, voi kuitenkaan arvata sen summantonta laveutta. Joskus näkee koko rungon tai haaran ja joskus kokonaisen puun niin laajalti punasella savella peitettynä, että kaarna on kokonaan peitossa, ja koko puu näyttää jossakin kiteytyvässä liuoksessa kastetulta. Eivät ainoastaan siellä täällä kasvavat yksinäiset puut ole valkomuurahaisen tekojen todistajina, vaan monissa paikoin on koko metsä niin punaisilla juovilla ja pilkuilla kirjailtu, että se antaa koko seudulle omituisen värityksen ja jonkun matkan päästä johdattaa mieleen iltaruskon hohteen jossakin alppien honkametsissä. Toiset alueet soveltuvat paremmin kuin toiset termiittien toimielulle, ja niistä, jotka ovat ainoastaan Intiassa tai Afrikan alavammissa seuduissa saaneet näitä tutkia, voi tässä kertomani näyttää liioittelulta. Kuitenkin olen Njassa- ja Tanganyika-järvien välisellä ylängöllä monta penikulmaa kulkenut metsäistä

Muurahaiskeon halkioiskuva.

1 Kuningas; 2 ja 5 Työmuurahainen; 3 Kuningatar; 4 Muurahaissoturi.

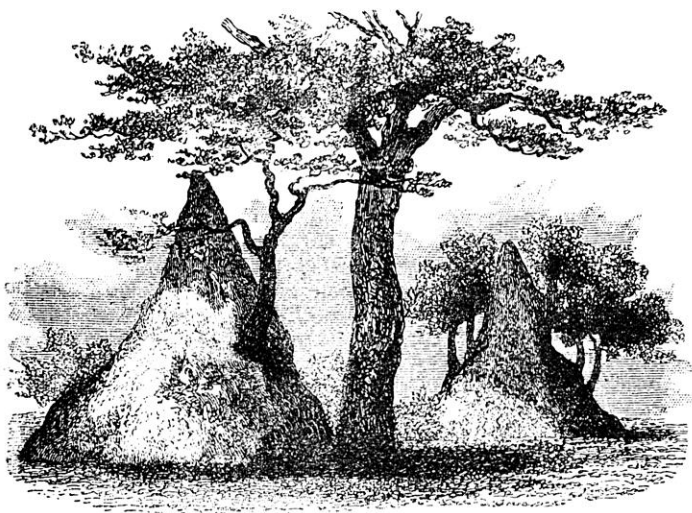
harjannetta puitten keskellä, jotka kaikki, ainoattakaan poikkeuksetta, suuremmassa tai vähemmässä määrässä ovat olleet termiittien käytävillä peitetyt. Tämän seudun korkeus merenpinnasta oli 5,000 jalkaa ja sen etäisyys päiväntasaajasta 9° ; mutta en missään ole nähnyt termiittejä siihen määrään vallitsevina kuin täällä.

Valkomuurahaisten kekoja.

Jos termiittien asutukset tässä Afrikan ylävimmissä seudussa kehittyvät suurimpaan täydellisyyteensä, niin on tämä sangen huomiota-ansaitseva seikka, jos se pannaan sen maanpintaa ja maanviljelystä koskevan toiminnan yhteyteen, joka heille näyttää uskotun. Sillä juuri täällä, ennenkuin joet vielä ovat kasvaneet leveydellensä ja syvyydellensä, on lietemaan tarve suurin. Täältä juuri jokien lähteensuonet kokoavat sen maan, jonka

ne sitten levittävät kaukaisille kedoille ja rannikoille. Vaikka kohta valkomuurahainen itse ei synnytäkään mitään maata, niin tuskin kuitenkaan häntä erittämisen ja kuljettamisen toimittajana voipi liian korkealle arvata. Jos hänen tehtävänsä luonnon suuressa taloudessa on tämä, niin on eittämätöntä, että hänet onkin asetettu sille sijalle, jossa hän sen mitä parhaimmilla tuloksilla voi täyttää.

Termiittien työn ja maan erittämisen yhteys käy vielä selvemmäksi, jos ajattelemme sadeajan vaikutusta kaikkiin näihin yhteenkoottuihin multahitusiin. Lyhyitä väliaikoja pitäen pieksävät kuumien maitten metsiä ja ketoja, kahden jopa kolmenkin kuukauden ajalla, sadekuurot, joiden rajuudesta meillä onneksi ei ole käsitystäkään. Vaikka maatöillä, erittäinkin isommilla termiittikeoilla, on ihmeellinen vastustusvoima, niin eivät ne kuitenkaan ole mahdottomia hävittää, ja niiden täy-

tyykin lopuksi joutua hävityksen omiksi. Nuo holvikäytävät, jotka on rakennettu ainoastaan satunnaisesti käytettäväksi, kestävät ainoastaan siihen tarkoitukseen, johon ne on aiottu. Siitä luonnollisesta sementistä huolimatta, joka yhdistää multakokkareet, haurastuvat ne, auringon ja ilman niihin jonkun aikaa vaikutettua, ja muuttuvat, kun niitä vähänkin liikuttaa, tomuksi. Keskäaikaan levittää tuuli tätä tomua yli maan ja on sillä tavalla apuna lisäämässä maaperän viljavuutta. Sadeaikana taas huuhtoutuu se pienempiin puroihin ja vietään pois jokimutana päältäpäin lannoittamaan kaukaisia laaksoja; taikka vietään alas mereen, jossa se rannikkoa pitkin „kylvää tomun vastaisuuden mannermaiksi“. Yhtä runollisesti kuin tieteellisestikkin oikein nimittää Herodotos Egyptiä „Niilin lahjaksi“. Kukatiesi olisi hän, jos olisi elänyt meidän päivinämme, ulontanut tarkastustansa vähän kauvemmaksi taakseppäin ja lukenut jonkun osan siitä noiden vaatimattomien, Viktoria Njansan metsissä asuvien termiittien ansioksi.

VII.

Jäljitlemistä.

Afrikan hyönteisten omituisuuksia.

Jäljitleminen on luonnon petosta. Synkimmissä ihmissuvun juonia ja petosta koskevissa näyissänsä ei Carlyle koskaan huomannut yhtään niin perinpohjaista teeskentelijää, kuin mitä luonnontutkija löytää kuumien maitten metsissä. Siellä ei hän näe yhtä tai kahta, vaan tuhansittain olentoja, joiden koko ulkoasu pienimpine pilkkuineen ja poimuineen on totuuden pilkkaamista, joiden kaikki liikkeet ovat edeltä harkittuja, joiden koko olemassaolo on pelkkää petosta. Näiden mallipetosten rinnalla ovat sukkelimmatkin ihmiskujeet kömpelöitä ja helposti huomattavia. Teeskentely ei kuumain maitten metsissä ole ainoastaan elämänohjeena, vaan se on suorastaan elinehto.

Vaikka kohta teeskentelyilmiö nyt on tieteelle yleisesti tuttu, niin on kuitenkin harvoilla sen harjoittajilla ollut tilaisuutta sitä vapaassa luonnossa tutkia. Ei mikään luonnonhistoriallinen tutkimus suuremmassa määrässä perustu paikalla tehtyihin huomioihin; sillä kun muutamissa harvoissa muodoissa — esim. suvussa Heliconidae — myöskin jäljittelyn esine on hyönteinen, ja molemmat kotona voidaan panna vierekkäin lasilaatik-

koon, niin on tuo iso jäljittelyhyönteisten joukko jäljennöksiä lähimmän ympäristön esineistä, joita ei voida tuoda verrattaviksi niiden rinnalle, joita säilytetään museoissa. Sitä paitsi ei ole otettava lukuun ainoastaan jäljittelyhyönteisen muotoa, vaan myöskin sen tavat ja löytöpaikka, jonkatähden museoiden jäljittelyteoriaan antamat avut ovat melkein arvottomia, joll'ei luonnontutkija kedolta tuo runsaita lisiä. En huoli luetella muita sen enempiä syitä siihen, että tähän kopioin muutamia näitä asioita koskevia muistoonpanoja päiväkirjoistani, jotka tein äsköisellä tutkimusmatkallani Afrikan sydämessä — Njassa-Tanganyika-ylängöllä — seudussa, jota ei tähän asti kukaan luonnontutkija ole tutkinut eikä kuvailut.

Alustavan opastuksen aineen ymmärtämiseen voi tällaisiin perehtymätönkin aivan lyhyessä ajassa saada, ja minä tahdon sentähden alkaa lyhyellä alkulauseella, jossa puhun eläinten väristä ylimalkaan. Jäljitteleminen perustuu eläimen ja jonkun sen ympäristössä löytyvän esineen yhdennäköisyyteen, sellaisen esineen, jonka ulkonäön omistamisesta eläimelle voi olla käytännöllistä hyötyä. Yhdennäköisyys voi kohdistua elottomiin esineisiin tai eläviin olentoihin; se voi rajoittua vaan väriin taikka ulottua myöskin muotoon, vieläpä verhoonkin. Näistä ovat nuo kaksi ensinmainittua tärkeimmät.

Paitsi sukupuolia toisistaan erotettaessa, on eläinten väri etupäässä kahdessa suhteessa suureksi hyödyksi. Se on joko „suojeleva“ taikka „varoittava“. Edellisessä tapauksessa on sen tarkoituksena eläimen salaaminen; jälkimäisessä päinvastoin sen huomatuksi tekeminen. Minkätähden muutamat eläimet niin silmäänpistävästi pitää erottaa toisista, käy selväksi seuraavista varoittavävärisistä esimerkeistä. Löytyy kaksi suurta perhoheimoa, Danaidae ja Acraiedae, jotka eivät kelpaa syötäväksi, koska heidän ruumiinsa sisältävät katkeria ja vahingollisia nesteitä. Yhden tämmöisen olennon näläiseminen voisi linnuille, apinoille, sisiliskoille ja hämähäkeille, jotka hyvin halukkaasti syövät perhosia,

olla hyvinkin tukalaa. Se kävisi hyödyttömäksi syöjälle, jonka heti täytyisi antaa ylönsaaliinsa; ja tuon kokeen tähden tulisi eläin turhanpäiten menetetyksi. Näiden perhosien täytyy sentähden jollakin saada paha ominaisuutensa ilmaistuksi ja ne kantavatkin sitä varten hyvin haaveellista pukua, suurikirjaista ja heleänväristä, niin että linnut, apinat y. m. jo heti ensi näkemältä tietävät pitää varansa. Nämä elävät varoitusmerkit liehuilevat aivan turvallisina mitä kirkkaimmassa päiväpaisteessa; huolettomuutta, uhkaa ja itsetyytyväisyyttä ilmaisevat kaikki heidän liikkeensä, sillä välin kuin heidän vaaleammat sisaruksensa henkensä menettämisen pelosta kiiruimmiten kiitävät kätköön. Samasta syystä ovat aseilla tai pistimellä varustetut hyönteiset aina koristetut silmiinpistävillä väreillä. Ampiaisen nielaisemisen koe esim. päättyy kernaasti niin, ett'ei sitä tee mieli uudistamaan; sentähden onkin ampiiaisella sellaiset varustukset, että ne heti näkee ja niitä voi karttaa. Sama on mehiläisten, sudenkorentojen y. m. laita; ja sitä voi melkein pitää sääntönä, että kaikki heleäväriset hyönteiset kuuluvat jompaankumpaan näistä luokista: joko ne pistävät taikka ovat vahingolliset syödä. Mutta nyt on asian laita niin ihmeellinen, että kaikkien näiden loistavien ja vahingollisten ulkoasua tarkoin jäljittelevät toiset, joilla itsellensä ei ole tuota katkerain nesteiden taikka pistävien piikkien tuottamaa suojaa, mutta jotka siitä huolimatta saavat nauttia samaa erikoisetua. Että tämä on jäljittelemistä, sen todistavat monet asianhaarat, eikä vähimmin se seikka, että monestikkin toisella sukupuolella on suojaväri, mutta toisella ei.

Myrkyllisten käärmeiden loistavia värejä pitävät luonnontutkijat usein „varoituksena“; mutta kysymystä, joka koskee matelijain värejä, ei koskaan ole perinpohjin käsitelty. Tässä on olemassa se vaikea seikka, että jos muutamien käärmeiden koreat värit tarkoittavat vaarallisten eläinten karkoittamista, niin samat värit myöskin karkoittaisivat ne eläimet, joita matelija väijyy. Siten

olisī loistava ulkoasu käärmeelle häntä ahdistettaessa hyödyksi; mutta sitä vastoin vahingoksi hänen itsensä pyydystellessä. Mutta jos paikalla tarkastaa käärmeiden pyydystelemistapaa, niin joutuu luulemaan, että tarkoituksena värillä, jos kohta se onkin niin elehtelevä ja omituinen, on eläimen auttaminen piiloutumaan. Kuumien maitten kauneimpia ja enimmäen koristeltuja matelijoita on *Vipera arietans*. Tämä kyy, jonka purema tuottaa varman kuoleman, on 3—5 jalkaa pitkä ja epäsuhteellisen paksu; se on muutamien paikoin yhtä paksu kuin alempi osa reittä. Koko ruumis on koristeltu kummallisilla keltaisilla, viheriäisillä ja mustilla kirjailuilla, ja museossa kannattaa sitä kimaltelevine mutkinsa kyllä katsella. Luonnossa on tällä pedolla kokonaan toisenlainen perä. Se on parhaasta päästä metsän elävä ja oleksii mieluimmin jokien rannoilla karisseiden lehtien seassa, puitten juurien synkässä pimennossa. Siinä voi sitä tuskin erottaa ympäröivistä lehdistä. Kerran ajoin itse heittäytyä lepäämään erään puun juurelle, kun paikkaa lähemmin tarkastellessani huomasin jotakin, joka näytti kummallisesti kirjaillulta lehdeltä. Kauhistuneena peräydyin kohta, kun näin edessäni tuollaisen kyyn mitä suurinta lajia. Ainoastaan hänen paksu selkänsä oli näkyvissä ja hänen myrkkyhampaansa olivat ainoastaan parin tuuman päässä kasvoistani minun kumartuessani alas. Hän loikoi siinä lehtien peitossa, jotka niin täydellisesti soveltuivat hänen omiin väreihinsä, että minä, ilman sitä erikoista varovaisuutta, joka Afrikassa matkustellessa tulee tavaksi, varmaan olisin käynyt istumaan hänen päällensä; ja ken istuu tuolle käärmeelle, hän istuu viimeistä kertaa. Minä arvelen, että hänen väriloisteensa on enemmän kuin varoitus ja ett'ei tuo puoleksinukkuvan asento aina tiedä lepäämistä. Hän makaa pitkänänsä melkein kokonansa kuivien lehtien peitossa. Tämän pedon omituisuuksia on, että se iskee taakseppäin. Loikoen maassa komentaa se, niin sanoakseni, jälkijoukkoansa ja samalla hetkellä kuin joku siihen koskee, heittää käärme salaman nopeudella

päänsä taakseppäin ja iskee myrkkyhampaansa uhriinsa. Peto on siis metsään viritettynä paulana, joka voi jäädä kokonaan huomaamatta, kunnes se vivun tavoin yht'äkkiä ponnahtaa saaliinsa kimppuun.

Että värin varsinaisena tarkoituksena on suojeleminen, se käy selväksi pintapuolisimmastakin eläinten elämän tarkastelemisesta missä maailman osassa hyvänsä. Myöskin suuremmilla eläimillä, joita luulisi tuollaisista kujeista riippumattomiksi, ja joista muualla kuin kotiseudussansa näyttää saavan päinvastaisen käsitöksen, on värin ja ympäristön yhtäläisyys aina joissakin määrin kummastuttava. Kun esim. katselee seebraa mustan- ja valkeankirjavine salamannäköisine pintakirjoinen, tekee mieli luulemaan, että tuollainen silmiinpistävä esi-ne pikemmin olisi omiansa vetämään huomiota puoleensa kuin sitä välttämään. Luonnossa käy kuitenkin päinvastoin. Nuo molemmat värit hävittävät jollakin tavalla siltä kiinteän kappaleen ulkomuodon ja sulautuvat yhdeksi harmaaksi, jota on milt'ei mahdoton erottaa; läheltä katsoen luulisi näkevänsä valonsäteitä pensaiden välistä. Tapasin eräänä päivänä itseni katselemasta, niinkuin luulin, yhtä yksinäistä seebraa, jonka lähelläolon huomasiin erästä tuloni vaikuttamasta liikkeestä, kun arvaamatta älysinkin olevani kokonaisen lauman keskellä, jota ei ollut ollenkaan näkynyt, ennenkuin se alkoi liikkua. Otuksen järkähtämätön hiljaisuus vaaran hetkellä on hyvin tunnettu, ja jokainen metsästäjä tietää kuinka vaikea on suurempia eläimiä nähdä, vaikka ne seisovatkin aivan lähellä. Tiikeriä, jonka viirut selvästi mukailevat ruokokasveja niissä pensakoissa, joissa se hiipii, ei tavata ollenkaan Afrikassa, jota vastoin hänen kaunistaa serkkuunsa, leopaardia, tavataan paljon, ja sen kirjava turkki synnyttää samanlaisen epäselvyydentunteen kuin seebrankin. Virtahepo näyttää pitävän jokien syvyyksiä, joissa hän enimmäkseen aikansa viettää, riittävinä suojapaikkoina; kun sitä vastoin krokotiili ihmeellisen hyvin peittää hänen nystyräinen savenkarvainen verhotuksensa; ja onpa usein

tuiki mahdotonta jonkun matkan päästä päättää, krokotiilejako vai kaatuneita puunrunkoja ne esineet ovat, joita jokien matalikoilla näkee.

Kummallisimpia suojelujärjestelyn näytteitä ovat kuitenkin ne, joilla on valepuku niin hyvin muotoon kuin väriinkin katsoen, ja oikeastaan vasta silloin voikin käyttää jäljittely-sanaa. Se eksyttävän täydellisyyden määrä, johon jäljittely on päässyt tuossa tyvenessä ja hallan säästämässä Keski-Afrikassa, on niin hämmästyttävä, ett'ei paljo tahdo uskoa omia silmiänsä. Ennenkuin olin käynyt Afrikassa, tunsin tietysti Baten, Beltin, Wallacen y. m. luonnontutkijain jäljittelyhyönteisiä koskevat kertomukset, mutta ei mikään kertomus voi vaikuttaa sitä hämmästyttä, jonka tuntee niitä ensi kertaa luonnossa nähdessänsä. Minun tutustumiseni heihin alkoi Shirwan rannalla, joka on pienempiä Afrikan isoista järvistä; ja kerron tässä koko tapahtuman sellaisena kuin se on muistoonpanoissani. Minä pysähdyin eräänä päivänä pitkään kuivaan ruohokkoon tarkastaakseni ilmapuntaria, kun eräs miehistäni äkkiä huudahti: „Chirombo!“ Chirombo merkitsee nimittämätöntä eläintä, minkälajista hyvänsä, ja minä katselin ympäriltäni, missä se oli. Mies osotti suoraan minuun. Minä en voinut nähdä mitään. Hän tuli silloin lähemmäksi ja näytti erästä ruohonkortta, joka oli tarttunut takkiini, sanoen uudelleen: „Chirombo“. Siinä luulossa, että joku hyönteinen oli korrella, otin sen sormiini ja katselin sitä sekä viittasin vastaukseksi, ett'ei siinä ollut mitään Chiromboa. Mies hymyili ja osottaen ruohonkortta huusi: „Moio!“ — se elää. Korsi itse oli Chirombo. Minä en liioittele sanoessani, ett'ei se korsi ollut enempää hyönteisen näköinen kuin minun ilmapuntarini. Olin itsekseni päättänyt olla jättäytymättä näiden jäljittelykujen petettäväksi, ja minä olin tarpeeksi heikkouskoinen luulemaan, että Wallacen y. m. kuvaukset olivat paljonkin liioiteltuja; mutta minun täytyy tunnustaa itse joutuneeni hämilleni ja luuloni kumotuksi aivan ensi kertaa kohdatessani tällaisia hyönteisiä. Se

kuului tuohon merkilliseen Phasmidae-sukuun, mutta varmaankaan ei muualla luonnossa löydy sellaista olentoa. Ota kaksi tuumaa tavallisenpaksuista kuivaa, kellaistunutta ruohonkortta, ota sitten kuusi muuta, melkein samanpituista, mutta neljä kertaa hienompaa kortta; taita ne keskeltä kulmaan ja pistä ne sivuilta tuohon äskennämainittuun ruohonkortteen, niin että niistä tulee kolme paria, ja minun chiromboni on valmis. Kun hänet pyytämällä saa kiinni, ovat hänen jäsenensä joka nivelestä käärityt kokoon, ikäänkuin siinä kaikkiansa olisikin vaan yksi ainoa hieno ruohonkorsi, parista tusinasta paikasta taivutettu ja sitten sikin sokin kasaan rutistettu. Ruvettuansa kerran jonkun kummallisen vaiston vaikutuksesta johonkin asentoon, ei hän sitä muuta, ei liikuta ainoatakaan jäsentä. Se tapa, jolla hyönteinen ylläpitää petostansa, on melkein yhtä ihmeteltävä kuin itse jäljittelymuotokin. Häntä voi käännellä puolin ja toisin, hän on kuiva heinänkorsi ja pysyy sinä. Ei pieninkään tahdoton liike ilmaise hänen kuuluvan eläinkuntaan. Kaikilla tähän sukuun kuuluvilla on sama kyky teeskennellä kuollutta. Mutta minkätähden tuollaisilla nesteettömillä kuivuneilla luurankaleilla oikeastaan pitää olla oikeus elää, se on vielä selvittämätön salaisuus. Nämä phasmidit ovat enemmän kummituksien kuin elävien olentojen näköisiä ja ovat niin sitkeähenkisiä, että kun niitä kokoelmalaatikkoon ottaaksensa aikoo tappaa, niin ei vahvinkaan puristus peukalon ja etusormen välissä niihin tehota enempää kuin rautalankaan; ja on pakko puoleksi mestata ne jollakin kovalla esineellä, ennenkuin se hengenhitunen, mikä heillä on, on tieteelle uhrattu.

Sittemmin tarkastelin tuhansia phasmideja, mantideja ja muita jäljittelymuotoja, ja varmaankaan ei löydy luonnossa kummallisempaa ja huvittavampaa tutkittavaa. Nämä heinänkorsihyönteiset elävät yksinomaan siinä pitkässä heinässä, jota kasvaa paikka paikoin metsissä ja joka kasvaa kahdeksaa, jopa kymmentäkin jalkaa pitkäksi. Kolme neljäsosaa vuodesta on se auringon kui-

vaamana väriltänsä oljenkeltaista; hyönteiset ovat silloin samannäköiset. Vaikka keltainen on heidän päävärinsä, niin ilmautuu kuitenkin, etenkin vuoden myöhemmällä puoliskolla, kaksikin vivahdusta. Joko muuttuu se pala palalta punaiseksi ja ruskeaksi, niinkuin hevosten karva meillä, taikka tulee se mustapilkkuiseksi ja saa muitakin lakastumisen merkkejä. Kaikkia näitä muutoksia matkivat hyönteiset uskollisesti. Että petos tulisi täydelliseksi, ovat muutamien tuntosarvet kehittyneet heinälehden muotoisiksi, ovat useinkin tuumaa tai paria pitkät ja pistävät esiin, yksi kummaltakin puolelta, ruumiin toisesta päästä, niinkuin heinäankorret varren yläpäästä. Tavallisesti tarttuvat nämä hyönteiset heinänvarteen niinkuin tankoon kiivetessä, painavat sitten ruumiinsa vartta vasten ja pitävät sitä oikeassa asennossa molemmilla etujaloillansa, jotka ne ojentavat yhteen suuntaan ruumiin kanssa ja liittyvät varteen, kuin olisivat siihen kuuluvat. Muut neljä jalkaa töröttävät heinästä kuin jäykät puikot, kun taas tuntosarvet pistävät esiin latvasta niinkuin lehdet lehdenjuuresta, jota tuo napinmuotoinen pää hyvin vastaakin. Kun sellainen hyönteinen muuttautuu toiselle heinäankorrelle, niin häviää se samalla silmistä. Kankeana ja jäykkänä pysyy se siinä osana itse heinästä, ja ollen sen näköinen väriltänsä ja varreltansa, ei se pelkää tulevansa huomatuksi. Se muuttaa väriänsä myöskin vuodenajan ja olopaikan mukaan. Kun heinä pukeutuu syyspukuun, tekee hyönteinen samoin, ja värit vaihtelevat monin tavoin, kirkkaasta purppuranpunaisesta tummanpunaiseen taikka ruskeankeltaiseen. Eräs vielä omituisempi seikka on vielä mainitsematta. Nämä kuivanheinähyönteiset näyttävät kaikki häviävän, kun uusi ruoho sadeajan lopulla nousee. Heidän värinsä eivät nyt enää olisi minäkään suojana, ja heidän sijansa täyttävät toiset, viheriänväriset, tuon uuden ruohon näköiset. Uusiako nämä hyönteiset ovat vai nuo samat kevätpuvussansa, sitä en uskalla mennä ratkaisemaan, mutta olen taipuisa uskomaan, että ne ovat uutta sukua, ja että edellinen

sukupolvi yhdessä kesän kanssa on päättänyt elämänjuoksunsa.

Paitsi niitä hyönteisiä, jotka jäljittelevät heinää, löytyy eräs suurilukuinen luokka, joka jäljittelee oksia, puikkoja ja pienempiä pensaanhaaroja. Tavallisin näistä on eräs kuljeksiva oksa, kahta tai kolmea tuumaa pitkä, näköjään kaarnalla peitetty ja niinkuin luonnollinen oksa paikka paikoin kirjattu ruostetäplillä. Kaarnan jäljitely on tässä luonnon täydellisimpiä harhakuvia. Hienot juovat ja täplät ovat tarkasti kuvatut, samalla kuin ruumiin jakaminen jäseniin ihmeellisen tarkasti kuvaa lehdenjuuria. Tavatessani sellaisen hyönteisen olen usein läheisestä puusta leikannut pienen oksan ja verratakseni asettanut ne rinnakkain. Jos silloin panin kädet molempien päälle, niin että ainoastaan raajaton osa ruumiista jäi näkyviin, niin oli mahdotonta erottaa niitä toisistansa. Myöskin jalkojen nivelet kuvaavat lehdenjuuria, ja hyönteisen tavallinen asento on sellainen, että se pysyttää harhakuvaa.

Vielä taiteenmukaisemman muotoryhmän muodostavat ne hyönteiset, jotka matkivat lehtiä. Ne kuuluvat enimmäkseen petohyönteisten ja heinäsiikkain sukuihin. Niitä on kaikenmuotoisia, suuruisia ja värisiä ja ne jäljittelevät lehdityksiä kaikissa niiden kasvun, täysikasvuisuuden ja lakastumisen kehitysjaksoissa. Muutamilla on lehti heleänvihreällä värillä painettu heidän leveille peitesiivillensä, täydellisine sivu- ja keskisuoninensa ynnä kummallisine lisäkkeinensä, jotka näyttävät pienemmiltä lehdiltä eturuumiilla ja pitkin kaikkia jalkoja. Monta kertaa olen metsissä verrannut näitä sekä tuoreihin lehtiin että myöskin rypistyneihin, värittömiin tai kirjaviiniin, ja silloin huomannut puoleksi lakastuneet syyslehdet useammin ja, jos mahdollista, luonnollisemmin jäljistellyiksi kuin terveet. Jäkälä, sammalia ja sienä ottavat hyönteiset samate alinomaa malleiksensa, eikä luultavasti koko kasvikkunnassa löydy silmikkaa, pahkaa, lehteä, kukansuojusta, orjantappuran-piikkiä tai puunkuorta, jolla ei jonkun eläimen muodossa ole vas-

tinettansa. Useimpia yöperhosia, turilaita ja koppiaisia, erittäinkin niiden toukkia, suojaa aina jonkun verran jäljitteleminen, ja kuumien maitten hyönteismaailma tekee todella itsensä tunnetulla tai tuntemattomalla tavalla syypääksi teeskentelemiseen. Lehtiäjäljittelevät hyönteiset menevät niinkin pitkälle, että jäljittelevät reikiä peilimäisillä, säännöttömästi selkään ripotetuilla mustilla täplillä taikka keskeyttämällä hetuleisen laidan vaarallista symmetriiää. Näiden sysimustien täplien tarkoitus pani minut yhteen aikaan aivan ymmälle. Ensimmäinen tämänlainen hyönteinen, jonka näin, oli tuo omituinen ja hyvin harvinainen *Harpax ocellaria*, joka lehdekkään puupölikön päällä oli heitetty leirituleen. Näköhäiriö oli niin täydellinen, että yksin maan-asukkaatkin pettyivät, kunnes tuo veitikka ilmaisi itsensä levittämällä läpikuultavat siipensä.

Koska kuitenkin kävisi kovin pitkäksi tässä luetella noiden pääpetturien kaikkia kujeita, tahdon enää mainita vaan yhden jäljittelymuodon, joka kylmällä fari-sealaisuudellansa voittaa jokaisen muun matelijan ja siivekkään. Minä näin ensi kerran tämän veijarimestarin Tanganyikan ylängöllä. Olin kokonaisen viikon paikasta liikahtamatta maannut kuin kivi kuivuneen joen-uran pohjalla; sillä ainoastaan siten voi todellakin perinpohjin tutkia, mitä luonnossa tapahtuu. Tuuheassa lehtikudoksessa pääni päällä eli joukko siivekkäitä asukkaita, ja entisessä virranurassa olevat kivet ja läheiset matalikot olivat peitetyt niiden sonnalla. Eräänä päivänä näin hämmästykseni sellaisen valkoisen sonnariippeen liikkuvan. Siinä ei ollut muuta kuin valkoinen täplä kivellä, ja kun menin lähemmäksi, huomasin erehtyneeni; koko juttu oli mahdoton ja täplä oli nyt täydellisesti liikkumaton. Mutta minä varmaan tiesin nähneeni sen liikkeessä, kumarruin sentähden alemmaksi ja näplin sitä. Se oli eläin. Tietysti oli se minun liikutellessani yhtä kuollut kuin kivi; mutta tällaisten petoksien perille pääsee kohta. Minä annoin sille pari minuuttia virkoamisaikaa ja käytin sen ajan elukan pii-

rustamiseen, jos se hyvinkin häviäisi kiven lävitse; sillä tässä ihmeitten maassa ei koskaan tiedä, mitä milloinkin tapahtuu. Se ei kuitenkaan näyttänyt tahtovan virota, ja minä aloin jo peljätä erehtyneeni, jonkatahden käänsin sen toisin puolin. Jos joku epäilijä kuitenkin tahtoisi väittää sen ollen linnunsontaa, niin selittäköön hän myöskin, kuinka sellaisella voi olla kuusi jalkaa, pää ja nivelikäs ruumis. Pantuani tuon yhä vielä kerrassaan elottomalta näyttävän otuksen taas oikealle kannallensa, vetäydyin syrjään ja odotin. Se pysyi liikkumatonna kivellä, ei jalkoja, ei päätä, ei tuntosarvia, ei mitään näkynyt muuta kuin litteä valkoinen täplä. Vihdoin viimein alkoi se liikkua ja kulki hitaasti viistoon yli kiven, siksi kuin minä otin kiinni tuon petturin panakseni hänet kokoelmiini. Yhteensä näin sittemmin noin tusinan verran sellaisia hyönteisiä. Ne ovat tuskin niin suuria kuin puolet viiden pennin rahasta, soi-keita ja aivan lumivalkoisia. Tuo valkea väri tulee hienoista untuvatöyhdyistä, joita nousee seljästä pienistä rokamista. Pitkin reunoja juokseva untuvatöyhtöinen hetule tekee sen aivan eksyttävästi sontarippeen näköiseksi. Ruumiin alapuolella ei ole mitään suojaa. Jalat ovat aivan kuin rihmoja, ja se liikkuu hitaasti ja yksitoikkoisesti, tiheään pysähdellen, teroittaaksensa ympäröivälle luonnolle elotonta tilaansa. Jos nyt tätä hyönteistä eivät väri ja tavat suojelisi, niin ei sitä voisi olla olemassakaan. Se makaa pelotonna paljailla kivillä päivää paistattamassa tropiikillisen päivän kuumimpina hetkinä, jolloin kaikki muut eläimet pysyttelevät kätöksänsä. Kivillä ylt'ympäri on oikeata linnunsontaa, ja kun näkee molemmat yhdessä, on vaikea sanoa, kumpiko on ihmetyttävämpää, tuoko omituinen aate, vai se rohkeus, jolla tuota osaa näytellään *).

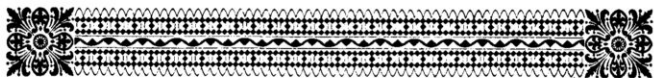
*) On sangen vastuunalaista olla tämän ilveilyn ainoana todistajana, vaikka näin sitä tusinan verran kertoja toistettavan; mutta uskottavaisuuteni tueksi olen sittemmin Mr. Kirbyltä British Museum'issa saannut kuulla, että löytyy eräs englantilainen kovakuoriainen, *Cionus Blattaria*, jonka toukka menettelee aivan samalla tavalla.

Näistä lyhyesti sommitelluista muistoonpanoista näkyy, ett'ei jäljittely ole mitään satunnaista eikä mikään poikkeusilmiö, vaan että se aivan itsenäisenä kuuluu luonnon suureen talouteen. Se ei ole mikään satunnainen, muutamien harvojen esineiden välinen yhteys, vaan niin laajalle levinnyt järjestelmä, että luultavasti koko eläinkunta joissakin määrin siihen sisältyy; vielä paremmin järjestelmä, johon luonnon käsissä yhä edelleen tulee lisäytymään selkkaannuksia ja kauneutta. Voi myöskin pitää varmana, että niin laajaperäisellä ja edistyvällä järjestelmällä perusteenansa on joku terve, yleishyödyllinen periaate. Tämä periaate on, uskallan väittää, *säästäväisyys*. Luonto tekee kaikki niin yksinkertaista kuin mahdollista ja mahdollisuuden mukaan vähimmistä aineksista. Ajatelkaamme vaan, minkä verran lihaksia ja hermoja, vaistoa ja tahdonvoimaa säästyy sillä, että jonkun eläimen elämä perustetaan pikemmin toimimattomuuteen kuin toimivaisuuteen. Pakoon kiiruhtamisen sijaan tarvitsee se vaan pysyä liikkumatonna; taistelemisen sijaan tarvitsee se vaan piiloutua. Ei siihen tarvita mitään asevarustusta, ei voimallisia jätäreitä, ei levitettyjä siipiä. Muutamia väripirskkeitä, vähän ruumiin etu- ja takaosien muodostelemista, vähän tuntosarvienvaihtamista, siinä kaikki mitä tarvitaan.

Kun ensi kerran huomaa tätä teeskentelyä, tekee mieli pitämään koko järjestelmää valheellisena ja arka-mielisenä; ja miellyttipä eläinten taitavuus kuinka suuresti hyvänsä, niin ei kuitenkaan tahdo päästä siitä tunteesta, että siinä on jotakin viekasta, jotakin epäil-tävää ja siveellisesti turmiollista. Evolutsiooni-teoriian (kehitysopin) puolustajat ovat myöskin taipuvaiset syyttämään jäljitteleviä eläimiä ylimalkaan aistillisen olemassaolonsa sopusuhtaisen kehityksen laiminlyömisestä, ja siitä, että ne mukavalla ja halpamaisella viekkauksella välttävät tuon määrätyn elämäntaistelun. Mutta onko-han asianlaita niin? Ovatko luonnon esteettilliset ainekset niin paljon sen mekaanillisia aineksia halvemmat?

Ovatko muoto ja väri, hiljaisuus ja lepo vähempiarvoisia kuin yksi ainoa erityistoiminta tai etevämmuus sodan tempuissa? Eikö mitään merkitse, että, muutamien eläinten valepuvun yhä täydellisemmäksi tullessa, toisten eläinten älykkyyden ja huomaamiskyvyn saman veran täytyy varttua? Eikö vihdoin, kun asianhaaroja kaikki puolin harkitsee, ole parempi olla elävä koira kuin kuollut jalopeura?

VIII.

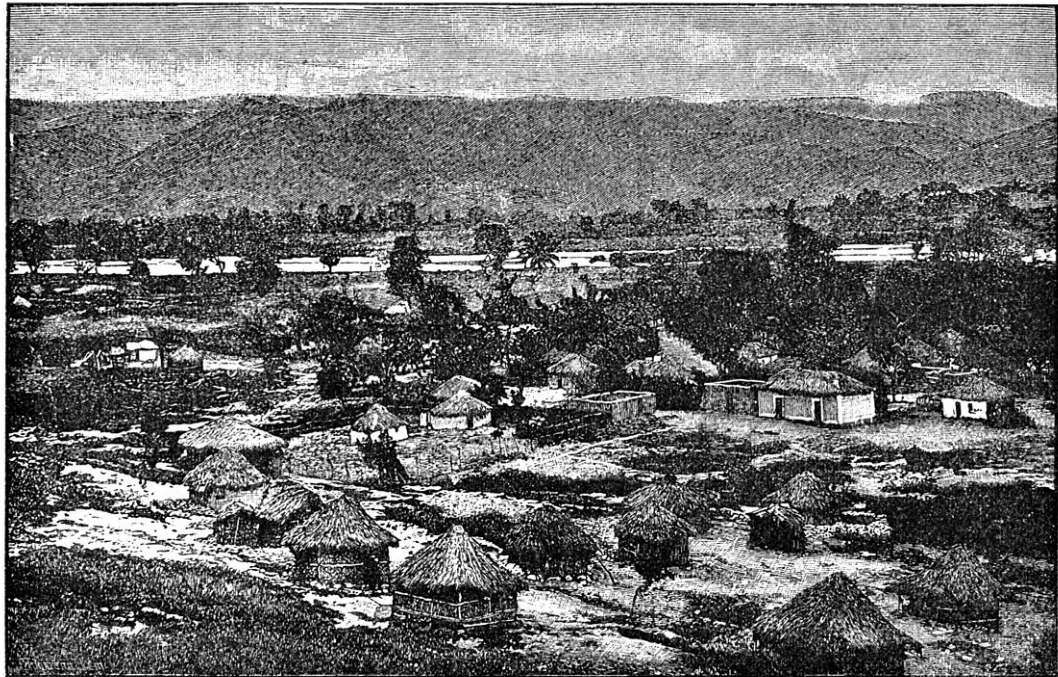
Eräs geoloogillinen suunnitelma.

Ne eri tutkijat, jotka ovat tunkeneet Afrikan sisämaahan, ovat kertomuksissansa todistaneet, että tämän mantereen sydänmaat täyttää laaja ylänkö 4000—5000 engl. jalkaa meren pintaa ylempänä. Viidessä eri seudussa: koillisessa, Abessiiniassa, Maisamaassa, Tanganyikan ylängöllä ja sisä-Benguelassa kohoo tämä ylänkö melkoisesti yli 5000 jalan, kun se taas sangen säännöllisesti alenee rannikoille päin, pitkin koko niiden pituutta, sekä itään että länteen, alavammaksi 1000—2000 jalan korkuiseksi ylängöksi. Tätä alavampaa ylänköä seuraa myöskin varsin säännöllisesti molemmilla rannikoilla alavampia tasankoja, joiden keskileveys meren rannasta lukien on 150 engl. peninkulmaa.

Se seutu, jota aion kuvailla, ulottuu Sambesista Tanganyikan ylängölle, taikka yhtä mittaa halki rannikkoalueen, sen alavamman tasamaan, joka muodostaa maan suuren yleisen ylängön, sekä Tanganyikan tasamaan ylävimmän osan. Laajan alueen perinpohjin tutkiminen yhdellä ainoalla retkellä ei voikkaan tulla kysymykseen, ja sentähden annankin tässä ainoastaan muutamia viittauksia niistä tuloksista, jotka saavutin tuolla ainoastaan lyhytaikaisena vakoilemisena pidettävällä retkelläni.

Ensimmäisenä ja ainoana geologillisena rajana, joka katkaisee ranta-alueen yksitoikkoiset maangroovesuot ja ruohotasangot, ovat erään vanhan koralliriutan jätteet, jotka sisältävät sieniä ja muita organismeja. Tämä riutta kohoo Qua-qua-virran luona, heti Mogurrumban yläpuolella, noin viidenkymmenen peninkulman päässä merestä. Se ei ulotu laajalle, kohoo ainoastaan hiukan nykyistä merenpintaa korkeammalle ja ilmaisee siis ranta-alueen ainoastaan hiukan kohonneen. Noin kaksikymmentä peninkulmaa etempänä sisämaassa, vielä tuskin kymmenkunta jalkaa merenpintaa ylempänä, on pieni yläne vesiluomaisia vuorikerroksia. Näitä voi tavata jokseenkin pitkällä alueella sekä pohjaiseen että etelään päin, ja hiukkanen laitaa paljastuu Sambesijoessa, vajaan peninkulman päässä rouva Livingstonen haudalta Shupangassa. Puheenalaisissa vuorilajeissa, joita voi nähdä ainoastaan joen veden ollessa hyvin alhaalla, on hienot alustat punaista ja keltaista hietakiveä ja siinä kerroksittain merkelimäisiä hietakiviä ja hienoja paltaantumia. Samanlaisia vuorilajeja tavataan pohjaiseen päin ainakin Mombassassa asti Sansibarin yläpuolella, ja etelään päin Kap'iin asti, ja ne kulkevat luultavasti vyönä koko sisäylängön ympäri. Ei mitään elimellisiä jätteitä ole pohjaispuolella Natalia tavattu puheenalaisessa kerrosjaksossa, mutta maatumat Kap'in luona voivat kukatiesi antaa joitakin tietoja sen geologillisesta iästä. Kysymyksenalaiseen kerrosjärjestelmään kuuluvat luultavasti ne laajat kivihiilikerrokset, joita tavataan ylempänä joen varrella Tetten läheisyydessä.

Lyhyen välimatkan päässä Shiré-joen yhtymäkohdasta Sambesiin alkavat aivan äkisti ylängön ensimmäiset vuoret. Niitä on säännöttömissä, erillään olevissa ryhmissä ja niiden korkeus vaihtelee 100 ja 2000 jalan välillä. Ne, jotka tutkin, olivat yksinomaan aivan valkoista kvartsia (ukonkiveä), jota en tavannutkaan muualla koko itäisessä Keski-Afrikassa. Etumaisen, Morumballan luona olevan vuoren juurelta kumpuaa esiin kuuma lähde, josta Livingstone jo on kertonut „Sam-

Alava kohta eräällä Afrikan ylängöllä.

besissansa.“ Kuumat lähteet eivät ole ollenkaan harvinaisia muissa Afrikan osissa, ja useita niitä tapaa Njassa-järven rannoilla. Nämä ovat kaikki yksinkertaisinta lajia, ja vaikkakin niiden lämpö määrä on korkea, eivät ne mihinkään jätä laskosta, josta voisi saada selville veden kemialliset ainekset.

Parin kolmen päivämatkan päässä pohjaiseen ja länteen päin Morumballasta, niiden kaukaisien kukkulain keskellä, jotka ovat Shirén jokilaakson rajoina, merkitsee Livingstone tekemäänsä kartanluonnokseen paikan, jossa pitäisi löytyä kivihiiltä. Jotensakin tarkoin tutkittuani seutua ja maan-asukkailta tiedusteltuani olen kuitenkin tehnyt sen johtopäätöksen, että Livingstone on tässä joko erehtynyt taikka saanut vääriä tietoja. Erästä mustaa kivilajia löytyy tosin puheenalaisessa seudussa, mutta hankittuani itselleni sekä tämän että kaikkien läheisyydessä tavattavien kivilajien näytteitä, huomasin niiden poikkeuksetta olevan tulenpurkauksen muodostamia. Hyvin mustaa dioriittia (vihreäkiveä) oli luultavasti etempää katsottuna erehdyksestä pidetty kivihiilenä, sillä ei kukaan maan-asukkaista pitkin koko ala-Shirétä ollut koskaan kuullut puhuttavan „mustasta kivilajista, joka taisi palaa.“ Kivihiiltä löytyy kuitenkin, kuten jo on mainittu, varmaan kauvempänä sisämaassa Sambesi-joen luona, kun taas etelämpänä, Natalissa ja Transvaalissa olevat kivihiilialueet ovat hyvin tunnetut.

Puhuessani hiilestä en voi olla mainitsematta erästä pientä hiilikerrosta, joka on näköjään kokonaan toisten vuorikerrosten yhteydessä, ja ollen kaukana sisämaassa on sentähden erittäin huomattava. Että kivihiiltä löytyy Njassajärven läntisellä rannalla, noin 10°:lla etelä-levyyttä, mainitsee näet eräs yksityinen tutkija, joka oli lähtenyt sinne Livingstonen jälkiä, toivoen löytävänsä kultaa. Hiilikerroksen löytäminen jonkun noiden Afrikan suurten järvien rannoilla olisi luonnollisesti ääretömän tärkeä seikka, ja Mr James Stewart, joka on niin paljon toimittanut edistääksensä Afrikan maantieteen tuntemista, otti sentähden erityisesti tutkiaksensa tuota

paikkaa. Hänen Englannin maantieteelliselle seuralle tekemästensä kertomuksesta sallittakoon minun tehdä seuraava ote:

„Maaliskuun 29 p:nä kuljimme pohjaiseen päin pitkin rannikkoa ja saavuimme, kolme Englannin peninkulmaa kuljettuamme, sille joelle, josta Mr Rhodes oli löytänyt kivihiihtä. Hiili on savikerroksen sisässä, jolla on 45 asteen kaltevuus länttä kohti. Sitä on paljaana 30 jalan pituudelta ja sillä on noin 7 jalan runsaus, mutta näyttää tuskin olevan alkuperäisellä sijallansa. Hiili on pakoillutta ja rusennettua, ikäänkuin maanvieremä olisi sen vienyt alas, ja kappaleitten välissä tavaataan saven jälkiä. Kuitenkin on kerros kiinteä ja hiili hyvänlajista. Minä seurasin sitä noin 600 jalkaa pitkin kukkulanrinnettä ja huomasin sen paikka paikoin nousevan maanpinnalle. Se on 500 jalkaa järven pintaa korkeammalla ja noin 1 1/2 peninkulman päässä rannasta. Minä panin siihen hyvän tulen, joka roihusi kovasti. Hiili turposi, mutta ei jättänyt mitään kaasuhiihtä. Se kuontui jonkun verran, mutta se seikka ei kuitenkaan estänyt sitä palamasta.“ (Proceedings, vol. III N:o 5, pag. 264).

Minä tutkin niin huolellisesti kuin mahdollista tämän paikan ja pelkään, että minun jossakin määrin täytyy erota Mr Stewart'in geoloogillisesta ja taloudellisesta käsityksestä muodostumaan nähden. Tuossa hänen mainitsemassansa 7 jalan hiilikerroksessa onkin tosiaan ohukaisia kerroksia vuoron hiiltä, vuoron savea; harvat hiilikerroksista ovat tuumaa paksummat. Muutamiin mitä huolellisimmin valittuihin näytteisiin tein tulen, mutta huonolla menestyksellä, sillä palaminen kävi hitaasti ja kytellä. Vaikka hajanaisia siruja todella hyvää hiiltä löytyikin, niin näytti kiviaine ylimalkaan olevan huononpuoleista lajiltansa ja kelpaamatonta höyryhiileksi. Yleisistä asianlaidoista päättäen näyttää hiiltä löytyvän ainoastaan rajoitettu määrä, ja sitä paitsi tekee sen asema ahtaan vuorensolan partaalla vaikeaksi sitä saada. Mikäli tähän asti asiaa tunnetaan, voi siis kivi-

hiilen löytymistä Njassa-järven luona taloudelliselta kannalta tuskin pitää minkään arvoisena. Geoloogilliselta kannalta taas on hyvin tärkeätä, että sellaista kiviainetta löytyy tässä seudussa. Näytteitä siitä on jo mikroskoopilla tutkittu ja tri Carruthers Lontoon British Museum'issa on siitä löytänyt liekokasvien itiöitä, aivan niiden näköisiä, joita on löydetty Englannin kivihiilikerroksista.

Suurten Afrikan ylänköjen geologiaa, mikäli minun piirrokseni ala-Shiréltä Tanganyikan ylängölle sitä ylimalkaisesti osottaa, on niin yksinkertainen, että siitä suoriaa muutamilla harvoilla riveillä. Yksinomaisesti graniittia ja gneissia on koko maa Shiré-joelta, sata peninkulmaa yläpuolella sen Sambesiin yhtymää, käsittäen alavamman ja ylävämmän keskiylängön, koko Shirén ylämaan, joelta Shirwa-järven länsirantaan, sen kolmeasataa peninkulmaa pitkän kallioisen rannikon, joka länsipuolelta ympäröipi Njassa-järveä, ynnä vielä Njassan ja Tanganyikan välisen ylängön, ainakin sen puolivälistä melkein keskeytymättä. Koko tällä äärettömällä alueella on kivilaji laadultansa ja rakeisuudeltansa huomattavan yhtäläistä. Graniitti, tavallinen harmaa graniitti, joka on yhdistetty valkoisesta, harvoin punertavasta kalkkipatakivistä ja tummasta, harvoin vaaleasta kissankulasta, ei ole hieno- eikä karkeakiteistä. Gneissi on aineyhdistykseltänsä samanlaista, mutta on liuskakertaista. Minkään säännön keksiminen näiden graniitti- ja gneissivuorien keskinäiselle suhteelle oli minulle mahdoton. Milloin oli graniitti vallitsevana laajalla alueella, milloin taas gneissi, ja usein olivat ne pienemmillä alueilla ikäänkuin sekaisin. Mr Joseph Thomson'in piirros, Sansibarista sisämaahan päin ja käyden yhteen minun tekemäni kanssa Njassa-järven pohjoispäässä ynnä sieltä edelleen idemmäksi Tanganyikaa kohti, tarjoaa melkein samat pääpiirteet; ja hajanaisista vertailuista muiden tutkijain muistoonpanoihin käy selville, että gneissi-graniitti-muodostuma täyttää sangen laajan alueen Afrikan mantereen sisämaata. Sen mukaan kuin eräästä

hätimiten tehdystä tutkimuksesta käy selville, eivät puheena olevat kivilajit sisällä mitään mineraaleja. Sombassa, Shirén ylängöllä, tavataan turmaliinia *) vähissä määrin; mutta jaloista metalleista en tavannut jälkiäkään. Kaikenlaiset malmisuonet ovat harvinaisia, ja pegmatitita tapasin ainoastaan yhdessä ainoassa paikassa. Yhtenäisiä tuliperäisen vuorilajin suonia ei myöskään tapaa koko alueella, paitsi yhdessä ainoassa piirissä, Shirén ylämaan eteläisellä rajalla, juuri siinä, missä ylänkö kohoaa joesta; ja siellä tapaa sellaisia suonia sangen lukuisasti. Ne ovat harvoin muutamia jalkoja leveämpiä ja ovat tavallisesti doleriittia eli pasalttia. Tuo ala-Shirén musta vuorilaji, josta jo Livingstonen luullun kivihiililöydön yhteydessä puhuttiin, on mahdollisesti sellainen suoni; kuitenkin en luule tuliperäisiä vuorilajeja aivan sen läheisyydessä laajemmalti löytävän. Kauvempana Sambesia ylöspäin kulkeissansa tapaa kuitenkin useimmissa kuin yhdessä paikassa pasaltti-„virtoja“, erittäinkin Viktoria-putousten läheisyydessä. Ainoa selvä jäte tulivuorentapaisesta toiminnasta oli nähtävänä Njassa-järven pohjaispäässä. Tätä aavistaa jo edeltäkäsien hohkakivikappaleista, joita on siellä täällä pohjaisenpuoleisella rannalla; mutta vasta kun on saapunut järven äärimmäiseen päähän, huomaa niiden olevan peräsin useista tulivuorista, joista jo Thomson on kertonut. Pasaltin leveneminen näkyy rajoittuneen tähän seutuun, ja vuorien synty kuuluu luultavasti verrattain uuteen aikakauteen.

Paitsi näitä paikkakunnallisia tuliperäisiä vuorilajeja Njassa-järven pohjaispäässä keskeytyi graniittiperusta sillä alalla, jonka halki matkani kävi, enää ainoastaan yhden kerran, nimittäin saman järven luona olevan neekerikylän, Karongan luona. Noin kahdentoista peninkulman päässä järven luoteisesta rannasta tapasin matkalla Tanganyikaan, seurattuani Rukuru-jokea graniittivuorien välissä olevan ahtaan solan lävitse, suu-

*) Eräs halvanarvoinen jalokivi.

rekksi hämmästykseni jakson vuorilajialustoja selvissä kerroksissa. Eräässä joen mutkassa on niissä kaunis leikkaus. Ne lepäävät graniittia vasten, jossa täällä on liikkumisen merkkejä, ja niissä on ohuet kerrokset sangen hienoa, vaaleanharmaata hietakiveä, harmaata ja sinistä liuskakiveä ynnä yksinäisiä kaistaleita harmaata kalkkikiveä. Minä majailin täällä muutamia päiviä ja ututteraan haeskeltuani löysinkin maadunnaisjätteitä. Juuri näistä se etupäässä riippuukin kerrosjaksojen pää-tärkeys; sillä luuloni mukaan ovat mainitut maadunnaiset ainoat näihin asti Keski-Afrikassa löydettyt. Liuskakivestä saatiin luonnollisesti runsaimmat tulokset; erittäinkin eräs kerros oli pääasiallisesti pieniä *Lamelli-branchiata*-eläimiä. Vaikka ovatkin niin lukuisat, kuuluvat kaikki nämä maadunnaiset yhteen ainoaan lajiin Tellinidae-sukua, jota meidän päivinämme runsaasti tavataan kuuman ilmanalan merissä ja joka menee ajassa taappäin aina Oolitiin *) asti. Kasvien jätteitä edustavat niukasti muutamat kaisla- ja ruoholajit. Kalansuomuja on runsaasti, mutta vasta pitkällisen työn perästä sain kaivaneeksi esiin muutamia vaillinaisia kappaleita itse kaloja. Nämä jätin Tri Traquair'ille Edinburgissa, ja hän on niistä antanut seuraavan selvityksen:

Edinburgissa Huhtik. 23 p. 1888.

Herra Professori Drummond!

Minä olen tarkoin tutkinut ne kuusi Keski-Afrikassa löydettyin kalanjätteiden näytettä, jotka minulle lähetitte, ja vaikka tosin olisin mielelläni nähnyt ne vähemmin katkonaisina, niin tahdon kuitenkin lausua mikä ajatukseni niistä on.

N:o 1, isoin näytekappale, on keskikokoisen kalan purstopuoli, ja siinä näkyy sekä suomuksia että myöskin

*) Eräs osasto Juuran muodostuksessa.

selkä-, vatsa- ja purstoeviä. Purstoevä on sangen epämu-
kainen ja luultavasti syvään kaksihalkoinen; mutta alem-
man liuskan ruodot ovat huonosti säilyneet. Selkä- ja vat-
saevästä näkyvät ainoastaan takaosat, melkein toistensa koh-
dalla, ja ne ovat vierekkäisistä taajanivelisistä ruodoista.
Suomukset, paikoiltansa poissa ja yhteenkasautuneina, ovat
luumaisia, paksuja ja vinokaiteen muotoisia ja aluspinnalla
tylppä talka, kun taas päällyspuolen paljastetulle pinnalle
on säästeliäästi siroteltu pieniä kuoppia ja pisteitä.

Kuuluvana lahkoon Ganoidæ on tämä kala varmaan-
kin luettava Palæoniscidæ-heimoon, mutta sukua ei näyte-
kappaleen epätäydellisyyden tähden voi lähemmin määrätä.
Suomuksien muodosta ja paksuudesta päättäen olisin taipu-
vainen viemään sen sukuun *Acrolepis*, jolleivät selkä- ja
vatsaevät olisi niin lähellä purstoa ja niin suorastansa tois-
tensa kohdalla. Tässä otettakoon kuitenkin huomioon, että
suomuksien paikoiltansa siirtyminen saattaa luulemaan, ett'ei
osien alkuperäinen keskinäinen suhde ole täydellisesti säi-
lynyt. Minä en kuitenkaan ollenkaan epäile sen lajina ole-
van aivan uuden; ja koska Te olette ensimmäinen joka on
kokoillut maadunnaisia kalanjätteitä tästä seudusta Keski-
Afrikkaa, niin sallinette minun panna sille nimeksi *Acro-
lepis* (?) Drummondi.

N:o 2 on palanen vaaleankeltaista kalkkikiveä ja siinä
joukko pieniä, hajallaan olevia, juovikkaita, vinokaiteen
muotoisia kiillesuomuksia, joita en luule saattavani nimit-
tää, vaikka luulenkin niiden olevan heimoa palæoniscidæ.
Niiden seassa on pieni palanen leuan yläreunaa ja siinä
lukuisia pieniä, teräviä, suippenevaisia hampaita. Vielä
löytyy siinä myöskin isompi suomus, joka selvästi on ollut
jonkun toisen kalan. Se on neljänneksen tuumaa korkea
ja leveä, vinokaiteen muotoinen, sen toinen puoli on jo
muinoin peittynyt, ja on varustettu vahvalla nivelikkäällä
yläreunasta esiinpistävällä piikillä. Sen paljas puoli on
kiiltävä, luumainen, siinä on uurtoja matalain harjujen vä-
lissä, jotka kulkevat jonkun verran vinoon suomuksen yli
ja päättyvät alareunassa kahdeksaan terävään kärkeen. Ai-
van sen lähellä näkyy samanlaisen suomuksen sisäpuolen

jälki, jotapaitsi vielä voi eroittaa kaksi kylkiluuta, jotka luultavasti ovat olleet saman kalan.

Tämä on luultavasti myöskin suomus, samanmuotoinen kuin *Acrolepis*-suvun, kuitenkin vähää ohuempi kuin tämän tavallisesti on. Se on myöskin hyvin samannäköinen kuin muutamat niistä eurooppalaisen Trias-järjestelmän suomuksista, joille Agassiz on antanut nimeksi *Gyrolepis*. Vaikka lajin määrääminen näin vähien aineksien nojalla voi ollakkin hyvin petollista, niin voitaneen suomusta kuitenkin väliaikaisesti pitää kuuluvana lajille *Acrolepis* (?) *Africanus*.

N:o 3 ja 4 ovat pienempiä saman kalkkikiven palasia, peitetyt niillä erittäin pienillä juomuisilla suomuksilla, joista yllä on puhuttu.

N:o 5 on palanen harmaata, kissankultaista liuskakiveä; siinä olevat suomukset kuuluvat neljännelle lajille *palaeoniscidae*-kalaa. Eräs selvä suomus, josta niinkuin muis-takin pahaksi onneksi ainoastaan alapuolen voi nähdä, on $\frac{1}{6}$ tuumaa korkea ja lähes $\frac{1}{4}$ tuumaa leveä. Sillä on melkein suorakulmiontapainen muoto ynnä hyvin kehittynyt selkäharju. Reuna on vähän vahingoittunut, ja suomuksen ulkomuoto saattaa luulemaan, että peitetty puoli on ollut pieni, ja paljas puoli juomuinen terävine vinoon juoksevine harjuineen. Alareuna on hammaslaitainen.

Vaikka tämä suomus minun mielestäni lajiltansa ja mahdollisesti myöskin suvultansa eroaa edellisistä, on kuitenkin, siihen nähden ett'ei sen yläpuolta tarpeeksi paljoa ole näkyvissä, mahdotonta tehdä luotettavaa diagnoosia.

N:o 6 on palanen samaa liuskakiveä ja sisältää pienenpuoleisen kalan olkaluun, jonka kalan nimeä kuitenkin on mahdoton sanoa.

Kunnioituksella

K. H. Traquair.

Nämä maadunnaisia sisältävät kerrokset näyttävät täyttävän verrattain pienen pinta-alan ja viettävät kovasti kaakkoa kohti. Sillä paikalla, jossa tein havain-tojani, oli niiden laajuus vähän yli puolen peninkulmaa;

mutta mahdollista on, että muodostuma jatkuu kauvemaksi muille suunnille. Todella löysinkin sen jälkiä muutamia peninkulmia eteenpäin siihen suuntaan, jossa 50—60 peninkulmaa etempänä tuota jo ennen kerrottua kivihiiltä löytyy ja jonka yhteydessä se mahdollisesti on.

Tahdon nyt päättää tämän lyhyen suunnitelmani parilla huomautuksella itse maanpinnan geologiasta ja fyysillisestä maantieteestä. Mitä nyt ensiksi Njassa- ja Shirwa-järviin tulee, niin löytyy selviä todistuksia siihen, että ne, etenkin jälkinäinen, menneinä aikoina ovat peittäneet paljoa laajemman pinta-alan kuin nyt. Shirwa on hyvin matala järvi, ja huolimatta vuorisesta itä- ja etelärannastansa, näyttää se pikemmin äärettömältä suolta kuin isolta järveltä. Monen peninkulman päässä, ennenkuin rantaan saapuu, ilmautuu merkkejä, jotka osoittavat, että kulkee muinaisen, laajan Shirwan pohjalla, joka mahdollisesti kerran on ollut Njassa-järven alapään yhteydessä. Tämän luulon toteen näyttämiseksi vaaditaan kuitenkin, että Shirén ylänkö tutkitaan tarkemmin, kuin minä saatoin tehdä. Shirwan omituisuutena on sen suolainen vesi, kun taas Njassan ja muitten Keski-Afrikan järvien, paitsi Leopold-järven vesi on suolatonta. Shirwan mitätön syvyys ja sen vähäinen juoksu Cheuta-järven kautta Lujendaan, selittää tarpeeksi tämän erotuksen. Njassa ja Tanganyika ovat sitä vastoin sangen syvät ja niillä on hyvä laskusuu.

Että myöskin Njassa-järvi on hitaasti kuivamassa, sen voi pintapuolisinkin sen eteläpään tutkiminen osoittaa. Se on näet jo jättänyt siihen jälkeensä pienemmän järven — Pomalombé — laajan veden, jonka lävitse Shiré Njassasta tultuansa juoksee, mutta joka jo on niin matala, ett'ei se kuivana vuodenaikana mistään kohti ole kolmea sylvä syvempi. Jos tämän järven mataloitumista vielä muutamia vuosia jatkuu, niin se lopulla käy kululle sopimattomaksi, ja samalla sulkeutuu myöskin, 70 peninkulman pituudelta, tuo nykyinen mukava vesitie Njassa-järven yläpäästä sinne, missä Sambesi laskee Intian mereen.

Mitä tulee tuohon jännittävään seikkaan, joka koskee Njassan ja sen suurien, Afrikan sydämessä olevien sisarjärvien, Viktoria ja Albert Njansan ynnä Tanganyikan syntymistä, niin en siitä uskalla antaa lausuntoani. Ei kukaan Ramsayn, järvien jäänaikuista alkuperää koskevan teorian puolustaja voi toivoa täydellisempää kallioaltaan esikuvaa kuin Njassan on. Se muodostaa mahdollittoman suuren graniittialtaan, joka on kolmeasataa engl. peninkulmaa pitkä, ei missään paikassa viittäkymmentä. peninkulmaa leveämpi, tuhat kuusisataa jalkaa ylempänä merenpintaa, ja jota kaikilta puolin ympäröivät vuoret, jotka muutamissa paikoin jyrkästi kohoavat rannasta yhden, kahden ja kolmen tuhannen jalan korkuiseksi. Tuo korkea Tanganyikan ylänkö ympäröi sitä pohjaispuolelta ja se on syvin juuri siltä kohdalta, josta sen jääteorian mukaan tuleekin olla, nimittäin järven yläosasta. Toiselta puolen taas ei maan fysiikkallis-geoloogillinen laatu enempää kuin muutamat itse Njassan omituisuudetkaan anna mitään tukea sellaiselle arvelulle, ja kaiketi on Murchisonilla ja muilla geologeilla oikein luullessansa, että kaikki nämä järvet, olivatpa kuinka laajoja tahansa, ovat ainoastaan jätteitä äärettömästä vedenpaljoudesta, joka kerran on peittänyt koko Keski-Afrikan.

Ainoa kysymys, johon minun vielä on kajottava, koskee itse jääkautta. Minä kajoan siihen, sentähden että aivan äsköin olen eräältä taholta, joka oikeudella voi vaatia itsellensä huomiota, kuullut sellaisia arveluita, että Keski-Afrikan järvalueella löytyisi jääkauden ilmiöitä. Minä tunnustan, ett'eivät minun havaintoni vahvista näitä oletuksia. Minulla on ollut onni kukatiesi erikoisen suotuisissa olosuhteissa saada tutkia jääkauden ilmiöitä Euroopassa ja Pohjais-Amerikassa, mutta minulle on ollut tuiki mahdotonta missään Keski-Afrikassa tavata ainoatakaan jääkauden vaikutuksien jälkeä. Kaukana etelässä, Kafferien maassa, löytyy ilmeitä, jotka aivan epäilemättä tahtoisivat lukea muinaisen jääkauden vaikuttamiksi, mutta itäisessä Keski-Afrikassa ei mis-

sään näy jääkautisen saven tai soran, ei myöskään korojen ja tasaisiksi hioutuneiden vuorenpintojen taikka pyöristyneiden kivenmuotojen jälkiä. Olisi huvittavaa tietää, missä määrin sisäylängön kasvi- ja eläinkunta vahvistaa taikka kumoo noita kielteisiä todistuksia tämän seudun muinaisaikuista jääpeittoa vastaan.

Lopuksi kummastuttaa Afrikan geologian tutkijaa etenkin se seikka, ett'ei koko tällä, äskettäin tieteele avatulla, avaralla alalla löydy mitään uutta, ei mitään tuntemattomain voimain toimintaa, ei mitään mineralogille tuntematonta kivilajia, ei mitään pysähdystä denudatsioonissa *); ei mitään muodostusta, ei pengerrystä eikä rakennesuhdetta, joka vastustaisi keskeymättömän maailmankulun lakia. Pikainen lämmön säteileminen vastaa pohjaisempien maiden halloja; ja tuo tavaton denudatsiooni, joka siitä seuraa, on omituisimpia ilmiöitä kuumien maitten geologiassa. Madon hoitaman maan-uudistamistoimen lauhkean ilmanalan maissa on täällä ottanut tehdäksensä termiitti. — Jokainen uusi tutkimus saattaa siis meidät täällä, niinkuin kaikkialla muuallakin, yhä enemmän tuntemaan luonnon suurenmoista yksinkertaisuutta ja yhtyyttä.

*) Kiinteäin aineiden siirtäminen veden avulla ynnä alla-olevien vuorilajien paljastaminen.

IX.

Eräs valtiollinen varoitus.

Kun matkustukseni lopetettuani saavuin rannikolle lähteäkseni laivalla Englantiin, niin asettivat Qui-
limanen portugalilaiset virastot eteeni monenlaisia asia-
kirjoja, jotka minun piti allekirjoittaa ja lunastaa, en-
nenkuin minun sallittiin lähteä Afrikasta. Koska jo
maahan päästäkseni olin Portugalille maksanut määrä-
tyn summan, niin hämmästyin suuresti kuullessani, että
minun oli maksettava myöskin saadakseni lähteä siitä.
Kun kuitenkin en yhtäkään taksaa, joka helpoitti läh-
töäni vähäpätöisimmistäkin portugalilaisista siirtomaista
Itä-Afrikassa, voinut pitää liian kalliina, valmistauduin
iloisella mielellä lukemaan lunnaitani. Ennenkuin sain
sen tehdyksi, pistivät silmiini muutamat paksuilla kir-
jaimilla asiapaperin takasivulle painetut sanat, jotka heti
saivat minun kuristamaan kukkaroni nauhat kiini. Sa-
nat olivat nämä: „*Sisämaassa oleskelemisestä suori-
tettava.*“ Koska nyt parin päivän pysähdystä höyrylai-
vaa odottaessa tuskin voi sanoa „oleskelemiseksi“, eikä
myöskään kapeata rannikkokaistaletta hyvällä syyllä voi
pitää sisämaana, uskalsin tuolle portugalilaiselle virka-
miehelle huomauttaa noita nurinpuolisuuksia. Heittäen
syrjään tuon paljaastansa filoloogisen kysymyksen „oles-
kelemisestä“, rupesi hän selvittelemään asiaa perin poh-
jin ja ilmoitti minulle, että portugalilainen „sisämaa“-

sanan määrittely on paljon erilainen kuin englantilainen. Sisämaa käsitti hänen mielestensä koko sydänmaan Mosambiquen rannikkoprovinsista lähtien, ja siihen kuului-
vat, paitsi muita isompia maita, myöskin nuo mitättömät ylä-Shirén seudut, Shirén ylänkö, järvet Shirwa ja Njassa. Hän vakuutti minulle näiden jälkimäisten kuuluvan Portugalille, ja että minun tuli, nautittuani tämän vanhan lipun suojelusta, tunnustaa kiitollisuudenvelkani niin ja niin monella sadalla Reisillä.

Vaikka en ollutkaan valmistautunut tälle valheoikeuksiin nojautumiselle, niin oli kuitenkin tuo aate, että niitä veroa vaatimalla koetettiin todistaa oikeiksi, niin uusi, että minä ennen sen velvollisuuden täyttämistä, joka heidän mielestensä minulla oli, nöyrimmästi pyysin tietoja seuraavista kohdista: 1:o) Kuuluiko tuo mainittu alue tosiaankin Portugalille? 2:o) Milloin ja missä on Englanti suoranaisesti taikka epäsuoraan tunnustanut tämän vallan? 3:o) Missä paikoin tuossa siten määritellyssä sisämaassa oli Portugalin lippu tavattavana? ja 4:o) Mitä suojaa oli se antanut minulle tai kenelle eurooppalaiselle tahansa? Kaikkiin näihin kysymyksiin vastattiin kiertelemällä, ja minä otin tehdäkseni muutamia tarpeenvaatimia oikaisuja noiden istunnossa läsnäolevien virkamiesten käsitykseen historiasta, maantieteestä ja politiikista, esittämällä seuraavat tosiasiat. 1:o) Tuo mainittu alue ei kuulu Portugalille. 2:o) Englanti ei ole koskaan tunnustanut Portugalin yksinvaltaa. 3:o) Portugalin lippua ei ole missään sisämaassa tavattavana eikä ole koskaan ollut. 4:o) Ei yksikään portugalilainen ole tähän asti astunut jalkaansa maahan, paitsi yksi ainoa, joka muutamia viikkoja takaperin Englannin suojeluksella oli lähtenyt sinne; niin ett'ei mitään suojelusta ole annettu eikä ole voitukaan antaa minulle eikä kenellekkään muulle. Näitä sanojani kuuntelivat he suut kiinni, ja virkamiesten keskenänsä hätiköityä sinne tänne, huomasi John Bull'in edustaja, sen sijaan että hänet olisi vangittu maksamattomista suojelusmaksuista ja häneltä ryöstetty pyssy pois, päässeensä vapaaksi kaikista

Portugalille maksettavista veroista, tuo maksamaton paperi vielä taskussansa.

Minä kerron tämän tapauksen ottaakseni toden teolla puheeksi sen kysymyksen, joka nykyhetkellä on niin monen mielessä, nimittäin kysymyksen oikeusvaatimuksista tasauspiirin Afrikkaan. Miks'ei Afrikan pidä kuulua afrikkalaisille, sitä en koskaan ole voinut täysin käsittää; mutta kun nyt tämä mantere on joutumaisillaan jaetuksi eurooppalaisten eri valtojen kesken, niin on jo Afrikan omankin edun vuoksi paikallansa tarkastaa näiden vaatimuksien sisältöä ja pätevyyttä. Ne, joita tuo asia huvittaa, voivat heittämillä silmäyksen valtiollisille kartoille älytä nykyisen aseman, ja minä tahdon tässä vaan tuoda esiin pari kohta, joilla on suoranaisten käytännöllinen merkitys.

Portugali on ollut tekemisissä Afrikan kanssa jo vanhastaan ja — ainakin aluksi — kunniakkaalla tavalla. Merimatkojensa kautta olivat portugalilaiset ensimmäiset rikastuttamassa maantiedettä tiedoilla Afrikan rannikoista, ja jo niin aikaisin kuin 1497 pääsivät he vakavalle kannalle perustamalla itäiselle rannikolle Mosambiquen siirtokunnan. Vaikka kohta tätä aluetta nimen puolesta ulottui Delagoa Bay'sta pohjaiseen päin aina Cap Delgadoon asti, niin rajoittui se kuitenkin todellisuudessa muutamiiin yksityisiin paikkoihin, eikä missään, paitsi Sambesin luona, käsittänyt se enempää kuin Intian valtameren rannikkokaistaleen. Sambesin luokse perustivat portugalilaiset asemat Senna, Tette ja Sumbo, joita, vaikka hyvin rajoitetussa määrässä, käytettiin lähetyksen ja kaupan tukipaikkoina, mutta nämä ovat nykyään jo hyljättyinä taikka perin rappiolla. Portugalin oikeutta ala-Sambesiin, vaikka se lyökin laimin maan asuttamisen ja hallitsemisen, ei mikään eurooppalainen valta voi kieltää; vaikkakin suulut, joiden hallussa eteläinen ranta on, eivät ainoastaan kieltäydy tunnustamasta näitä oikeuksia, vaan vieläpä vaativat Portugalilta vuotuista veroakin sen hallussansa pitämästä alueesta.

Ei ole koetettu määrätä, kuinka kauas sisämaahan päin Portugalin oikeudet rannikon omistamisen nojalla saavat ulottua, mutta itsestensä selvää on, ett'eivät ne voi käsittää pohjaispuolella Sambesia olevia seutuja — Shirén ylänkömaata ja Njassa-järveä. Nämä seudut löysi ja tutki Livingstone. Niitä ovat siitä lähtien vallassansa pitäneet yksinomaan Englannin alamaiset, ja niitä on asutettu brittiläisillä pääomilla. Englannin oikeudet — vaikk'ei koskaan muita kuin siveellisiä ole esiintuotu — perustuvat sentähden löytöjen ja valloituksen kaksinaiseen oikeuteen. Jos tulee kysymystä sopimuksesta maanasukkaiden kanssa, niin tullaan mahdollisesti huomamaan, ett'eivät niin tärkeätä varokeinoa ole ne laiminlyöneet, joilla siitä on ollut suurin etu. Toiselta puolen taas ei mitään välipuheita löydy Portugalin kanssa; ei yhtään ainoata portugalilaista löydy maassa ja aivan äsköisiin aikoihin asti ei yksikään portugalilainen ollut edes nähnyt sitä. Portugalin vallan rajaviiva on aina loppunut siihen, missä Shiré yhtyy Ruo-jokeen, ja sitä poliittista rajansulkemista, jota siellä ylläpitivät Chipitula ja jokipäälliköt, on niin ankarasti pidetty voimassa, ett'ei yhdenkään Portugalin alamaisten ole sallittu etelän puolelta kulkea sen yli. Sen sijaan että portugalilaiset omistaisivat Shirén ylängön, on heiltä pääsy juuri tähän seutuun mitä huolellisimmin suljettu.

Tämän sulkemisen syitä ei ole vaikea löytää. Ensin oli Portugalilla liian paljon puuhaa säilyttäessään horjuvaa jalansijaansa Sambesin rannoilla, voidaksensa ajatellakkaan maiden valloittamista sen takapuolelta; ja kun heidän silmänsä Englannin menestyksen takia kääntyivät sille suunnalle, niin teki maanasukasten viha — välttämätön seuraus vuosikausien hirmuhallituksesta ja räökkäyksestä — heille mahdottomaksi laajentaa sellaista valtaa, joka oli näyttänyt tuottavansa turmiota jokaisen maanasukkaan oikeudelle. Jos portugalilaiset olisivat varoen pidelleet sitä kappaletta Afrikasta, jonka ylivalan he olivat saaneet, niin ei kukaan kieltäisi heitä omistamasta niin suurta osaa maasta, kuin he älykkäästi

voivat hallussansa pitää. Mutta kun yksin maanasukkaatkin nousevat kapinaan ja ase kädessä estävät heitä laajentamasta maitansa, niin ei heidän millään muotoa voi sallia täyttää ylämaata, ja vielä vähemmin saavat he vaatia oikeutta siihen, senjälkeen kuin Englanti asutus- ja lähetystyönsä kautta on saanut valtaansa kansan käden ja sydämen avaimen. Siveelliseltä kannalta katsoen ovat portugalilaiset hukanneet oikeuden tunkea syvemmälle tasauspiirin Afrikkaan. He eivät ole tehneet mitään sen kansan hyväksi siitä päivästä, jona he astuivat jalkansa sinne. He eivät ole koskaan toimineet orjakauppaa vastaan, vaan pikemmin edistäneet sitä. Livingstone tapasi kerran itse Tetten kuvernöörin palvelijat suuren orjakaravaanin etupäässä. He ovat alinomaa olleet sotakannalla maanasukasten kanssa. He ovat vietelleet heidät juoppouteen. Heidän lähetystöimensä ei ole onnistunut. Heidän siirtoasutuksensa ei ansaitse sitä nimeäkään. Kun entiset ansiot ovat tällaiset, niin ei varmaankaan tarvinne yllyttää Englannin hallitusta pysymään lujana sellaisen oikeuden vastustamisessa, joka, jos se tunnustettaisiin, tekisi tyhjäksi itäisen Keski-Afrikan viimeisen toivon.

Englanti on kuluttanut tämän maan hyväksi mahdolloman paljoa enemmän kuin mikään tilasto voi osoittaa; mutta vaikkapa arvaisikin Englannin edut kuinka pieniksi hyvänsä, niin kuitenkin on välttämätöntä, että Englannin hallituksen on tehtävä kaikki, mitä voi, edes säilyttääksensä sen, mitä jo on voitettu.

Skotlannin valtiokirkolla on Shirén ylängöllä kolme vakinaista lähetysaarnajaa, yksi lääkäri, yksi mies- ja yksi nais-opettaja, yksi puuseppä, yksi puutarhuri ja muitakin eurooppalaisia ynnä useita maanasukkaita asiamiehinänsä. Skotlannin vapaakirkolla on Njassa-järven luona neljä vakinaista lähetysaarnajaa, joista kolmella on tohtorinarvo, monta opettajaa ja käsityöläistä, sekä katekeetteina monta maanasukasta. Yliopistojen lähetystoimi omistaa höyryveneen Njassa-järvellä ja koko joukon lähetysasiamiehiä. Afrikan Järviyhtiöllä on, niin-

kuin on ennen mainittu, höyryveneitä sekä Shiréllä että Njassa-järvellä ynnä kaksitoista kauppa-asemaa sopivan matkan päässä toisistansa, ja niillä viisikolmatta eurooppalaista asiamiestä. Kaikki nämä eri asioimistot ynnä Buchanans-veljesten Sombassa ovat varustetut tarpeellisilla rakennuksilla, tarvekaluilla, teillä, viljelysmailla ja puutarhoilla; ja kaikesta tästä on juoksevia menoja 180,000 puntaa (n. 4 1/2 milj. markkaa). Teoksessansa „Title-Deeds to Nyassa-Land“ päättää Livingstonen päiväkirjain tunnettu julkaisija, pastori Horace Waller, kertomuksensa näistä englantilaisten yrityksistä näin: „Hajallansa siellä täällä, mangroovesoilta Sambesin suulla aina Njassa-järven etäisimpään pohjukkaan saakka, tapaamme hautoja, jotka kätkevät meriupseerien, sankarillisten naisten, yhden lähetyspiispan, yhden papin, diplomaattien, lääkärien, tiedemiesten, insinöörien ja käsityöläisten maalliset jäännökset. He olivat kaikki maanmiehiämme; he ovat kuolleet kunniakkaan kuoleman; heidän elintyönsä on laskenut perustuksen, ja rakennus kohoaa jo. Brittiläisiä lähetysasemia työskentelee menestyksellä Shirén ylängöllä ja, mikä kenenkin suojelemana, ei ainoastaan Njassa-järven rantamilla, vaan myöskin sen saarilla ja, huimapäisesti kyllä, niiden rosvojoukkojen keskellä, jotka asuvat järven molemminpuolisilla ylämailla. Monen kristityn maanasukkaan on näitä ponnistuksia kiittäminen tuon yhteisen uskon tuntemisesta; koko joukko tulevaisia päälliköitä opetetaan kouluissa; viljelysmaita perustetaan; kauppa edistyy tasaisesti ja vakavasti, ja eräs voimakas yhtiö näyttää heimoille ja kansoille, että heidän maassansa löytyy sopivampia kauppatavaroita kuin heidän poikansa ja tyttärensä.“ Tämä se kangasti Livingstonen silmiin, kun hän elämänsä viime vuosina rukoili maanmiehiänsä lähtemään hänen kanssansa Afrikan sisämaihin. „Minä olen avannut oven“, hän sanoi, „ja jätän teidän huoleksenne, ett’ei kukaan sitä minun jälkeeni sulje.“

Tuo kireä kysymys portugalilaisten suhteesta Englannin ylivaltaan tasauspiirin Afrikassa ei kuitenkaan

saa meitä saattaa unhottamaan toista, tuskin ollenkaan vähäarvoisempaa asiaa, tuota yleistä eurooppalaisten, erittäinkin viimeistä saksalaisten Afrikkaan tuloa. Saksalaiset ovat hyviä uudisasukkaita, vaikka rahattomia; mutta ei heistä eikä muistakaan eurooppalaisista kansakunnista voi sanoa, että he valvovat vastuunalaisuutensa maanasukasten suhteen niin tarkasti, kuin Englanti tahtoisi. Vaikka heillä kaikilla on Afrikassa täysi oikeus niin suureen maa-alueeseen, kuin he lainmukaisesti voivat hankkia, niin on kuitenkin kaikille niille, joita asia koskee, hyvä, että nämä alustat kansainvälisen lain nojalla selvästi rajoitetaan ja järjestetään, että nuo eri vallat, nuo monet kauppayhtiöt ja lähetystoimet varmaan tietävät, missä ovat. Kuinka selviämättömästi ulkomaiset vallat nykyjansä ovat Afrikassa toisiinsa sotkeutuneet, se voidaan nähdä seuraavasta poliittisesta „profiilista“, joka järjestyksessä esittää alueet pitkin Atlantin meren rannikkoa Gibraltarin kohdalta Kap’iin asti.

Länsi-Afrikan poliittinen „profiili.“

Hispania	Marokko.
Ranska	„
Hispania	Rannikko Kanaarian saarien kohdalla.
Ranska	Ranskan Senegambia.
Englanti	Brittein „
Ranska	Ranskan „
Englanti	Brittein „
Portugali	Portugalin „
Ranska	
Englanti	Sierra Leone.
Liberia	Liberian tasavalta.
Ranska	Kultarannikko.
Englanti	„
Ranska	Dahomey.
Vapaa	„
Englanti	Niger.

Saksa	Kamerun.
Ranska	Ranskan Kongo.
Portugali	Portugalin „
Kansainkeskinen . .	Kongo.
Portugali	Angola.
„	Benguela.
Saksa	Angra Pequena.
Englanti	Walvisch Bay.
Saksa	Orange-virta.
Englanti	Hyväntoivonniemi.

Noilla monilukuisilla länsirannikon alueilla on kuitenkin jotakuinkin varmat rajat, jota vastoin itärannikolla vallitsee täydellinen sekasorto, etenkin mitä sisämaan rajoihin tulee. Näyttää tosin hyödyttömältä sitä ehdotella, mutta tarvittaisiin tosiaankin kansainvälinen konferenssi tutkimaan oikeudenvaatimuksia, järjestämään rajalinjoja, mittaamaan alueita, merkitsemään valtioita, suojelusmaita, alueita, joita yhtiöt omistavat y. m. Englannin täytyy tässä kohden tyytyä vaan siveelliseen hyötyyn. Sen kunnianhimo voittomaihin katsoen on jo aikoja sitten tyydytetty. Aivan varmaan on kerran syntynä riita, joll'ei Afrikan jakamista valvota paremmin kuin nykyjään.

Ymmärtääksensä kuinka vapaasti laajoja alueita Afrikassa anastetaan, ei tarvitse kuin hetkinen katsella saksalaisten äsköistä anastusta. Yksityisten välipuheiden ja Portugalin kanssa tekemänsä sopimuksen nojalla on Saksa itäisestä Keski Afrikasta viitoittanut itsellensä alueen, joka ulottuu Kongo-valtion rajalta Intian valtamereseen ja käsittää pinta-alan, joka on laajempi kuin koko Saksan valtakunnan. Ainoastaan osaan tätä aluetta ovat saksalaiset hankkineet itsellensä jonkunlaisen oikeuden, ja siinä käytetyt toimenpiteet valaisevat mainiosti uudenaikuista maanluovutustapaa Afrikassa. Asiainmeno oli seuraava:

Neljä tai viisi vuotta takaperin teki t:ri Karl Peters Useguhan, Ukamin, Ngurun ja Usagaran päälliköiden

kanssa liiton, jolla hän hankki nämä alueet saksalaiselle siirtoasutus-yhtiölle. Silloinen Sansibarin sulttaani koetti kyllä panna vastaan; mutta sillä välin oli Berliinistä hankittu keisarillinen suojeluskirja, ja sille voimaksi saapui saksalainen sotalaivasto Sansibariin. Englanti vetosi tämän takia Saksaan, ja valittiinkin komissio, joka kokoutui Lontooseen. Lokakuun 29 p:nä 1886 tehtiin sopimus, jonka loordi Iddesleigh allekirjoitti ja joka asianomaisesti vahvistettiin. Tämän anglo-germaanilaisen liittokirjan on äsköin eräässä asiallisessa kirjoituksessa julaissut Mr Silva White (Scottish Geographica Magazine, Maalisk. 1888), jolle olen kiitollisuuden velassa muutamista yllämainituista tosiasioista. Otteen panen tähän lyhentämättä, koska eivät ainoastaan poliittiset tiedot Afrikasta ole vaillinaiset, vaan myöskin ainekset, millä niitä laajentaa, kovin saavuttamattomissa. Katsoen vielä siihen ansionpyyntiin, joka Euroopan kansoissa on vallalla, ja Saksan viime aikoina tekemiin yrityksiin omistaa itsellensä enemmän, kuin sen oikeus sallii, pitää tämän liittokirjan sanallisen sisällyksen tulla laajalti tunnetuksi:

I. Molemmat valtiot tunnustavat Sansibarin sulttaanin ylivallan saariin Sansibar, Pemba, Lamu ja Mafia ynnä niihin pienempiin saariin, jotka ovat kahdentoista meripeninkulman alalla Sansibarista. Molemmat valtiot tunnustavat myöskin sulttaanin alueiksi mantereella yhtenäisen rannikkoalueen Miningani-joen suusta Tunghi-lahden suuhun (eteläpuolella Delgadon nientä) aina Kipini'in asti (eteläpuolella Witu'a). Tätä aluetta on kymmenen meripeninkulman leveydeltä pitkin pituuttansa. Pohjaisrajan sisäpuolelle jää Kau. Pohjaispuolella Kipiniä tunnustavat molemmat valtiot Sansibarin sulttaanille kuuluviksi asemat Kisi-mayo, Brava, Merka ja Makdishu (Magadokso), kuhunkin kuuluen kymmenen meripeninkulmaa maa-aluetta, ynnä Warsheikh, johon kuuluu viiden meripeninkulman alue.

II. Iso-Britannia sitoutuu kannattamaan niitä Saksan keskusteluita sulttaanin kanssa, joilla on tarkoitusperänä

Dar-es-Salaam'in ja Pangani'n satamien tullitulojen vuokraaminen saksalaiselle Itä-afrikkalaiselle Yhdistykselle, jota vastoin sulttaanille taataan yhdistyksen suoritettava vuotuinen maksu.

III. Molemmat valtiot suostuvat alueittensa rajan määrittämiseen tässä osassa Itä-Afrikan manteretta. Tämän aluskunnan eteläisenä rajana on pidettävä Rovuma-jokea, ja pohjaisena sitä viivaa, joka vedetään Tana-joen suusta ja seuraa tämän joen taikka sen syrjäjokien juoksua siihen paikkaan, jossa itäisen pituuden 38° leikkaa päiväntasaajan, ja siitä jatkuen suorana viivana siihen paikkaan, jossa pohjaisen leveyden 1° leikkaa itäisen pituuden 37° . Rajaviivan on lähdettävä Wanga- tai Umbe-joen suusta ja mentävä suoraan eteenpäin Jipé-järvelle (kaakkoon Kilima-njaro-rosta), pitkin tämän järven itäistä rantaa ja ympäri pohjaisen, Lumi-joen yli, kuljettava Taveta- ja Chagga-aluskuntain väliltä, sitten seurattava Kilima-njaro-jonon pohjaista rinnettä ja jatkuttava suoraan siihen paikkaan Viktoria Njansa-järven itäistä rantaa, josta 1° eteläistä leveyttä kulkee.

Iso-Britannia sitoutuu olemaan hankkimatta voittomaita; ottamatta toimeksensa suojelemista; olemaan kilpailematta Saksan vaikutusvallan kanssa eteläpuolella tätä viivaa; jota vastoin Saksa sitoutuu menettelemään samoin sen viivan pohjaispuoliseen alusmaahan nähden.

IV. Iso-Britannian on käytettävä vaikutusvaltaansa ystävällisen sopimuksen edistämiseksi Sansibarin sulttaanin ja Itä-afrikkalaisen Yhdistyksen vaatimuksissa Kilima-njaro-alueeseen.

V. Molemmat valtiot tunnustavat rannikkoalueen Kipini'n pohjaispuolella Manda-lahden pohjaiseen päähän asti Witu'un kuuluvaksi.

VI. Iso-Britannian ja Saksan on yhteisesti taivutettava Sansibarin sulttaani tunnustamaan Berliinin konferenssin pääasiakirja, paitsi Hänen Korkeutensa oikeuksia, sellaisina kuin ne luetellaan mainitun asiakirjan I luvussa.

VII. Saksa sitoutuu yhdeksi asianosalliseksi siihen Iso-Britannian ja Ranskan Maaliskuun 10 p:nä 1862 alle-

kirjoittamaan muistutukseen, joka koskee Sansibarin itsenäisyyden tunnustamista.

Tämä asiakirja on ainoa, jolla voi olla jotakin voimaa, ja sellaisia saksalaisten vaatimuksia — äskenmainittuin rajain ulkopuolella —, joita uudemmilla saksalaisilla kartoilla esitetään, tulee pitää vaan kartograafillisina mielenkuvailuksina. Kuitenkin lähettivät saksalaiset, yltyneinä tästä menestyksestä Afrikan maa-alueiden hankkimisessa, ja pysähtymättä harjoittaaksensa tai edes julistaaksensa suojelustansa koko joukolle siinä olevia pikkuvaltioita, retkikunnan toisensa perästä hankkimaan yhä useampia voittomaita kaukaisemmilla, vielä omistamattomilla alueilla! T:ri Karl Peters johti itse erästä suurta retkikuntaa; T:ri Jühlke teki sopimuksia kaukaisella Somali-rannikolla asuvien heimojen kanssa, ja muut tutkijat veivät mukanaan Berliiniin harvinaisia ja arvokkaita saaliita — paperilla. Niin ahmitaan Afrikkaa yhä edelleen. Joka päivä leikataan yhä isompia viipaleita, ja muutamien vuosien jälkeen ei leivän alkuperäiselle omistajalle jää edes kannikanmurua. Tuo Sansibarin sulttaani parka, jolla oli tapana pöyhkeillä koko sisämaan herrana, heräsi Lontoon sovintoliiton jälkeen näkemään afrikkalaiseen valtakuntaansa kuuluvan kymmenkunta peninkulmaa leveän rannikkokaistaleen, Kipini'stä Miningani-jokeen asti. Tämäkin on jo myöty tai vuokrattu saksalaisille ja englantilaisille, ja Hänen Korkeudellansa ei ole jäljellä muuta kuin muutamia pieniä saaria.

Sen jälkeen kuin Saksan huomio kerran oli kääntynyt Afrikkaan, ei se ole ainoastaan tähystellyt uusia alueita, vaan myöskin hakenut tilaisuutta tutkiaksensa ja tarkastaaksensa muun afrikkalaisen omaisuutensa saatokirjoja. Me huomaamme v. 1885 uuden sopimuksen tehdyksi Kamerun'ista Saksan ja brittiläisen, Nigerissä olevan protektoraatin välillä; ja lopulla vuotta erään toisen samasta asiasta Ranskan kanssa, joka jälkimäinen vakuuttaa sille oikeuden Malimbaan ja suureen Baton-

gaan. Kolmas sopimus, Portugalin kanssa tehty v. 1887, määrää, viimemainitun maan eduksi, Angolan rajat ja jonkunlaisena quid-pro-quo'na tunnustaa Saksalle oikeiksi sen vaatimukset — joita Englanti luonnollisesti ei saata myöntää — itäiseen Keski-Afrikkaan, rannikolta Tanganyikan eteläpäähän ja Njassa-järveen aina Rovuman leveysasteelle saakka.

Nämä tosiasiat todistavat ainakin yhden eurooppalaisen suurivallan todellisesti poliittista toimintaa ja antavat Englannille esikuvan, jota sen, ainakin yhdessä katsannossa, olisi seurattava. Englannin omat saantokirjat, samaten kuin useiden niiden alueiden, joissa sillä on etuja, eivät ole niin erittäin hyvässä kunnossa, että se oikeuttaisi siihen välinpitämättömyyteen, joka nyt näyttää olevan vallalla; ja Englannin edut täällä ovat liian suuret jäädäksensä oikeudettoman kunnianhimon säaliiksi taikka jätettäväksi edeltä arvaamattoman politiikin mielivaltaan *).

Osaksi Portugalin äskettäin Itä-Afrikan Järviyhtiön pienellä, Sambesilla kulkevalla höyrylaivalla tekemän takavarikkoon-oton johdosta — sillä tekosyillä, että niiden aluksien, jotka kulkevat portugalilaisilla vesillä, tulee kuulua Portugalin alamaisille ja kantaa Portugalin lippua — osaksi eri lähetystoimilta tulleiden vaikutusvoimaisten lähetyskuntien kautta on ulkomaiden ministeristö alkanut ruveta ottamaan huomionsa asiain tilaa itäisessä Keski-Afrikassa. Matabele-maan anastus tulee luultavasti olemaan tärkeimpänä kohtana siinä ohjelmassa, jolla hallituksen ennen pitkää toivotaan tulevan meitä hämmästyttämään; mutta tärkeämpää on, että se luultavasti tulee julistamaan Sambesin vapaaksi joeksi ja lakkauttamaan nykyiset tullimaksut, taikka melkoisesti niitä alentamaan. Vaikka kohta nämä asiat ovat

*) Ei tarvinne huomauttaa, että tänä vuonna (1890), sen kautta että Englanti on vaihtanut Helgolannin saaren useihin Afrikassa oleviin saksalaisiin alusmaihiin, tässä valitetut epäkohdat on korjattu.

kin hyvin tärkeitä, niin kajoovat ne vaan hiukan Englannin kahteen pääasialliseen etuseikkaan Afrikassa: orjakaupan tukehuttamiseen ynnä lähetys- ja teollisuus-toimintaan. Ne, jotka innokkaimmin ajavat näitä korkeampia etuseikkoja, eivät kuitenkaan koskaan ole rohjenneet ehdottaa hallitukselle mitään niin rohkeata, kuin että Englanti julistaisi Ylä-Shirén ja Njassan yhdeksi suojelusmaaksi; mutta he taistelevat, ja hyvällä syyllä, sen eteen, että osa tätä aluetta eroitettaisiin „Brittiläisen vaikutusvallan alueeksi.“

Jos oletetaan, että Saksan ja Portugalin hämärille oikeuksille Njassa-järven itäiseen rantaan annetaan jotakin arvoa, niin on kuitenkin jällellä järven koko läntinen rannikko ja ylä-Shirén seudut, joihin helposti pääsee Sambesista, toisen kansakunnan maata polkematta. Ei kukaan vaadi nykyään näitä alueita itsellensä, kun ne kuitenkin löydön ja anastuksen oikeudella — todella kaikella paitsi tuon muodollisen tunnustamisen oikeudella — ovat brittiläisiä. Se olisi mitä moitittavinta ja anteeksiantamattominta huolimattomuutta, jos tämän brittiläisen lähetys- ja kauppatoiminnon toimimispaikan saisi siepata omaksensa joku tilapäinen matkustaja, taikka jos se tulisi mille hyvänsä muulle eurooppalaiselle valalle, joka olisi tarpeeksi julkea sinne nostamaan lipunsa. Nuo läntisessä Njassa-maassa kukoistavat laitokset, koulut, kirkot, tiet ja kauppapaikat ovat kaikki englantilaisia. Kuitenkaan ei panna arvelunkaan alaiseksi, että Englannin on sitä vaadittava tai se anastettava taikka pidettävä suojelusmaana. Ne, jotka ajatus- ja toimintakyvyllänsä ovat saaneet aikaan tämän kosteikon erämaahan, eivät pyydä muuta, kuin ett'ei kenenkään anastajan sallittaisi turmella heidän työtänsä ja laiskana vaan korjata sen hedelmiä. Tässä on tuolla mustien manterella ainakin yksi paikka, jota säilytetään vapaana ja puhtaana. Tänään on vielä Englannin hallituksen vallassa maailman nähden eroittaa se vastaiseksi pyhäksi alueeksi. Huomenna voi jo olla liian myöhäistä.

X.

Muutama meteorologinen muistoonpano.

Njassan ympäristössä on ainoastaan kaksi vuoden-aikaa — sateinen ja kuiva. Edellinen alkaa hyvin säännöllisesti Joulukuun alkupäivinä ja päättyy Huh-tikuun lopulla; sitä seuraavana kuivana vuodenaikana, jota kestää kuusi kuukautta, peittyy päivä sangen harvoin pilveen. Blantyressä, Shirén ylängöllä, nousee sa-teen määrä keskimäärin viiteenkymmeneen tuumaan; Bandawéssä, Njassa-järven luona, pidetään 86-tuumaista milt'ei niukkasateisena vuodenaikana.

Ilmapuntari vaihtelee kuumissa maissa paljoa vä-hemmin kuin pohjaisemmilla leveysasteilla, ja vuodessa tapahtuva vaihtelu Njassa-järven luona nousee ainoas-taan noin puoleen tuumaan: eli 28,20 tuumasta Marras-kuussa 28,70 tuumaan Kesäkuussa. Korkeimman ja alim-man lämpö määrän ero vuorokaudessa on, Mr Stewart'in mukaan, harvoin suurempi kuin kaksikymmentä sadan-nesosaa tuumaa.

Vuoden keskilämpö määrä Blantyressä, kolmeatuhatta jalkaa meren pintaa ylempänä, on 10° Cels., mutta elo-hopea on jonkun kerran ollut kymmentä astetta alem-pana, ja yhdessä poikkeustilassa vajosi se 2° jäätökoh-dan alapuolelle. Njassa-järven luona, puolella Blanty-ren korkeudella, on 29,4° Cels. tavallinen keskipäivän-

numero vuoden kuumimman kuukauden, Marraskuun, ajalla, kun taas keskilämpö määrä öiseen aikaan kylmimpänä kuukautena, Toukokuussa, on noin $15,6^{\circ}$ Cels. Järvellä on alin huomattu lämpö määrä ollut $12,2^{\circ}$ Cels. ja korkein — kuitenkin hyvin harvinainen — $34,9^{\circ}$ Cels. Silloin kuin Livingstonian lähetyskunnalla oli hallussansa maankannake Cap Maclearin luona Njassa-järven eteläosassa, teki yksi sen jäsenistä, Mr Harkess, v. 1880, järjestelmällisen luettelon lämpö määrän vaihteluista, ja hänen muistikirjaansa on minun kiittäminen seuraavasta taulusta. Numerot osoittavat k:lo 6 a. p., k:lo 12 päivällä ja k:lo 6 i. p. tehtyjä havaintoja. Viiva osoittaa havainnonteon laiminlyömistä.

Eri lämpöääriä Njassa-järven luona

Celsiuksen mukaan.

	Tou- ko- kuu	Kesä- kuu	Hei- nä- kuu	Elo- kuu	Syys- kuu		Tou- ko- kuu	Kesä- kuu	Hei- nä- kuu	Elo- kuu	Syys- kuu
1	21° 27° 24°	17° 24° 24°	18° 23° 23°	19° 23° 23°	20° 26° 24°	10	19° 24° 23°	20° 24° 23°	19° — 22°	16° 27° —	— 27° 25°
2	— 25° —	16° 26° 23°	18° 23° —	20° — 23°	21° 26° 24°	11	21° 24° —	19° 24° 24°	— 24° 23°	17° 26° —	21° 26° 26°
3	19° 24° 24°	18° 26° 23°	17° 23° 21°	18° — —	19° 24° 23°	12	— 24° 22°	19° 24° 22°	21° 25° —	18° 27° 24°	— — —
4	20° 26° 26°	18° 22° 21°	— 23° —	17° — —	22° 25° 26°	13	18° 24° 23°	— 23° —	— — —	21° 27° 25°	22° 26° 26°
5	20° 26° 24°	18° 23° 23°	17° — 22°	24° — —	— — —	14	19° 23° 22°	17° 23° —	— — —	20° 25° 24°	22° 27° 26°
6	— 24° 24°	18° 25° 24°	18° 22° 23°	21° 25° —	18° 27° 25°	15	20° 24° 24°	18° 23° 22°	— — 24°	19° — —	22° 24° 25°
7	19° 26° 24°	19° 26° 24°	18° 22° 22°	16° 26° —	22° 27° 25°	16	22° 25° 24°	18° 23° 21°	20° 26° 26°	19° 24° 23°	— 26° 25°
8	18° 23° 23°	19° 23° 23°	18° — 22°	— — —	21° 27° 27°	17	20° 26° 25°	18° 23° 22°	18° 25° —	— — 24°	— — 24°
9	— 25° —	20° 24° 23°	18° 24° 23°	17° 26° —	21° 27° 25°	18	22° 27° 26°	22° 23° 22°	20° 24° 24°	20° 24° 22°	23° 26° 25°

	Tou- ko- kuu	Kesä- kuu	Hei- nä- kuu	Elo- kuu	Syys- kuu		Tou- ko- kuu	Kesä- kuu	Hei- nä- kuu	Elo- kuu	Syys- kuu
19	18° 23° 24°	18° — 25°	21° 25° 26°	— 24° 23°	— — —	26	19° 24° 24°	17° 24° —	19° 26° 24°	18° 22° 23°	— — —
20	17° 23° 24°	— 24° 23°	19° 24° 23°	20° — 24°	24° 28° 27°	27	21° 25° 23°	— 22° —	18° 23° 22°	18° 25° 25°	23° 29° 28°
21	19° 24° 24°	18° 22° 20°	18° 24° 24°	18° — 24°	22° 29° 26°	28	21° 26° 25°	— 22° —	18° 24° 23°	21° 26° 26°	23° 27° 26°
22	21° 24° —	17° 19° 18°	19° 24° 24°	— 26° 24°	22° 27° 26°	29	20° 27° 25°	17° 22° 22°	18° 22° 24°	— 24° —	20° 23° 27°
23	— — —	14° 19° 21°	18° 25° 23°	— 26° 25°	21° 28° 26°	30	— 24° 24°	18° 23° —	17° 26° 24°	19° 26° 25°	23° 28° 27°
24	— 24° 24°	17° — —	18° 24° 23°	20° 21° 19°	23° 28° 27°	31	19° 23° 23°	— — —	18° 24° 24°	19° 26° 28°	— — —
25	19° 25° 24°	16° — —	19° 23° 24°	17° 24° 22°	23° — 26°						

